

Mária Páliková
Mária Sláviková
Zuzana Ferková

*Kysáčska
ínsita*

Vernisáž výstavy za účasti autoriek
6. november 2018 o 17.00 h
Galéria na schodoch FF UKF v Nitre
Hodžova 1, Nitra

Trvanie výstavy:
6. 11. – 22. 12. 2018

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu
ročník 11 – číslo 2

Obsah

Editoriál5

Príspevky

JAROSLAV ČUKAN – BORIS MICHALÍK
Špecifiká častí kultúrneho potenciálu
Slovákov vo Vukovej9

SILVIA LETAVAJOVÁ – MICHAL KURPAŠ
Rodinné obyčajové tradície Slovákov
vo Vukovej21

MICHAL KURPAŠ – SILVIA LETAVAJOVÁ
Veľký Pereg – príspevok k výskumu
kultúrneho potenciálu.....35

JAROSLAV ČUKAN – VIKTOR ĎURAKOV
Kultúrny potenciál Slovákov v Oradei.....43

VAVRINEC ŽEŇUCH
Jazyk a tradície v Husáku57

ANDREA MOLNÁROVÁ
Špecifiká ortografických a ortoepických
noríem nemeckého jazyka67

IVONA FRAŇOVÁ – ROMAN ZIMA
Kultúrne zdroje a kultúrny
cestovný ruch mesta Prievidza79

**ANDREA MOLNÁROVÁ –
LUCIA ZÁHUMENSKÁ**
Interkultúrny rozmer
výučby cudzích jazykov93

LUCIA KURPAŠOVÁ
Pôsobenie cestovného ruchu
na tradičnú kultúru v Ždiari101

**KATARÍNA MELICHOVÁ – MICHAL
HRIVNÁK – MICHAL STRNÁL**
Identifikácia lokalizačných
faktorov kultúrnych a kreatívnych
odvetví na okresnej úrovni SR
aplikáciou priestorového
regresného modelu.....111

KATARÍNA KOMPASOVÁ – ROMAN ZIMA
Marketingová komunikácia TOP reštaurácií
v Nitre na Instagrame a Facebooku127

Recenzie

SZARKOVÁ, M.
Psychológia pre manažérov. Praha,
2016, 226 s.139

BARTHES, R.
Světlá komora (Poznámka k fotografii). Praha,
2005, 124 s.141

BALCIOVÁ, G. Y.
Arabboy. Jak se žije arabským chlapcům v Evropě
aneb krátký život Rašída. Brno, 2017, 200 s.143

Správy

Etnologická súťaž „Mjartanovo
Sebedražie“ 2018145

Svetový deň cestovného ruchu
opäť na UKF v Nitre.....148

Odborná prednáška so zástupcami
cestovnej kancelárie HYDROTOUR, a. s.151

Katedra manažmentu kultúry
a turizmu na medzinárodnej
konferencii „Hotelnictví, turismus
a vzdělávání“ cielenej na „Výzvy
digitálneho sveta“.....153

Redakčná rada:
prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
doc. PhDr. Alžbeta Uhrinová – Hornoková, PhD.,
mim. prof.
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
doc. Dr. Vladimír Senič
DrSc. Sandra Kralj Vukšić, PhD.
PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
PhDr. Marián Žabenský, PhD.
Mgr. Silvia Letavajová, PhD.

Šéfredaktor:
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Zodpovedná redaktorka:
Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
E-mail: sletavajova@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:
autori a PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.

Technický redaktor:
PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:
Mikuláš v Oradei, Čukan 2018

Adresa redakcie:
Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu,
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: jkollarova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716
Periodicita vydávania: 2x ročne
Poradové číslo periodickej tlače: 1/2018
Dátum vydania: 10.10.2018
Ročník vydávania periodickej tlače: 10. ročník
Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
EV3217/09
ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty
Tlač zabezpečuje: EQUILIBRIA, s.r.o.

Editoriál

Aktuálne číslo časopisu Kontexty kultúry a turizmu je venované v prvom rade riešiteľským výstupom projektu grantovej agentúry VEGA pod názvom „Kultúrny potenciál Slovákov žijúcich v Rumunsku (č. 1/0488/16)“. Projekt, ktorý rieši Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre od roku 2016, nadväzuje na štátnu koncepciu rozvoja miestnej a regionálnej kultúry, ako aj stratégiu rozvoja kultúry Slovenskej republiky, zameraných na zvýšenie dostupnosti kultúry a kultúrnych služieb a na lepšie uplatnenie kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese pri územnom plánovaní aj v rámci miestneho a regionálneho rozvoja. Cieľom projektu je vypracovanie expertného materiálu ku kultúrnemu potenciálu Slovákov v Rumunsku na základe modelu hodnotenia kultúrneho potenciálu vypracovaného kolektívom pracovníkov katedry. Riešitelia sa snažia identifikovať, pomenovať, klasifikovať, analyzovať a vyjadriť hodnotu jednotlivých súčastí kultúrneho potenciálu v kontexte možností jeho využitia. Kultúrny potenciál Slovákov v Rumunsku nie je v jednotlivých lokalitách rozložený rovnomerne. Diferencuje a relativizuje ho urbánne a rurálne prostredie a ovplyvňujú ho demografické a socioekonomické faktory. Expertíza vyplňuje prázdne miesto v oblasti poznania zahraničných Slovákov a zdôrazňuje komplexný a kontextuálny prístup k posudzovaniu reality kultúrneho potenciálu. Výsledný materiál bude využitý k cieľenej ochrane a záchrane kultúrneho dedičstva dolnozemskejších Slovákov.

Výstupom projektu sú štyri štúdie. Prvá z nich, ktorej autormi sú Jaroslav Čukan a Boris Michalík, sa venuje špecifikám kultúrneho potenciálu slovenského spoločenstva vo Vukovej – obce v rumunskom Banáte, nachádzajúcej sa juhovýchodne od Temešváru. Príspevok sleduje evanjelické obyvateľstvo slovenského pôvodu, ktoré bolo v 60. rokoch 20. storočia doplnené sekundárnou migráciou o rímskokatolícke obyvateľstvo z Bihoru. Zaznamenáva postupnú nivelizáciu rozdielov v kultúrnych vzoroch a celkové kultúrne vyrovnávanie týchto dvoch etnografických skupín.

Predmetom záujmu nasledovnej štúdie je nehmotné kultúrne dedičstvo, a v rámci neho rodinné obyčajové tradície v obci Vuková. Cieľom príspevku je deskripcia a analýza obyčajov spojených s narodením, svadbou a úmrtím tak, ako sa zachovali v ústnych výpovediach najstarších respondentov. Autori sa sústreďujú tiež na ich súčasné formy, spôsob realizácie, vývoj a faktory, ktoré podmieňujú ich pretrvanie, zánik alebo zmenu. Zameraliavajú sa na špecifiká

určované etnickými a náboženskými charakteristikami slovenského obyvateľstva obce.

Michal Kurpaš a Silvia Letavajová sledujú vybrané témy kultúrneho potenciálu v rumunskej obci Peregu Mare. Text sa podrobnejšie venuje najmä kultúrnej infraštruktúre, ktorá ovplyvňuje možnosti produkcie kultúry ako aj udržiavania národného povedomia. Výskumné zistenia poukazujú na to, že dôležitú úlohu pri ovplyvňovaní etnickej príslušnosti obyvateľstva zohráva kultúrna vybavenosť a najmä materiálne zázemie jednotlivých cirkví v obci.

Jaroslav Čukan a Viktor Ďurakov skúmajú vo svojom príspevku kultúrny potenciál príslušníkov slovenskej národnostnej menšiny v rumunskom meste Oradea. Svoje zistenia komparujú s výskumným materiálom z ďalších dolnozemsých oblastí a prezentujú názory na teoretické a metodologické súvislosti etnickej problematiky.

V druhej sekcii časopisu prinášame štúdie, ktoré sa svojim obsahovým zameraním sústreďujú na viaceré aktuálne témy v oblasti kultúry a cestovného ruchu. Ich autormi sú pracovníci Katedry manažmentu kultúry a turizmu a ďalších vedeckých inštitúcií.

Vavrinec Žeňuch, ktorý je doktorandom Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v Bratislave, prezentuje vo svojom texte vybrané oblasti hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva, ktoré sú súčasťou mapovaného kultúrneho potenciálu obce Husák. V Husáku sleduje špecifický dialekt a tradície, spojené s rodinnými príležitosťami, akými sú krst, svadba, pohreb a niektoré prvky kalendárnych obyčají.

Autorkou ďalšieho príspevku pod názvom „Špecifiká ortografických a ortoepických noriem nemeckého jazyka“ je Andrea Molnárová. V článku rozoberá všeobecnú charakteristiku jazyka, jeho funkcie a použitie, ktoré sú závislé od sociálnych faktorov, ale i hovoriacich a komunikačných zámerov. Špecificky sa zameriava na prepojenie ústneho a písaného prejavu v cudzích jazykoch. Na príklade nemeckého jazyka, skúma otázku nesprávneho výkladu kódu cudzieho jazyka.

Téme kultúrnych zdrojov a kultúrneho cestovného ruchu je zasvätená štúdia Ivony Fraňovej a Romana Zimu. Tieto prvky sledujú autori na príklade hornonitrianskeho mesta Prievidza. V úvode definujú výskumnú lokalitu, dokumentujú hlavné oblasti kultúrneho dedičstva, pričom sa zameriavajú najmä na hmotné dedičstvo a kultúrne organizácie. Hodnotia ich stav a hierarchizujú ich podľa významu. Na záver ponúkajú rámcovú SWOT analýzu a naznačujú možnosti rozvoja kultúrnej ponuky mesta.

Andrea Molnárová a Lucia Záhumenská sa venujú otázke výučby cudzích jazykov v kontexte interkultúrnej výchovy. V príspevku definujú obsah medzikultúrneho vzdelávania, ktorý zahŕňa schopnosť vidieť a pochopiť vzájomnú komunikáciu a dynamiku kultúr, ako aj schopnosť dialógu s členmi iných kultúr a schopnosť, byť voči nim tolerantný a empatický. V oblasti výučby cudzích jazykov rozširujú obsah vzdelávania na vedomosti o kultúre prostredia

cudzieho jazyka a na pochopenie a akceptovanie kultúrnych rozdielov. Štúdia sa tiež zaoberá rôznymi koncepciami výučby geografických a kultúrnych štúdií, ktoré sa líšia v definícii obsahu a individuálnych vzdelávacích metódach. Autorky analyzujú tieto prístupy vo výučbe cudzích jazykov na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre.

Cieľom príspevku Lucie Kurpašovej je opísať vplyv cestovného ruchu na tradičnú kultúru v obci Ždiar. Autorka sa zameriava na funkčnú transformáciu tradičnej kultúry a jej účel v cestovnom ruchu. Skúma tiež formy využívania kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu a analyzuje miestnu kultúru, ako konkurenčnú výhodu. Ďalším zámerom autorky je objasniť zmeny, ktoré prináša cestovný ruch do miestnej kultúry.

Príspevok autorov Kataríny Melichovej, Michala Hrivnáka a Michala Strnala sa venuje problematike lokalizačného správania subjektov kultúrnej a tvorivej ekonomiky. Jeho cieľom je určiť, ktoré lokalizačné faktory predurčujú priestorové rozloženie kultúrneho a kreatívneho priemyslu v podmienkach regionálnej štruktúry Slovenskej republiky. Výsledky svedčia o tom, že na úrovni kraja významne zahŕňajú lokalizačné faktory predovšetkým kvalitu ľudského potenciálu, sociálneho prostredia a sociálneho kapitálu, ktoré uznávame ako kľúčové zložky tzv. „kreatívneho prostredia“. Ďalším významným zistením je, že kultúrny a kreatívny priemysel má silnú tendenciu k priestorovému usporiadaniu.

Formami marketingovej komunikácie prostredníctvom sociálnych sietí sa zaoberá Katarína Kompasová a Roman Zima. Sociálne siete, ktoré patria v súčasnosti k najpoužívanejším formám komunikácie, vnímajú podľa autorov viaceré firmy za rýchly a mimoriadne efektívny nástroj komunikácie nielen so stálymi, ale i potenciálnymi zákazníkmi a napomáhajú tvoriť účinné reklamné kampane. Cieľom príspevku je zmapovať a analyzovať využívanie sociálnych sietí Instagram a Facebook vzorkou pohostinských podnikov v Nitre, ktoré sa nachádzali v hodnotení portálom Tripadvisor v Top 30 najlepších reštaurácií v meste.

Verím, že jednotlivé príspevky prispejú k štúdiu a interpretácii konkrétnych procesov a ktoré na rôznych úrovniach determinujú špecifické kontexty kultúry a turizmu, vytvoria podmienky pre diskusiu k jednotlivým problémom.

Silvia Letavajová

Špecifiká častí kultúrneho potenciálu Slovákov vo Vukovej

Jaroslav Čukan – Boris Michalík

Kľúčové slová: kultúrny potenciál, temešský Banát, Slováci vo Vukovej, migračná vlna z Bihoru

Key words: cultural potential, Tamesh Banat, Slovaks in Vuková, migration wave from Bihor

Abstrakt: Slovak minority communities in present-day Romania interrupted direct contact with their nation by colonization within the Hungarian state. The disappearing Slovak Evangelical Communities in the Banat region were, since the 1960s, supplemented by the secondary migration of the Roman Catholic population from Bihor with several similar but also completely different cultural patterns. At present, a mutual acculturation process and cultural unification is taking place, but also an objective process of ethnic assimilation of the Slovak national minority in Romania.

Slovenské minoritné spoločenstvá v dnešnom Rumunsku prerušili priamy kontakt s materským národom kolonizáciou v rámci uhorského štátu. Vymierajúce slovenské evanjelické spoločenstvá v Banáte boli od 60. rokov minulého storočia dosídlené migráciou slovenského rímskokatolíckeho obyvateľstva z Bihoru s viacerými podobnými, ale aj celkom odlišnými kultúrnymi vzormi. V súčasnosti prebieha ich vzájomné kultúrne vyrovnávanie, no zároveň aj objektívny proces akulturácie, ako fázy etnickej asimilácie slovenskej národnostnej menšiny v Rumunsku. Mnohé prejavy

akulturácie sú snahou jednotlivcov aj rodín včleniť sa z najrôznejších dôvodov do majoritnej spoločnosti, nebyť vo svojej vlasti inými ako ostatní.¹

O stave kultúry a vedomia etnickej príslušnosti v slovenských enklávach a diaspórach na území Rumunska existuje množstvo odborných príspevkov v zborníkoch z konferencií, ktoré pravidelne organizuje Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku a Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasiku v Nadlaku. Obdobie, postup osídľovania a stručnú charakteristiku lokalít so slovenským obyvateľstvom (vrátane Vukovej) nachádzame v publikácii J. Siráckeho a kolektívu Slováci vo svete 1 (1980: 84-90), podobne aj v Atlase ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku (1998). Vukovú spomína v rôznych súvislostiach O. Štefanko v publikácii O Slovákoch v Rumunsku (2004), pripomína okrem iného kolonizáciu Aradskej oblasti a Banátu bihorskými Slovákami v 2. polovici 20. storočia. Zaujímavé súvislosti cirkevného a národnostného života obsahuje dielo J. D. Vanku Slovenskí evanjelici v Rumunsku v 20. storočí (2015), kde sú napríklad informácie o pracovných migráciách a cestách na štúdiá do cudziny aj o sťahovaní slovenských rodín do Talianska v 90. rokoch 20. storočia. Dovoľujeme si upozorniť i na publikáciu kolektívu autorov Butín. Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte (2008), s viacerými odkazmi na vukovských Slovákov a na podobné faktory formovania butínskej a vukovskej slovenskej národnostnej kultúry.

Cieľom nášho príspevku je naznačiť niektoré zo špecifických kultúrnych črt slovenského spoločenstva vo Vukovej, situovanej v rumunskom Banáte juhovýchodne od Temešváru. Je to len malá časť kultúrneho potenciálu, ktorá dokazuje neopakovateľnosť tradičnej kultúry a faktorov, ktoré na jej formovanie pôsobili. V našom príspevku naznačujeme len niektoré – prírodný determinizmus, ktorý priamo ovplyvnil zástavbu sídla a kolonizácia Slovákov rímskokatolíckeho vierovyznania z Bihoru, ktorá priniesla nové kultúrne vzory vo všetkých oblastiach spôsobu života a kultúry vrátane obyčajových tradícií, dvoch vrstiev nárečia a vzniku novej identity.²

¹ Rodičia v zmiešaných manželstvách neprihlasujú deti na výučbu v slovenskom jazyku, aby dokonale ovládali rumunský jazyk a nemali v budúcnosti problémy pri ďalšom štúdiu alebo v zamestnaní. Analogická situácia je v správaní Slovákov vo Vojvodine (srbský jazyk). Takéto pragmatické správanie je pochopiteľné. Deti zo zmiešaných manželstiev často nedokážu jednoznačne definovať vedomie svojej etnickej príslušnosti. Napríklad, študentka univerzity v Nitre zo zmiešaného maďarsko-slovenského prostredia a zo zmiešaného manželstva žiadala svojho pedagóga o názor, aká je jej etnická identita, lebo s týmto problémom sa sama nedokázala vysporiadať. Pri športových súťažiach na štadiónoch alebo pri televíznych obrazovkách rumunskí Slováci fandia Rumunom podobne, ako vojvodinskí Slováci, ktorí očakávali víťazstva CZ Beograd nad Spartakom Trnava a tešili sa z neho. Analogická situácia je v správaní Slovákov vo Vojvodine (srbský jazyk). Takéto pragmatické správanie je pochopiteľné. Deti zo zmiešaných manželstiev často nedokážu jednoznačne definovať vedomie svojej etnickej príslušnosti. Napríklad, študentka univerzity v Nitre zo zmiešaného maďarsko-slovenského prostredia a zo zmiešaného manželstva žiadala svojho pedagóga o názor, aká je jej etnická identita, lebo s týmto problémom sa sama nedokázala vysporiadať.

² Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0488/16 – Kultúrny potenciál Slovákov žijúcich v Rumunsku.

Obrázok č.1: Rámová konštrukcia; 2. polovica 19. storočia.

Zdroj: Jaroslav Čukan, 2018.

Materiál sme získali opakovanými terénnymi výskumami pri príprave monografií aj prieskumom terénu a hlbším archívnym štúdiom v rámci mapovania a hodnotenia kultúrneho potenciálu Slovákov v Rumunsku; disponujeme porovnávacím materiálom z desiatok slovenských spoločenstiev v Srbsku, Chorvátsku a v Maďarsku, no aj zo štúdia interetnických vzťahov na Slovensku. Vzhľadom na obmedzený priestor využívame len časť komplexu poznatkov.

Slovenské spoločenstvo vo Vukovej v temešskom Banáte sa začalo formovať od 20. rokov 19. storočia, kedy Slováci z okolitých dedín (bližšie pozri VANKO 2015: 95) a z Novohradu (VANKO 2015: 96) postupne dosídľovali staršiu vrstvu rumunského obyvateľstva a získavali tu poľnohospodársku pôdu. Dedina je situovaná juhovýchodne od Temešváru v blízkosti štátnej hranice s Republikou Srbsko. Do rozpadu Rakúsko-Uhorska vukovskí a butínski Slováci udržiavali čulé vzájomné ekonomické aj príbuzenské a spoločenské kontakty³, no aj s neďalekými slovenskými evanjelickými spoločenstvami v dnešnom vojvodinskom Banáte. Po vzniku samostatného Rumunska i iných nástupníckych štátov dolnozemských Slovákov rozdelili hranice a ešte viac sa zintenzívnili kontakty Vukovej

³ Z Matriky sobášených v Archíve evanjelického a. v. cirkevného zboru v Butíne sa dozvedáme, že v rokoch 1903 – 1914 bolo v Butíne uzatvorených 14 sobášov s manželskými partnermi z Vukovej.

Obrázok č.2: Ulica v novembri 2018

Zdroj: Michal Kurpaš, 2018.

s Butínom. (porovnaj KOLEKTÍV 2008: 18, pozn. 16 a 17) Hlavným tradičným zamestnaním a zdrojom príjmov bolo pestovanie poľnohospodárskych plodín, viniča a chov dobytky. Vďaka evanjelickým učiteľom a kňazom sa rozvíjala spolková činnosť.⁴ Pokles počtu slovenského evanjelického a. v. obyvateľstva súvisel koncom 40. rokov 20. storočia so štátom organizovaným návratom Slovákov do starej vlasti, ktorý podobne postihol z hľadiska početnosti i straty výrazných ľudských zdrojov aj slovenské spoločenstvá v okolitých štátoch. Od roku 1960 nastala do Aradskej oblasti a do Banátu migračná vlna slovenského rímskokatolíckeho obyvateľstva z Bihoru. Vo Vukovej sa tým výrazne posilnilo slovenské spoločenstvo, ktoré sa identifikuje vo vzťahu k Rumunom skôr na (slovenskom) etnickom, v menšej miere na konfesionálnom (evanjelickom alebo rímskokatolíckom) princípe. Obohatili sa tak obyčajové tradície rodinného aj kalendárneho cyklu, navrstvili sa dve odlišné kulinárne aj odevné tradície, prenikli nové dekoratívne prvky do interiérov, vznikajú nábožensky zmiešané manželstvá a postupne bude dochádzať k vyrovnávaniu pôvodného butínskeho nárečia so stredoslovenským základom a bihorskeho slovenského jazyka s výraznými kysuckými nárečovými prvkami. (porovnaj ŠTEFANKO 2004: 25, 33, 54)

⁴ Štefanko (2004: 55) pripomína, že Vzdelávaci spolok a spevokol slovenský vo Vukovej vznikol už v roku 1920, čo bolo skôr ako v Nadlaku.

Vuková má približne 250 obyvateľov, z ktorých je asi 110 slovenskej národnosti, zvyšok tvoria Rumuni. Z konfesionálneho hľadiska je polovica evanjelikov a. v. a polovica rímskokatolíckeho vierovyznania. Pôvod evanjelického spoločenstva je v okolí Veľkého Krtíša – v kolektívnej pamäti sú zachované dediny Pôtor, Žihlava a Straciny. Predtým, ako sa vukovskí Slováci prisťahovali na územie dnešného Rumunska, žili v rokoch 1811 – 1824 v lokalite Lukín Pusta.

Archívne dokumenty. Archívne dokumenty budované na inštitucionálnom a slovenskom etnickom princípe súvisia len s evanjelickým cirkevným zborom, lebo vukovskí rímskokatolíci si síce vybudovali svoj kostol, ale tvoria len fíliu a nevedú si osobitné matričné záznamy. Archív Slovenského evanjelického a. v. cirkevného zboru vo Vukovej obsahuje matriky miestneho cirkevného zboru aj osobitné matriky cirkevného zboru v Temešvári, lebo spoločným administrátorom je súčasný senior Ľudovít Bobčok. Všetky matričné dokumenty sú uložené na farskom úrade vo Vukovej a slúžiaci farár/senior ich dopĺňa/aktualizuje priebežne.

V Archíve sú len najnovšie, súčasné matriky, lebo všetky staršie prevzali v období socializmu do štátneho archívu v Temešvári.

Matrika sobášených, sväzok 3. Ev. a. v. cirkev, Vukova. Matrika je písaná od roku 1936, posledný zápis 4. 11. 2017. Od roku 1998 do roku 2017 sa konali 4 sobáše.

Matrika narodených od 1924. Posledný zápis 25. septembra 1938.

Matrika krstených, sväzok 3. Ev. a. v. cirkev, Vukova. Matrika je písaná od roku 1937, posledný zápis 7. 12. 2016. Od roku 2000 do 2016 bolo 5 pokrstených. V tej istej knihe je aj register konfirmovaných od roku 1997 do roku 2015. V celom sledovanom období je zapísaných spolu 15 konfirmovaných.

Matrika zomretých, sväzok 3. Ev. a. v. cirkev, Vukova. Prvý zápis 1924, posledný zápis 12. 12. 1999.

Matrika zomrelých a pochovaných od roku 1999, posledný zápis 16. 5. 2018. Rok 1999 sa opakuje z predchádzajúcej matriky.

Kniha zápisníc z cirkevnej školy vo Vukovej⁵ od školského roku 1869/1870 do roku 1885/1886. Kniha obsahuje zoznamy žiakov aj ich hodnotenie, vokátor, ale aj zápisnice zo zasadnutí presbytérov a z konventov za sledované obdobie.

Matrika pokrstených Temešvár. Prvý zápis 1996, posledný zápis 2017. V celom sledovanom období bolo 19 pokrstených. V tej istej matričnej knihe je aj Matrika konfirmovaných od roku 1999, posledný zápis 29. 3. 2015. V celom sledovanom období bolo 11 konfirmovaných.

Matrika sobášených Temešvár. Prvý zápis 1998, posledný zápis 26. 8. 2017.

Matrika zomrelých a pochovaných od roku 1997. (Temešvár). Prvý zápis 2. 3. 1997, posledný zápis 17. 12. 2017.

⁵ Škola bola ako posledná a najdlhšie trvajúca evanjelická cirkevná škola v Rumunsku, zoštatnená v roku 1948. (VANKO 2015: 225)

V archíve je zbierka náboženských kníh – spevníkov a biblií z 19. storočia (55 – 60 zväzkov).

V cirkevnom archíve sa nachádza agenda Vzdelávací spolok a spevokol vukovských Slovákov. Obsahuje Stanovy a zápisnice od roku 1920, zoznamy členov od roku 1936.

V Zápisnici Vzdelávacieho Spolku 1933 – 1943 sú zápisnice z valných zhromaždení, výročných schôdzí a zasadnutí výboru Spolku. Zápisnice informujú o aktivitách Spolku vrátane hospodárenia a vykonávaných prác. Kniha má 140 popísaných strán.

Zápisnica Vzdelávacieho spolku od roku 1943 obsahuje zápisnice z valných zhromaždení, výročných schôdzí a zasadnutí výboru Spolku do roku 1948.

Knižničné fondy. V priestoroch evanjelického a. v. farského úradu je knižnica, v ktorej je 450 – 500 knižných publikácií, časopisov a kalendárov. Okrem náboženskej literatúry obsahuje encyklopédie, zborníky prác z konferencií s národnostnou problematikou, monografie slovenských lokalít na Dolnej zemi, slovníky, beletristické práce aj poéziu slovenských dolnozemskejších autorov.

Knižnica je priebežne dopĺňaná darmi aj kupovaním literatúry. Knihy si príležitostne požičiavajú členovia cirkevného zboru, najmä národnostný časopis a evanjelický hlásnik.

Slovenské knihy zo školskej knižnice boli odovzdané do slovenských domácností.

Zbierky múzeí a galérií. V dedine nie je zriadený etnodom, etnoizba – žiadna expozícia podobného charakteru. Vukovskí Slováci nemajú *ani zhmotnené diela hudby, tanca, dramatického umenia* a scénografie, *kinematografie, televíznej a audiovizuálnej tvorby*. Štíty domov s plastickou výzdobou (najrôznejšie geometrické aj rastlinné motívy) z prvej polovice 20. storočia možno považovať za prejav *úžitkového umenia a dekorativizmu* miestnych murárov.

Historické, urbanistické a stavebné štruktúry. Evanjelický kostol je z roku 1858, súčasnú podobu nadobudol v roku 1944. V rokoch 1999 a 2000 bol výrazne renovovaný. (bližšie pozri VANKO 2015: 186) Tradičná architektúra – obytné a hospodárske objekty sú v usadlostiach v rámci nepravidelnej a rozptýlenej zástavby popri cestách. Obytné domy sú situované priečelím, v niektorých prípadoch aj širšou stenou ku komunikácii. Domy so sedlovou strechou a prístennými stĺpmi majú väčšinou zatvorené podstanie. Najstaršie majú drevenú rámovú konštrukciu s patičovou výplňou, vymurovanú nepálenou tehlo, pálenou tehlo alebo striedavo pálenou aj nepálenou. Tradičná konštrukcia a výplň je omazaná blatom. Drevený rám je položený na pálených tehloch. Patičové štíty majú plastické dekorácie (hviezdy, rozety), obsahujú aj meno majiteľa a vročenie. Najstarší identifikovaný dom je z roku 1892, viacero domov je zo začiatku 20. storočia. Architektúra Slovákov a Rumunov je identická. Rumunské a slovenské domy možno identifikovať len podľa mena majiteľa v štítovej časti priečelia. Tradičná architektúra je od poslednej tretiny

Obrázok č.3: Zuzana Vestegová, rod. Dobrocki, 1934

Zdroj: Boris Michalik, 2018.

20. storočia postupne prestavovaná, domy sú inovované. V druhej polovici 20. storočia prevládala pálená tehla ako stavebný materiál.

Kultúrna krajina. Vidiecke sídlo je v zvlnenom, členitom teréne, no nadmorská výška dosahuje len 100 – 115 m n. m. Dedinou vedú cesty spevnené štrkom. Stredom sídla na najnižšom mieste chotára je koryto potoka, ktoré sa zaplňa len v období dažďov. Potok je nezregulovaný, zarastený trstinou, náletovými drevinami, krovím. V období dažďov býva stred dediny okolo potoka zaplavený, čomu je prispôsobená zástavba – domy sú postavené až na vyvýšenom svahu po stranách potoka. Popri cestách s nekompaktnou zástavbou sú najmä slivky, menej orechy, popri domoch vinič, v záhradách aj jablone. Slivkový sad je dokonca i okolo evanjelického kostola. Ovocné stromy sú obielené vápnom, takto upravené sú aj tuje pri evanjelickom kostole. Z neovocných drevín sú časté vrby, agáty, popri potoku aj topole. Množstvo pôdy tvoria trávne porasty, ktoré slúžia ako pasienky. Ovce aj kozy chovajú väčšinou Rumuni, Slováci majú asi 40 kráv, ovce zriedka. Pôda je menej úrodná, ťažká, ílovitá. Z pestovaných plodín prevláda kukurica, pšenica, krmný cirok. V záhradách sú všetky druhy zeleniny. Východne od dediny je morušová hôrka.

Jazykové prejavy. Nárečie pôvodných butínskych evanjelikov a kolonistov z bihorskej oblasti sa výrazne odlišuje. Objavuje sa aj viacero romanizmov, prípadne hungarizmov. **Príklady nárečia vukovských Slovákov:** *poviedať, ja*

si hutam, horka, planuo, ničt, je ni moja, drier, volačo, pampúche, jako vi to zoviete, ovčací paprikáš, ta nuka, šakovo robili, gazda si miseu, priadki bívali u dieučencov, vedeu spievať pobožnie, bou spevár, děti chodili palazovať, do cinterína, diviak – divjak, agát – ragáč, nohavice – šluti, ženská sukňa – kabaňa, plot – ľesa, komín – koch, kôš – kotarica, rýľ – hášov, motyka – graca, štreka, zelezňica aj železnica – vlak, voz – koč, naberačka – varecha, chleba miesili vo vajlinku, spolu – ve veňe, idem na paláš, lojtra, na hajdi do roboti, komora – špajz, nábytok – bútor, skriňa – kasňa, šifón je kasňa na fíjoke, podstena je zatvorena alebo otvorena; – maštaľ pre kone aj pre kravy – koňic, chlievy – chlieve, zemiaky – krumplě, fazuľa – buob, petržlen – petržlan, drobná cibula – orechovec, cibula, cesnak, paradajke, celer aj ceľer.

Naši odišli s Krťiša, nemali tam čo jest. Tam bola chudoba. Do Hajdušice a do Vukovej z Hajdušice o dva roki po ostatních. Tu si kúpili seďeňa.

Príbuzenská terminológia.

Mama – mama, maminka

Otec – apa

Otcov, mamin otec – starí apa, apovka

Otcova, mamina mama – stara mama

Synov syn, dcéra – vnuk, vnučka, vnuke

Otcov brat – báťa

Jeho manželka – andika

Mamin brat – báťa

Jeho manželka – andika

Manželka – žena, moja

Manžel – muž, chlap, mój chlap, mój

Švagor – švagor

Zať – zaťko

Otcova sestra – ňaña, ňañika

Mamina sestra, jej manžel – ňaña, švagor

Svokra – mamóška

Svokor – apóš

Synova žena – ňevesta

Synovci, netere – bratňíci, sesterňice, bratňík

Krstná mama – krsná mama

Krstný otec – krsní otec, krsní apa

Kmotor, kmotra – kmotrovia, kmotor, kmotrík

Svat, svatka – svatovia, svat, svatka.

Mená hospodárskych zvierat.

Mená kráv – Florika, Žoja, Jambor

Mená koní – Dojna, Irma

Psy – Pufi, Pozor, Bleki.

Obrázok č.4: Nápis na náhrobnom kameni v rumunskej slovenčine

Zdroj: Boris Michalik, 2018.

Príklady nárečia bihorských Slovákov: cesta k mľiňe, k cintoríne, cintor, ihrišta, ulic, tu ňeňi, tuto jesto, též, Bzova ulic, zes traktorami, teto sa te hlavne ulice, tentok, tehotok, zepar krat, ďaleko, ňi, štato, bi mala bud, tato cesta, od teho mósta, ofce, ofčárňa, potem, dvésto métri, nahali, dom – chiža, od chiži; Na zdravie! – Boh nás poťeš!; keľo razy; jesto jedna mlaka; studňoch je dost; ideme domuf, boli zme na Lužiankoch; Eva z Lužiankoch; nak pridu; na sanitke – na salvare, baterka – lantérna, egzakt – presne, vlečka – remorka, elektri-na – kurent, hrad – kástel, črieda – čopor, ovce sa pasevali, pašienky, oňi čuli, repka – rapica, cvikla na cukor, v zahradoch, od Srboch, just tak, tu – tuni; diviak – gligan, agát – agac, komora – komora, zemiaky – krumplě, fazuľa – fazuľa, petržlen – petruška, cesnak, cibula, oreštec – drobná cibula/šalotka, paradajki, zeler – celína.

Drevorubači z Bihoru tu rubali drevo v silaši. V nedeľu sem prišli do kostola, čuli, že sa tu Slovaci. Tak išli v nedeľu Jozefík, Jano Hňapek, Brenkusovci, Ondro Kadlec. A dve sestri prišli a vidali sa za Matušovich. Ňebola skalova cesta, zapadli a s traktormi ich ťahali. Prišli zato sem, že tu boli Slováci.

Príbuzenská terminológia.

Mama – mama, mamiko

Otec – taťiko

Otcov, mamin otec – *stari otec, stari tata*
 Otcova, mamina mama – *stara mama*
 Syn – *chlapec*
 Dcéra – *dieuča*
 Synov syn, dcéra – *vnuč, vnučka*
 Otcov brat – *striko*
 Jeho manželka – *strina*
 Mamin brat – *ujček*
 Jeho manželka – *ujčina*
 Manželka – *moja žena, manželka*
 Manžel – *chlap*
 Švigor – *švigor, švagríná*
 Zať – *zať*
 Otcova sestra – *tetka, jej chlap je svako*
 Mamina sestra, jej manžel – *tetka, jej chlap je svako*
 Svokra – *svekra*
 Svokor – *svokor*
 Synova žena – *nevesta*
 Synovci, netere – *vnuč, vnučka, vnučata*
 Bratranec, sesternica – *bratranec, bratranci, sestreňice, sestreňica*
 Krstná mama – *krstna mama*
 Krstný otec – *krsni otec*
 Kmotor, kmotra – *kmoter, kmotra, kmotrovci*
 Svat, svatka – *svat, svatka, svatovci*
 Mená kráv – *Florika, Piroška, Činoša, Ružaňa*
 Mená koní – *Steluca, Dojna, Monca*

Slovesné a literárne prejavy šírené orálne. V slovenskom spoločenstve prevládali príslušníci rodín Kášajovcov a Chlepčokovcov. Dodnes sú známe ich prezývky, ktoré boli pre identifikáciu nevyhnutné. Kášaj Ondrej *Bzu* – bol včelár; Dobrotkovci *Budákovci*, lebo kúpili dom od Budáka, Ondrej Jakab *Cimbaláš* – bol hudobník, Ana Kadlecová *Burča*, Kášajovci *Šnepovci*, Kášajová *Bobárka*, Kášajovci *Štrangárovci*, Kášaj *Frizér*, Kášaj *Krajčír*, Chlepčok *Šofér, Šoférovi, Laco Mliekár*.

Miestne a chotárne názvy. V jazyku Slovákov vo Vukovej je množstvo pomenovaní slovenskej proveniencie. Známe sú hovorové názvy ulíc a častí dediny: *Hlavná ulic, K cintoríne, Na vřšku, Ihřiřta, Cintor, Mondekova, Od Vesteka, Od trávníka, Ovčarňa, Popred pokojicki kostol a Od Brandiho*. Názvy ciest: *Cesta k mliňe, Buziařská cesta, Silařřká cesta*. Pozemkom s ornou pôdou sa hovorí *honi*. Časti chotára, kde sa pásli hospodárske zvieratá, sa volajú *pařienki*. Vukovčania poznajú aj pomenovania *Za parničanku, Pusta, Farská zem, Fadřmak, Záhradki, Vinice, Páľeňica, Ňicidorski briežok, Gajová horka, Žurková horka, Jama*.

Kultúrne inštitúcie a organizácie. Počiatky spolkovéj činnosti vo Vukovej spadajú do roku 1920, kedy bol založený Vzdelávací spolok a spevokol vukovských Slovákov. V roku 1923 si členovia spolku postavili spolkový dom. Stavba stojí do súčasnosti, no kvôli zlému technickému stavu nie je využívaná. Nový kultúrny dom bol postavený v roku 1974, avšak dokončený až v roku 2010.

Evanjelický luteránsky cirkevný zbor Vuková. Založený bol v roku 1925. Evanjelický kostol bol postavený ako modlitebňa v roku 1858. V roku 1944 bola zvýšená a veriaci k nej pristavili vežu. Fara pochádza z roku 1920. Zborovým farárom je od roku 1996 Ľudovít Andrej Bobčok (1966).

Služby Božie sa konajú pravidelne každú nedeľu. V prípade neprítomnosti zborového farára predčítava zvonár Milan Gallo 1965. Zúčastňuje sa ich do 10 veriacich. Konfirmácia býva každé 2-3 roky, konfirmandi sú dvaja až traja.

Zbor nemá kantora, nepôsobí tu ani spevokol. Oltárny krúžok žien je z dôvodu nízkeho počtu potenciálnych členiek nefunkčný. Náboženstvo sa nevyučuje v škole ani na fare. Deti zo škôlky pripravujú s učiteľkou krátky program na vianočné sviatky.

Cirkevníci cestujú aj na zborové návštevy. Každoročne chodia do Nadlaku. Sporadicky navštívia aj iné zbory. Boli napríklad v Kulpíne a Jánošíku. Na Slovensku boli v Pôtori, Zvolene, Nitre a Bratislave. Žiadne zo zahraničných kontaktov neprerástli do trvalejšej družby.

Slávnosťou v cirkevnom zbore je *kirvaj*. Sviatok posvätenia chrámu Božieho sa koná poslednú nedeľu v októbri. V kostole sú slávnostné služby Božie, oslavy pokračujú v domácnostiach. Prichádza najmä rodina z iných prostredí. V minulosti bývali aj tanečné zábavy a oslavy, ktoré trvali celý víkend.

Na fare sa nachádza príručná knižnica, ktorá obsahuje asi 500 titulov. Ide najmä o beletriu, náboženskú a odbornú literatúru. Aktivity zboru sú financované z príspevkov veriacich a projektových prostriedkov z rôznych zdrojov (vrátane ÚSZZ).

Na doplnenie dodávame, že v minulosti boli členmi cirkevného zboru aj rímsko-katolícki veriaci slovenskej národnosti, ktorí pochádzajú z Bihorskej župy. Zúčastňovali sa bohoslužieb, krstil a pochovával ich evanjelický farár. Neskôr sa rímsko-katolíckej farnosti venoval kňaz z Buziaša. Evanjelický zborový farár je však aj v súčasnosti ochotný všestranne pomáhať katolíckym cirkevníkom.

Miestna organizácia DZSČR⁶. Po trojročnej nečinnosti bola obnovená v roku 2011. Má približne 90 členov. Predsedom je evanjelický farár a senior Ľudovít Andrej Bobčok (1966), podpredsedom František Zifčák (1945), tajomníčkou učiteľka Mária Opronescu (1972). Členovia sa stretávajú podľa potreby, najmä však pred organizovanými podujatiami. Pobočka zväzu a jej aktivity sú financované z prostriedkov DZSČR.

Miestna organizácia každoročne pripravuje Deň detí, v advente predvianočný program v kostole a tradičné stretnutie členov pred novým rokom

⁶ Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku

v kultúrnom dome. Zúčastní sa môžu jedenkrát ročne zúčastniť výletu na divadelné predstavenie alebo galakonzert festivalu Cez Nadlak je... v Nadlaku. Pre katolíckych veriacich organizuje DZSČR púť do Maria Radny. Vukovčania viackrát cestovali aj na púť do Levoče. Žiadne folklórne ani ochotnícke aktivity neevidujeme (s výnimkou krátkych detských scénok pri príležitosti sviatočných programov).

Záver. Postupné sťahovanie Slovákov zo severozápadu Rumunska do oblasti Aradu a Banátu vyvolalo prirodzený proces vzájomného kultúrneho vyrovnávania dvoch odlišných slovenských kultúrnych systémov. Zmiešané manželstvá a inštitucionalizované formy kultúry prispievajú k nivelizácii rozdielov v kultúrnych vzoroch, ktoré sú spôsobené rozdielnymi náboženskými praktikami. Takáto akulturácia dvoch slovenských etnografických skupín v rámci jedného slovenského spoločenstva je v podmienkach etnokultúrneho vývinu Slovákov na Dolnej zemi pomerne ojedinelá a máme možnosť sledovať ju len v niekoľkých lokalitách Banátu a Aradskej župy. Predstavenie obyčajových tradícií a poverových predstáv prispieje k lepšiemu spoznaniu tejto formy kultúrneho synkretizmu a novej formy reakcie na kultúrne vyrovnávanie s majoritnou spoločnosťou a na vedomie konfesionalnej a etnickej príslušnosti.

Literatúra a pramene:

KOLEKTÍV. Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1998.

KOLEKTÍV. Butín. Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte. Nitra: FF UKF v Nitre, 2008.

SIRÁCKY, J. a kol. Slováci vo svete 1. Martin: Matica slovenská, 1980.

ŠTEFANKO, O. O Slovákoch v Rumunsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004.

VANKO, J. D. Slovenskí evanjelici v Rumunsku v 20. storočí. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015.

Informátori:

Zuzana Vestegová, rod. Dobrocki, 1934

Hana Jurášová, 1937

Ludovít Andrej Bobčok, 1966

Ján Mondek, 1957

Kontakt:

prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Rodinné obyčajové tradície Slovákov vo Vukovej

Silvia Letavajová – Michal Kurpaš

Kľúčové slová: etnicita, religiozita, rodinné obyčaje, Slováci v zahraničí, Vuková

Key words: ethnicity, religiosity, family customs, Slovaks abroad, Vuková

Abstract: The subject of interest of the submitted study is intangible cultural heritage, namely the family tradition of the Slovak population in Vuková – a village in Arad province in Romania. Our goal is to describe and analyse the customs associated with birth, marriage, and death that we recorded in the testimonies of the oldest inhabitants of the village during a field research conducted in November 2018. In addition to describing forms and realization of these traditions, we will try to outline their development and factors that fuel their persistence, extinction or change. We focus on the specifics determined by the ethnic and religious characteristics of this population.

Úvod. Podľa Úradu pre Slovákov v zahraničí¹ dnes žije mimo Slovenska viac ako 2,2 miliónov osôb slovenského pôvodu. Slováci v Rumunsku patria k menej početným. Na území tohto štátu žije v súčasnosti asi 18 tisíc Slovákov, ktorí tvoria približne 0,1% obyvateľstva. Z hľadiska uchovávaní kultúrnych tradícií, ktoré sú „výsledkom bohatstva, ktoré si ich predkovia priniesli zo svojej starej vlasti, pôsobenia nových geografických podmienok, etnických, kultúrnych a náboženských vplyvov“ (ČUKAN 2017: 5), sú však nesmierne zaujímavou etnickou skupinou. Predmetom záujmu predkladanej štúdie je nehmotné kultúrne dedičstvo,

¹ Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Počty a odhady. Údaj z roku 2008. Dostupné na: <http://www.uszz.sk/sk/pocty-a-odhady>.

konkrétne rodinné obyčajové tradície slovenského obyvateľstva v rumunskej obci Vuková. Naším cieľom je opísať zaniknuté, ale i pretrvávajúce obyčaje, spojené s narodením, svadbou a úmrtím, ktoré sme zaznamenali vo výpovediach najstarších obyvateľov obce. Okrem deskripcie foriem a realizácie týchto tradícií, sa pokúsime načrtnúť ich vývoj a faktory, ktoré ovplyvňujú ich pretrvávanie, zánik alebo zmeny. Sústredíme sa najmä na špecifika podmienené etnickými a náboženskými charakteristikami tohto obyvateľstva. Informácie, ktoré sú podkladom tejto štúdie sme získali terénnym výskumom uskutočneným v novembri roku 2018.² Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0488/16 – Kultúrny potenciál Slovákov žijúcich v Rumunsku.

Charakteristika výskumnej lokality. Slovenské obyvateľstvo v Rumunsku žije v niekoľkých lokalitách. Najpočetnejšími sú Slováci v Bihorskej župe (7370), Aradskej (5695), župe Timis (1908), Salajskej župe (1366), v Caras-Severin (340) a Sutamare (186) (ŠTEFANKO 2004: 6-7). Do Rumunska prichádzalo slovenské obyvateľstvo od polovice 18. storočia a jeho osídľovanie prebiehalo do druhej polovice 20. storočia. Slovenskí kolonisti sem prichádzali zo skôr obsadených žúp na území dnešného Maďarska, zo srbskej Vojvodiny, ale aj priamo zo Slovenska. Centrom slovenskej menšiny Rumunsku je mestečko Nadlak, kde žije dnes približne 4000 Slovákov.

Obec Vuková (rumunsky Vucova) je súčasťou Aradsko – banátskej oblasti a župy Timiș. Je situovaná 5 km od obce Chevereșu Mare, 7 km od mestečka Buziaș a asi 30 km od mesta Timișoara. Aradsko-banátska oblasť patrí medzi oblasti s najdlhším osídlením slovenským obyvateľstvom. Slováci prichádzali väčšinou už do osídlených obcí a miest a vlastné dediny nezakladali. Do tejto málo zaľudnenej roviny ich lákali úrodné polia a vhodné poľnohospodárske podmienky. Do Vukovej prišli prví Slováci už v roku 1807 z maďarskej Békéscaba a Szarvasa, avšak významnejšia kolonizácia nastala až v rokoch 1827 – 1850, kedy prichádza 25 rodín z novohradskej stolice, z Veľkého Krtíša, Veľkých Stracin, Žihľavy a Pôtoru (KOKAISL – ŠTOLFOVÁ a kol. 2014: 161, 179-200). Toto obyvateľstvo bolo evanjelického vyznania. Podľa výpovedí súčasných obyvateľov obce patria k najstarším evanjelickým slovenským rodinám v obci najmä Gallovcí, Šomrákovci, Ďurišovci alebo Kašajovci. V 60. a 70. rokoch 20. storočia sa do obce prisťahovali Slováci z „kopcov“, čiže obyvatelia z bihorského-salajskej oblasti, ktorí sú rímskokatolíckeho vierovyznania. Pamätníci obce v tejto súvislosti spomínajú najmä katolícke rodiny Kadlecovcov, Gocalovcov alebo Brenkusovcov.

² Naše zistenia dopĺňame autentickými výpovedami respondentov, ktoré dokumentujú existenciu viacerých obyčajových tradícií z obdobia ich detstva a mladosti (najstaršie z nich siahajú do obdobia 40. tých rokov 20. storočia), iné dokumentujú ich pretrvávanie a podoby v súčasnosti. Ich výpovede sú prepísané zjednodušenou fonetickou transkripciou a v texte označené kurzívou. V rámci výskumu sme uskutočnili rozhovor s nasledovnými respondentmi: Gallo Milan, evanjelik, nar. 1965, Katarína Lacová, evanjelička, nar. 1939, Mária Panta, evanjelička, nar. 1935, Zuzana Vesteg, evanjelička, nar. 1934, František Gocala, katolík, nar. 1943, Anna Gocala, katolíčka, nar. 1952, Ján Mondek, katolík, nar. 1957, Mária Mondek, katolíčka, nar. 1959, Ľudovít Andrej Bobčok, evanjelik, nar. 1966.

Podľa údajov z roku 2012 má obec Vuková 408 obyvateľov, z toho 267 Rumunov, 132 Slovákov, 4 Nemcov a 5 obyvateľov inej národnosti. Z hľadiska religiozity sa 52% obyvateľstva hlási k pravoslávnej viere, 22% k rímskokatolíkom, 15% k evanjelikom a 10% k letničiarom. Krátko po príchode si Slováci v obci postavili školu. Prvý farár prišiel do obce v roku 1832. V roku 1839 si Slováci postavili menšiu faru a v roku 1852 aj kostol s drevenou zvonnicou a dvoma zvonmi. V roku 1862 mal cirkevný zbor v obci približne 500 členov a pred rokom 1946 asi 800 členov (KOKAISL – ŠTOLFOVÁ a kol. 2014: 179-200). V obci sa nachádza aj katolícky kostol, postavený v roku 1993. Infraštruktúru dopĺňa slovenská materská škola, základná škola s rumunským vyučovacím jazykom a kultúrny dom.

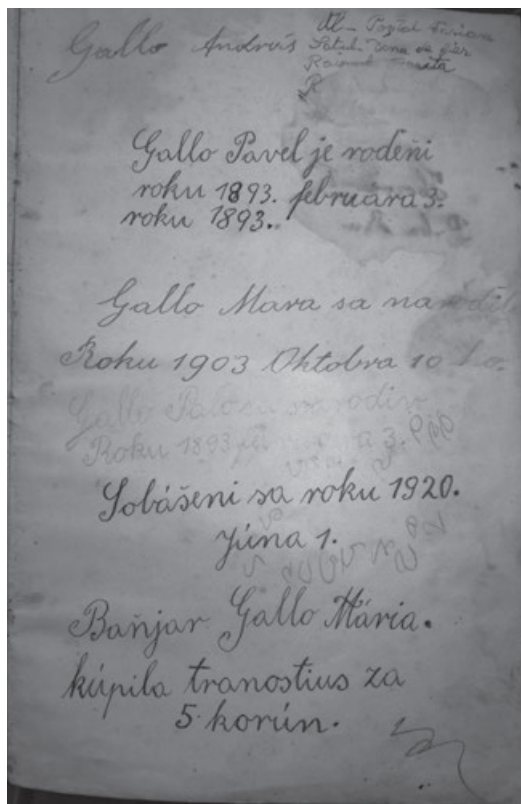
Rodinné obyčaje. Predmetom štúdie sú najmä obyčajové tradície, ktoré sú spojené s najvýznamnejšími udalosťami v živote jednotlivca, rodiny a celého lokálneho spoločenstva, s narodením, svadbou a úmrtím človeka. Ich základom je biologická a fyziologická zmena (počatie, tehotenstvo, pôrod, začiatok pohlavného života, úmrtie) a konečným dôsledkom zmena rodiny – jej zloženia a vzťahov (JAKUBÍKOVÁ 1997: 161) Tieto príležitosti sú späté s množstvom racionálnych úkonov, ako aj iracionálnych magicko – náboženských úkonov, ktorých vykonanie je znakom uznania a potvrdenia platnosti týchto zmien. Ich základnou úlohou je zabezpečiť zdarný priebeh, ochrániť jednotlivca a skupinu, privodiť hojnosť, prosperitu a plodnosť. Z tohto dôvodu zaraďujeme obyčaje pri narodení dieťaťa, svadbe, ako aj úmrtí k osobitnej skupine tzv. rituálov prechodu. Rodinné obyčajové tradície sú charakteristické svojou synkretickosťou, nachádzame v nich pohanské, ale i kresťanské prvky. V prípade Slovákov vo Vukovej sú v nej zreteľné prvky evanjelickej a katolíckej religiozity, ktoré sa navzájom ovplyvňujú. Podmieňuje ich tiež existencia v prostredí rumunskej majority, ktorá je prevažne pravoslávna.

Slováci vo Vukovej si uchovávajú povedomie o svojom pôvode. V rozprávaniach súčasných nachádzame časté odkazy na ich príchod do obce a okolnosti, ktoré tomu predchádzali. V označeniach samých seba sa pomenúvajú ako *Slováci, evanjelici, katolíci* a v prípade Slovákov, ktorí prišli do obce z Bihorskej oblasti, sa bežne používa pomenovanie *Bihorčania* alebo odkaz *sú z hôr*. Etnická aj konfesijná odlišnosť obyvateľov obce bola rozpoznateľná na prvý pohľad a to najmä v prvých rokoch po príchode do obce. Hlavnými identifikujúcimi znakmi boli viditeľné a počuteľné odlišnosti. Tieto odlišnosti zohrávali úlohu pri jednotlivcoch a skupinách obyvateľov, v rámci každodenného života, ale i vo výnimočných a sviatočných príležitostiach, akými boli narodenie, svadba alebo úmrtie jednotlivca. Obyvateľstvo slovenského pôvodu sa medzi sebou rozprávalo slovenským jazykom, a to v rodinnom prostredí, ale aj na verejnosti. Rozpoznávame u nich butínske nárečie, ktorým hovoria slovenskí evanjelici a bihorské nárečie, používané vukovskými katolíkmi. Súčasťou ich jazykových prejavov a prvkom každodennej komunikácie boli pozdravy. Evanjelici sa zdravili: „*Dobrá deň!*“, katolíci: „*Pochválen Ježiš Kristus!*“ Rozdelenie obyvateľstva podľa etnickej príslušnosti bolo viditeľné aj z hľadiska sídelnej štruktúry. *Bubeňík chodil po dedine a kričal.*

Kričal po rumunski, ale na niektorých miestach kričal po slovenski. Jedna ulica, sa jej hovorilo Golaci brech, lebo tam boli len Slováci a ako mi bývame, bola Velká cesta. Na týchto dvoch mestach kričal bubeňík len po slovenski. To do 1949 roku. Bezprostredne po príchode Slovákov z Bihorskej oblasti sa stal ďalším odlišujúcim znakom odev. Rumuni chodili v svojom kroji. Slováci z Bihoru si na rozdiel od evanjelických priniesli svoj kroj. Keď prišlo na sviatki, držali takí bihorskí kroj. Ale potom sa už obliekali rovnako.; Mi Bihorčania chodíme oblečení farbi veselše. Tu keď sme prišli, tak väcej bolo tmavé oblečenia, aj teras to je. Mrie sa páči to naše veselše. Ďalším prvkom, ktorým sa slovenskí katolíci a evanjelici v obci identifikovali, boli náboženské prejavy. Vo svojich výpovediach sa respondenti najčastejšie odvolávali na robenie krížov – križenie (prežehnávanie sa a používanie krížov) a pálenie sviec pri náboženských úkonoch. V kostole oňi si pri vstupe spravlia kríž, oňi si klaknú. Mi sa len modlíme. Katolíci majú križe na cintoríne, ale mi nemáme.

Záznamy o rodinných udalostiach, ako narodenie dieťaťa, jeho krst, sobáš alebo úmrtie zaznamenávajú obecné a cirkevné matriky. Viacerí z obyvateľov si však tieto údaje značili do náboženských knížiek.

Obrázok č. 1: Rodinné záznamy v Tranosciu.

Zdroj: Archív evanjelického farára vo Vukovej, 2018.

Narodenie dieťaťa. Narodenie potomka patrilo aj vo vukovských rodinách k významným životným situáciám. Podľa predstáv obyvateľov obce mohla budúca matka ovplyvniť svojim správaním zdravie, vlastnosti a budúcnosť, ešte pred narodením dieťaťa. V období tehotenstva sa preto na ňu vzťahovalo množstvo príkazov a obmedzení. Tehotná žena sa mala vystríhať najmä zľaknutia alebo zahľadania na nezvyčajné veci. *Nak sa nežľakne, nesmieťe ju oblieť vodou.; Jest tu jeden chlap je blondak a na hlave má flak čierni. Ale že to keď bola tehotná, že sa zahľadela na jahňa biele s čiernim.; Pes na mňa viskočil, keď som bola tehotná, na hrud'. A Jankovi tam ostala laba, takí znak ot psa.* Tehotnej žene sa malo tiež dopriať v jedle, aby ani dieťa neskôr netrpelo nedostatkom. *Keť ste jedli, musíte jej dať jest, abi sa jej nezabažilo, nežachcelo jest.* Podľa fyzických znakov tehotnej ženy vedeli obyvatelia predpovedať aj samotné pohlavie dieťaťa. *Kerá má bruchó hore, bude chlapec a kerá do široka, bude dieuča.; Podľa tváre tež bolo, že keď má pehi, že je tehotná. Keť má škaredú tvár, že bude dieuča a naopak.* Ak dieťa kopne matku prvýkrát v pravej strane brucha, narodí sa chlapec, kopnutie naľavo značí narodenie dievčaťa. Želané pohlavie dieťaťa sa slovenskí Vukovčania snažili aktívne ovplyvniť už pri jeho počatí. Podľa výpovede jednej z respondentiek (katolíčka nar. 1952) sa narodí dievča, ak žena *zapadne* (otehotnie) *pred chorobou* (menštruáciou) a chlapec *po chorobe*. *Tak som aj ja robila náročki, keď máte cikle* (menštruáciu). Inú praktiku opisuje nasledovná výpoveď: *Jedni z Nadlaku mali tri dieučence a druhá mala len chlapcou. A hovorili, keď budete robiť chlapca, neotvorte pri tom ústa, zatvorte, lebo budete mať dieuča.*

Ženy obvyčajne pracovali do samotného pôrodu. Na hospodárstve boli potrebné každé ruky a fyzická námaha mala pôrod uľahčiť. Pôrody sa pôvodne odbavovali v domácom prostredí za pomoci príbuzných žien, neskôr babíc. Posledné babice, na ktoré si obyvateľky obce pamätajú, boli Rumunka Aštefanka a Slovenka Elizabeth Kašajová. Od polovice 20. storočia už chodili vukovské ženy rodiť do pôrodníc, ktoré boli zriadené v Buziași, Timișoare a Nițchidorfe. Dostatok fyzických síl po pôrode malo žene zabezpečiť dobré jedlo, ktoré jej znášala *blízná rodina*. *To sa hovorilo opáčeňje*. Prinášali najmä slepačí vývar, *pampúche*, *klbásu* a *zapražené svinské meso*. Aby mala mlieko, *ňesmela jest horkô ani slanô, daľ jej pivo*.

Krst sa najčastejšie konal do dvoch týždňov po pôrode. Do roku 1932 krstili evanjelické deti a Slovo Božie kázali miestni učitelia, neskôr farári. Keďže kostol pre Slovákov katolíckej viery bol postavený až neskôr po ich príchode, svoje deti krstili v evanjelickom kostole alebo v katolíckych kostoloch v blízkych obciach. Dieťa na krst odnášala krstná matka, ktorej ho rodičia odovzdávali na prahu domu so slovami: *Dávame vám pohana, doňeste nám kresťana*. Tento zvyk sa vykonáva dodnes najmä v katolíckych rodinách. Za krstných rodičov si Vukovčania vyberali z okruhu príbuzných alebo priateľov. Od krstnej matky a krstného otca sa očakávalo, že dieťaťu na krst vystroja, zaplatia za krst farárovi a prinesú dieťaťu dary v najväčšej hodnote.

Na krst krsná mama a otec nosi habi. Sa kričalo: Jano dal tolko leu. Prví dal krsni, najviac. Pred 30 rokmi som dal 4000 leu, ostatní 500 leu.

Krstiny sa takisto vykonávali doma. *Dořiesla sa miska s koláčmi, pam-puchi aj pálené. To sa hovorilo miska. Teras nosia torti.* Neskôr sa ich slávenie prenieslo do *kamina* (kultúrneho domu). Prvé krstiny v novom kultúrnom dome sa odohrali v roku 2007. *Ako aj na svadbu, aj 100 ľudí tu bolo. Mi sme mali najvačie a prvé krstíni v novom kultúrnom dome. Teras to robi katering.* K tradičným menám, ktoré vukovskí Slováci dávali svojim deťom, a ktoré sú doteraz časté aj u detí ich potomkov, patria: Mária, Katarína, Hana, Zuzana, Eržika, Anrej, Onrej, František, Jozef, Jano, Juraj alebo Martin, neskôr aj Jaroslav a Jaroslava, Miroslav, Vladimír alebo Milka.

Očista *šestonedielky* a jej prijatie do spoločenstva sú vykonávané prostredníctvom obradu, nazývaného aj v tomto prostredí – *vácka*. Žena po pôrode bola v tradičnom lokálnom spoločenstve považovaná za nečistú. Musela sa zdržiavať doma a od ostatných členov rodiny bola symbolicky aj reálne oddelená plachtou. *Bola taká plachta. A ju zaplachtení a tam musela čušať aj s malím. A ostatní spjevali v tej izbe a krštili. Ona za plachtou ležala.; U nás bolo zvikom, že zatiaľ žena nevyšla z domu, zakiaľ nebolo dieťa okštenô. Potom o týždeň išla na vácku a potom už si mohla chodiť aj von. Doftedi ňesmela žena ísť nigde, ňesmela medzi prejsť medzi susedami. Vácka sa kedysi vykonávala na nasledovnú nedeľu po krste. Neskôr sa presunula na deň krstu. V kostole si pri tejto príležitosti kľakla matka s dieťaťom pred oltár. Kňaz sa pri nej pomodlil špeciálnu modlitbu a matku požehnal. Poďakoval za ňu. Že bola ednou nohou v jame, ednou na zemi, že pán Boh pomohol.* Posledné *vácki* sa v obci vykonávali ešte v 90. rokoch 20. storočia.

Choroby malých detí liečili Vukovčania svojpomocne. Bezprostredne po príchode z nemocnice matka okúpala dieťa v harmančekovom čaji, ako ochranu pred kožnými chorobami. Pre tieto účely dávali Slováci vo Vukovej dieťaťu do kúpeľa aj *božiu drevinu*, ktorá sa používa ešte dodnes, najmä v rumunských rodinách. Karpavé oči liečili odvarom z harmančeka. *A keď nič, ňepomáhalo, tak vilizať oči. S kríža na kríž a to prešlo.* Bolesť brucha u malých detí sa liečili a dodnes liečia odvarom z rasce, prípadne odvarom z mrkvy a ryže. Vo výpovediach respondentov sa často objavujú aj odkazy na liečenie úreku, nazývaného aj *lak* alebo *zočina*. Ten sa odstraňoval potieraním močom. Katolícki Slováci ho odstraňovali aj pitím čaju z ruty, ktorý poznali zo svojej domoviny v Bihore. Neskôr sa deťom pre tieto účely priväzovala červená mašlička na ruku alebo upevňovala do kočíka. Jej účelom bolo pripútať pohľad a redukovať silu zlého pohľadu na samotné dieťa.

Obrázok č. 2: Respondentka z Vukovej.

Zdroj: Silvia Letavajová, 2018.

Svadobné obyčaje. K tradičným príležitostiam zoznamovania mládeže v obci patrili muziky – *báli*, nácvičky dedinských divadiel, či premietanie filmov v miestnom kine. Na *báli* chodili s dievkami ich babky, prípadne matky, ktoré dohliadali na ich slušné správanie a výber adekvátneho partnera.

V období po príchode do obce dodržiavali Slováci v manželských preferenciách najmä endogamné princípy. Uprednostňovali partnera z rovnakej etnickej, konfesijnej a sociálnej skupiny. *Keď sme prišli, keď bol môj apa aj stará mama, len katolík s katolíkom, a evanjelik s evanjelikom.; Mamika víprávali, že bola sama pri rodičoch a zato prišla sem z Bihora, lebo išla za bohatého, mal majetok.* Od neželaného partnera rodičia svoje deti *odhovárali* a naopak, želané sobáše *dohodovali*. Veľmi rýchlo však dochádzalo k vzájomnému miešaniu a to v rámci všetkých skupín – etnických. *Teras sa už 30 rokov aj medzi sebou berú. Aj Slováci s Rumunmi. Už keď som si ja bral Rumunku, už ňebol problém. Ona bola adventistka. Nikomu ňebráňili. Bohatejši boli Rumuni, Slováci chudobnejší. ňebráňili zobrať si bohačieho, deti si brali koho chceli.; Bihorčania majú veľa evanjelikov.* Takýmto spôsobom sa riešil nedostatok vhodných partnerov v rámci svojej vlastnej skupiny. Zmiešané manželstvá boli teda určitou demografickou nevyhnutnosťou. Na druhej strane pramenili z dobrých vzťahov medzi príslušníkmi všetkých skupín v obci. V prípade,

že sobáš uzatvárali príslušníci dvoch vierovyznaní, prešla podľa výpovedí respondentov na vieru partnera častejšie jeho partnerka. Ak však bola bohatá alebo si vedela presadiť svoju vôľu, vieru zmenil muž.

Verejným znakom náklonnosti mládenca k dievke bolo postavenie mája pred jej domom. Tie sa však už minimálne 10 až 15 rokov nestavajú, a to ani na miestach pred kostolom alebo kultúrnym domom. Dôvodom je odchod mladých ľudí za prácou alebo odsťahovanie sa z obce. *Nie je komu ich stavať a nie je kto, bi ich staval.*

Svadby sa najčastejšie konali na jeseň. *Tedi sa zarezali sviže, boli paľenki.* Zákaz ich konania v čase pôstu sa prísne dodržiava dodnes u príslušníkov oboch vier. *Teras kedikolvek ale nie v poste, to bi ich farár neosobašil.* Svadbe predchádzali pytačky. Pytačky boli v mnohých prípadoch len formálnym prvým stretnutím oboch rodín. U bihorských Slovákov sa často ani nekonali, keďže mnohí z nich zanechali rodičov v rodnom Bihore.

Tri týždne pred svadbou sa v kostole konali ohlášky. Pre mladých to znamenalo medzník, pretože ich úmysel bol oznamovaný už verejne. Cieľom vyhlásovania bolo zistiť, či existujú prekážky, ktoré by sobášu mladých bránili. Ohlášky u slovenských katolíkov aj evanjelikov ovplyvňoval fakt, že obec nemala vždy svojho vlastného kňaza, ktorý do obce dochádzal a nedeľné omše sa nekonali každý týždeň. Ak bola svadba súrnejšia, vyhlásil farár v jednu nedeľu aj dve ohlášky. O sobáši informoval kňaz veriacich nasledovne: *Táto slobodná panna sa umieňili do stavu manželského zítí. A vás prosím, ak voľačo proti tomu máte, nach v tichosti na faru ohlásite.*

Od tohto obdobia sa začali prípravy na svadbu. Do svadobného domu prinášali príbuzní aj susedia suroviny na svadobnú hostinu. Ich prinášanie je dôkazom príbuzenskej a susedskej spolupatričnosti. Najčastejšie sa nosili živé sliepky, vajíčka, cukor, olej, masť, víno alebo múka, či hotové koláče a torty. Gazdiné si potravinové dary svedomito zaznačovali do zošitov a snažili sa túto pomoc oplatiť pri najbližšej príležitosti. *Mi Bihorčania si tu pomáhame. Aj v Bihore sme pomáhali. Sa znáša, aj na pohreb, kršteňia aj pohreb. Aj ja mám pisanku, čo doňiesli a čo treba vrátiť.*

Svadobníkov pozývali na svadbu družbovia. Najčastejšie nimi bol mládenec a jedno alebo dve dievčatá. Znakom družbu, ktorý bol odetý do bielej košeľe, klobúka s rozmarínom s perečkom s dlhými mašľami, bola tiež *kri-vanka* – mašľami ozdobená družbovská palica. Družica s venčekom niesla krčah s páleným a *plumer* – poldecovú skleničku, z ktorej ponúkala pozvaných hostí. Takto chodili pytači pozývať ešte pred 15 rokmi. Dnes chodia snúbenci sami alebo posielajú pozvánky. Tento zvyk bol podobný v rodinách slovenských katolíkov aj evanjelikov, ale i pravoslávnych Rumunov. Družbovia pozývali svadobníkov nasledovnými vinšami: *„Mnohovážení priatelia! Prichádzam k vám tým cieľom, abi som vám predovšetkým oznámil že poctivá panna (meno) terajšieho času si zaumienila svoj panenský stav premeniti a do stavu manželského kresťanským spusobom stupiť. Potom ale ponevač*

na túto vec bez prítomnosti svojích milých priateľov a známich vikonati, nechce mňa jakošto prislanca svojho k láskam vašim posiela stou srdečnou prosbou abi ste se v jeho svadobnom dome na budúcu nedeľu videti dali.“³

Obrázok č. 3: Svadobní pytači vo Vukovej. 90. roky 20. storočia.

Zdroj: Archív respondenta, 2018.

Oblečenie nevesty tvorili biele šaty, *šlajer* (závoj) a nové *lagované cipele* (topánky). Znakom jej nevinnosti a panenstva bol zelený vienok vo vlasoch, ktorý mohol byť súčasťou mašľami ozdobenej party. *Mladí pán* mal svadobnú bielu košeľu od nevesty a pierko. Pierka dostali od prvej družice aj všetci svadobčania pri vstupe do kultúrneho domu. Ešte pred 15 – 20 rokmi odovzdávala pierka prvá družica so slovami: *Mnohovážení pán starejší, slišťe moji málo reči. Ak bi sťe raz aj ešte raz míti, musela sem tri mesjace ozdobena býti. Viděla som družički, ako zbierali kvietocki. A ja edna družička, som sa pospjechala, tito kvjetocke som vám nazbierala, abi som vám veňjec uvila, príjmite vďač-ňe pán starejší.* K mladému pánovi sa obrátila so slovami: *A ti mladí žeňích príjmi vďečne svoju mladu panu pot svoju ochranu. Ja som povolaná košialku bielenu a pjerko ti priňiesť, príjmi vďačne.*

³ Verše citované zo zošita Jána Kášaja – Družbovské vinše. Vucova. Archív respondentky.

Svadobný dom bol ozdobený kvetmi. *Vráta ozdobené šipovými ružami aj brána aj dvere.* Svadobný sprievod ženicha, ktorý prišiel po nevestu, sa zastavil na prahu jej domu alebo pri bráne a jednal o nevestu. Domáci ho nechceli pustiť dnu, predvádzali mu falošné nevesty (chlap schovaný pod plachtou alebo prezlečený za nevestu). V dome nevesty sa následne konala *odberanka*. Vykonával ju starejší (najčastejšie ním bol krstný otec ženicha), ktorý odpytoval mladých od rodičov.

Do kostola odchádzal svadobný zástup za sprievodu hudby a spevu. Evanjelické svadby sa odbavovali v evanjelickom kostole. Katolíci sa rovnako, ako v prípade krstu, sobášili spočiatku v evanjelickom kostole alebo chodili do katolíckych kostolov v susedných obciach, napríklad do Nițchidorfu, kam chodili najmä Nemci.

Po návrate z kostola boli mladí obsypávaní ryžou alebo pšenitou, *že bi boli urodniť*. Na moste pred kultúrnym domom zastavili svadobný sprievod *hajaši*, ktorí prehradili cestu *hajkou* – medzi stolmi natiahnutými stuhami. Ženich musel nevestu od nich vykúpiť pálenkou a peniazmi. Zvyk, kedy nevesta po príchode do kultúrneho domu hádže medzi mladých a deti cukríky, plní plodonosnú a prosperitnú funkciu. Spolunažívanie páru, prípadne dominanciu jedného z nich v manželskom živote, mali symbolicky zabezpečiť nasledovné úkony: *Pri vstupe do kamínu, kto prv tomu druhému šlapne na nohu, ten bude v rodíne viesť, druhý bude pot papuču. A kto si prví sadne na stoličku, ten bude v rodíne viesť.*

Svadobné hostiny sa pôvodne organizovali doma, kde sa pri tejto príležitosti pripravovali látkové *šiatre*. Naposledy sa takáto svadba konala asi pred 18. rokmi. Neskôr sa preniesli do kultúrneho domu, kde sa varilo aj jedlo. Tri dni pred svadbou chodili mladí po dedine s kočom a zbierali stoly pre *svadobníkov*.

Vo Vukovej sa tradične na svadbe varila slepačia polievka, *plneňina* zo slepačej pečienky, *varené meso* a *bitie krumplé* (zemiakové pyré) s paradajkovou omáčkou. Po nej sa podávala *sárma* – *zakrúcaná kapusta* a napokon *pečené svinské meso* a *pražené krumplé s kompótom*. Po polnoci sa svadobčania pohostili kyslou polievkou *čórbou* so smotanou. Ako nápoje sa podávala domáca pálenka zo sliviek alebo víno. Takto sa na svadbách varilo asi pred 20 rokmi. *Ale teraz sa už ide do restaurantu. Máme noví kultúrni dom, ale nemá kto variť a richtovať. Predtým bola aj slovenská muzika, prišla z Nadlaku alebo vukovská. Teraz je už len rumunská muzika.*

Pred polnocou sa tancoval *tañec mladej pañi*. Tanec bol v niektorých rodinách spojený s peňažnou zbierkou. Peniaze obyčajne zbieral starejší, ktorý vyhlásil meno darcu a sumu, ktorú daroval. Neskôr sa vyhlasovala už len celková vyzbieraná suma. O polnoci sňali staré ženy alebo družice mladej pani vienok a nahradili ho čepcom. *Zaľi ju družički za ruku a chodili ot stola ku stolu. Keď sme sem prišli, sme si robili takto.* V posledných rokoch sa vienok už nesníma. Znakom zmeny statusu ženy na vydatú ženu, je prezlečenie do druhých šiat.

Prípravu svadby dnes ponúka cateringová firma. Svadieb v obci je dnes málo. Jedna z najväčších sa konala v roku 2005, kedy bolo na svadbe viac ako 400 hostí. *A naposledí tu bola svadba pred 4 rokmi.*

Obyčaje spojené s úmrtím. Pohrebné obyčaje sú charakteristické svojou rezistentnosťou voči racionalizácii a archaickosťou. Smrť a následný pohreb jednotlivca bol vždy spojený s magicko-rituálnymi praktikami, ktorých cieľom bolo zaistiť jeho separáciu od sveta živých, zaistiť jeho prijatie na druhom svete a dosiahnuť zmierenie so svetom, ktorý opúšťa. Smrť bola v tradičnom spoločenstve chápaná ako prirodzený následok života, prijímala sa ako nevyhnutnosť. Aj napriek tomu bola táto situácia pre pozostalých ťažkou a pohrebné obyčaje im pomáhali sa s ňou vysporiadať.

Aj obyvatelia Vukovej verili, že človek môže svoj koniec vytušiť a to podľa určitých predpovedí a znamení. Najrozšírenejšou bola predstava spojená s kuvikom, kukučkou alebo sovou. Ich prítomnosť alebo kukanie vo všeobecnosti znamenali nešťastie. *Kukučka keď zakukala, najviac Rumuni, ale aj Slováci verili. Môj apo bol chori, tak duril kuvika, lebo sa bál, že sa niečo stañ. Kuvik keď kuká, sa vravi, že príde nešťastie, že niekto zomre alebo niekto vyhorie. To bolo aj teras. Každí hreši kuvika, keď počuje a hádže za ním, abi odešiel.* Ďalším zvieraťom, ktoré smrť blízkeho človeka vedelo vytušiť, bol pes. *Pes keď zavíja, neexistuje, že bi niekto dakde nežomrel. Pes tak bude tak žalostne zavíjať. Vlañi mi zomreli dvaja bratia a ten pes stále zavíja.* Pomerne frekventovanými a stále živými predstavami o smrti sú sny. Nešťastie alebo smrť predznamenávali podľa Vukovčanov sny o svadbe, plači, veľkých skupinách ľudí, kurčatách, sirotách a o zuboch. *Ak snívate s čerešňami, že budete plakať, že sa voľačo prihodí. Ak snívate s koñmi, že to bude planí veter fúkať. O svatbe že hrech v dome, že sa budete vadiť. Ze zubami, že to je na mŕtveho, že bude pohreb. Sa hovorelo, že keď sa snívalo o zube, keď ťa bolel, že to blízka rodina a keď ňebolel, že to ďalšia rodina sa niečo stañe. Sa mi snívalo, že chodím po blate, že bola mútna voda, potom som bola chorá. Smrť vešteli aj nevysvetliteľné udalosti, ako napríklad rozbitie zrkadla. To 7 roki nemáte sťastia. Ma aj biľi, keď som zrkadlo rozbil doma.*

Človek v minulosti umieral v domácom prostredí, obklopený rodinou a blízkymi. Tento fakt umožnil umierajúcemu vyrovnáť sa so smrťou, rozlúčiť sa s príbuznými a vysloviť poslednú vôľu. Obriadenie mŕtveho mali v obci na starosti jeho rodina, prípadne osoby, ktoré to vykonávali aj pre cudzích. Obyvatelia Vukovej v tejto súvislosti spomínajú najmä Máriu Kašajovú. Keďže v obci sa nenachádza dom smútku, mŕtvy bol do pohrebu vystavený doma. Tam sa za ním chodili rozlúčiť príbuzní.

Po úmrtí sa v dome zastrelí zrkadlá, aby sa v ňom mŕtvy neuvidel a neožil. *Vráta sa otvoria smerom na ulicu. Že nech veďia.* U Rumunov sa pri tejto príležitosti vystaví zástava. O úmrtí sa spoločenstvo dozvedalo aj prostredníctvom zvonenia. Z počtu a spôsobu zvonenia sa obyvatelia dozvedeli, či zomrel muž alebo žena. *Zvoñeñie – pre ženi tri rázi najmenším zvonom a potom so všetkími zvanami. Keď muž, s veľkími tri razi, potom so všetkími zvanami. Evanjelici len*

rovnostajne zvoňia všetkým, nepretrhnú. Thruhly pôvodne zhotovovali tunajší majstri. *Kašaj Pavel, narodil sa asi 1930, ten robil kríže. Dudaľ Augustín, narodil sa v 1945 robil truhli, Slovák evanjelik. Ale už 15 rokov sa kupujú.*

Do truhly dávali pozostalí mŕtveho predmety, ktoré súviseli s náboženským životom, ale i predstavami, že mŕtvy bude niektoré predmety potrebovať na druhom svete. *Do truhli sa pchalí peňiaze, minca. Kerí bol korheľ, mu skrili pod hlavu páleno. Kerí vedel čítať, sa dala aj modlitebná knižka, kerí nevedel čítať, dali pátrički. Keď zemrel jeden chlapec, mal 22 rokov, jemu dali jeho fotoaparát a jeho telefón. Že nepríde ho nastrašiť, že skorej naňho zabudene.* Pri rohoch truhly zapalujú katolíci sviece a k truhle položia nádobku so svätenou vodou, ktorou mŕtveho kropia pri rozlúčke. Napriek tomu, že v evanjelických rodinách sa sviece pôvodne nezapaľovali, zapalovanie postupne preberajú od katolíkov. Katolíci sa pri mŕtvom modlia a spievajú, evanjelici sa len modlia. Pri mŕtvom sa pozostalí *šorujú* – striedajú, zostávajú pri ňom do večera, niekedy aj do polnoci alebo dlhšie. *Dali pampúche, kím sa spievalo. Niekedy sa tam zišlo aj 40 ľudí, pálenka sa dala.* V prípade slovenských katolíkov zvykne farár urobiť krátku rozlúčku s mŕtvym aj doma v izbe. U evanjelikov je rozlúčka len na dvore alebo pred domom. Pri tejto príležitosti číta kňaz mená pozostalých, ktorí sa s mŕtvym želajú rozlúčiť menovite.

Posledná rozlúčka s mŕtvym sa koná priamo na cintoríne. Vo Vukovej je len jeden cintorín, ktorý je situovaný na kraji obce na tzv. *Bakoskom boku*. Tento cintorín slúži pre mŕtvych všetkých vierovyznaní. *Na jednej polovici sú pochovávaní Rumuni a mi (evanjelickí Slováci) máme polovičku. Ale z našej polovičky sme dali polovičku katolíkom. Nie je tam kaplnka. Katolíci majú v centre kríž, mi evanjelici nemáme.* Do jamy za truhlou hádžu pozostalí hrudu hlíny, niekedy aj mincu. Respondenti to vysvetľujú tým, že *bi mu na druhom svede bolo ľahšie, že ostatná minca sa mu dáva alebo hruda.*

Pozostatkom hostín, ktoré sa u Slovanov konali priamo na hrobe, sú dnešné kary. Kary vo Vukovej sa pôvodne konali v domácnosti pozostalých, neskôr v kultúrnom dome. *Na kari sa varí jedlo, ako aj na svadbu: polievka, sarma, meso pečené. Teraz preberajú čo je na karoch od Rumunov. Preberajú od nich bielu polievku sarmu, vipražanú polievku.*

V prípade neprirodzeného úmrtia, smrti dieťaťa alebo mladého človeka vyjadrovala jeho status aj smútočná farba, ale i ďalšie symboly. Vo všeobecnosti platilo, že čím starší, tým tmavšie farby ho sprevádzali na druhý svet. Mladý bol naopak odetý do bielej farby a jeho truhla bola bledších farieb alebo u dieťaťa biela. Obyvatelia obce si spomínajú aj na pohreb mladého muža, ktorého pohreb mal podobu svadobného sprievodu. Dievčatá boli prezlečené za družičky, jedna z nich predstavovala nevestu. Týmto spôsobom chcelo spoločenstvo vynahradiť chýbajúci sobáš.

Posledných niekoľko rokov (6-8 rokov) je možné si na pohrebné náležitosti objednať firmu z Buziašu, ktorá zabezpečí nielen obriadenie mŕtveho,

truhlu, vykopanie jamy, ale aj kar. *Dáte si komandu (objednávku), keďko čeho chcete.*

Záver. Rodinné obyčajové tradície Slovákov vo Vukovej prešli v súčasnosti viacerými zmenami. Aj keď mnohé z nich sa v pamäti respondentov živo uchovávajú, ich reálne vykonávanie sa v mnohých prejavoch redukuje alebo úplne stráca. Dôvodom týchto zmien sú najmä demografické procesy – starnutie obyvateľstva, nízka pôrodnosť alebo migrácia obyvateľstva do väčších miest a zahraničia. Slovenské deti vo veku predškolskej alebo povinnej školskej dochádzky už v obci nie sú. V obci sa nachádza rumunská škola, v ktorej sa už 3 roky učí len v rumunskom jazyku. Je tu zriadená slovenská materská škôlka. Škôlku však navštevujú rumunské deti, ktoré vo svojom rodinnom prostredí rozprávajú po rumunsky. Slovensky sa učia len v škôlke. Založenie škôlky na slovenskom etnickom základe inicioval miestny evanjelický farár. Rumunskí rodičia tak nemusia svoje deti voziť do škôlky do niekoľko kilometrov vzdalenej obci.

Potomkovia obyvateľov slovenského pôvodu odchádzajú do miest, pracujú v zahraničí, najmä v Taliansku a Španielsku, Čechách alebo odchádzajú na Slovensko. Tu si často nachádzajú svojich partnerov a tam sa s nimi aj sobášia. Tieto okolnosti majú za následok miešanie, zjednodušovanie alebo úplnú absenciu niektorých tradícií, týkajúcich sa najmä príležitostí spojených s narodením dieťaťa a svadbou.

Ďalším faktorom, ktorý determinuje podoby a význam rodinných obyčajov, je vzájomné preberanie a prelínanie kultúrnych prvkov medzi etnickými a náboženskými skupinami. Slováci, Rumuni, evanjelici, katolíci a pravoslávni v obci majú veľmi dobré vzťahy a hranice ich skupín sú bežne prekračované zmiešanými manželstvami. Slováci preberajú viaceré prvky od rumunských obyvateľov, v ich jazyku nachádzame množstvo rumunizmov. K vzájomnému preberaniu prvkov dochádza aj medzi slovenskými evanjelikmi a katolíkmi. Pri krstoch, sobášoch, úmrtiach, ale i iných výročných alebo spoločenských príležitostiach (napr. kirvaj) navštevujú Slováci v obci obidva kostoly – katolícky aj evanjelický.

Konanie krstín, svadobných pohostení, či karov vo vlastnej domácnosti alebo kultúrnom dome považujú viacerí obyvatelia už za neefektívne, a preto využívajú služby cateringovej spoločnosti.

Na druhej strane, tu nachádzame aj faktory, ktoré podporujú pretrvávajúce pôvodných tradícií, ich uchovávanie a určité konzervovanie. Je nimi predovšetkým izolovanosť obce, pomerná vzdialenosť od väčších miest a chýbajúca infraštruktúra. V obci sa nenachádza dom smútku. Viaceré obyčajové tradície, spojené so smrťou a pochovávaním sa tak odohrávajú stále v domácom rodinnom prostredí (vystavenie mŕtveho v dome, rozlúčka s ním).

Literatúra

- ČUKAN, J. Slováci v Rumunsku. Katalóg k výstave. Nitra, 2017.
- JAKUBÍKOVÁ, K. Rodinné obyčaje. In Tradície slovenskej rodiny. Bratislava: Veda, 1997.
- KOKAISL, P. – ŠTOLFOVÁ, A. a kol. Po stopách Slovákov ve východní Evropě: Polsko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvatsko a Černá Hora. Praha: Nostalgie, 2014.
- MICHALČÁKOVÁ, E. Zvyky a obyčaje Slovákov v Bihore. In Slováci v zahraničí. č. 13., Martin 1987
- ŠTEFANKO, O. O Slovákoch v Rumunsku. Nadlak. 2004.
- Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Počty a odhady. Údaj z roku 2008. <http://www.uszz.sk/sk/pocety-a-odhady>.

Kontakt:

Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
E-mail: sletavajova@ukf.sk

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Veľký Pereg – príspevok k výskumu kultúrneho potenciálu

Michal Kurpaš – Silvia Letavajová

Kľúčové slová: kultúrny potenciál, kultúrna infraštruktúra, kultúra, etnická minorita, konfesionalita

Key words: cultural potential, cultural infrastructure, culture, ethnic minority, confession

Abstract: The aim of our contribution is to present selected topics of cultural potential in Romanian village Peregu Mare. The contribution deals mainly with culture infrastructure of inhabitants living there. Culture infrastructure is important for population of multicultural area because of possibilities for culture reproduction. Current situation of Slovaks living in researched area is terminal, because of multicultural character of area. Great number of Slovak minority members nowadays identify themselves with another local minorities, which are equipped with better infrastructure.

Úvod. Cieľom príspevku je priblížiť výsledky výskumu kultúrneho potenciálu s akcentom na analýzu kultúrnej infraštruktúry v rumunskej dedine Veľký Pereg (Peregu Mare). Úroveň vybavenia pre realizáciu kultúry v multikultúrnych lokalitách je dôležitým aspektom ovplyvňujúcim možnosti reprodukcie kultúry a udržiavania národného povedomia. Veľký Pereg je príkladom dediny, v ktorej kultúrna vybavenosť zohráva dôležitú úlohu formovania etnickej príslušnosti obyvateľstva. Najmä materiálne zázemie jednotlivých cirkví, ktoré sa odzrkadľuje aj v kultúrnej infraštruktúre, zapríčinilo súčasnú

skreslenú etnickú štruktúru. Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0488/16 – Kultúrny potenciál Slovákov žijúcich v Rumunsku.

Veľký Pereg (Perek, Nemecký Pereg, Peregu Mare). Obec je súčasťou Aradskej župy, ktorá leží na Aradskej plošine v západnej časti Rumunska približne 30 km od mesta Arad. Samospráva pozostáva z dvoch obcí Veľký Pereg (Peregu Mare) a Malý Pereg (Peregu Mic) s rozlohou katastra približne 3095 ha. Zatiaľ čo Veľký Pereg je multietnický, obyvateľstvo Malého Peregu sa hlási najmä k maďarskej národnostnej menšine.

Prvá zmienka o osídlení tejto lokality je zo záznamov talianskeho mnícha Rogeriusa z Beneventa z roku 1241. Vtedajšia nemecká dedina Pergen bola vyplienená Tatármi. Osadu znovu založili v roku 1852 Rusíni zo Šarišskej župy. Následne ju dosídlili Nemci z priestoru dnešného Dolného Rakúska a v roku 1863 do osady prišlo približne 50 českých rodín (KOKAISL – ŠTOLFOVÁ a kol. 2009: 62). Etnické zloženie sa radikálne zmenilo v roku 1990 počas štátom riadenej reemigrácie. V dedine výrazne klesol počet Nemcov a Čechov. Česká národnostná menšina sa udržiava najmä vďaka Českobratskej reformovanej cirkvi, ktorej cirkevný zbor tvorí aj mnoho Slovákov.

Prírodné podmienky a nížinný charakter krajiny ovplyvnili aj podobu hlavného ekonomického smerovania lokality. Ide o agrárnu oblasť, ktorá sa zakladá na kvalite úrodnej pôdy. Poľnohospodárstvo a chov dobytka je ešte aj dnes rozšírené. Na poliach sa pestuje najmä pšenica, ovos, kukurica a slnečnica. V záhradách a sadoch nájdeme slivkové, čerešňové, višňové, marhuľové a broskyňové stromy. Ojedinele popri ceste rastú moruše. Podľa zverolekárskeho záznamu obyvateľa chovajú približne 50 kráv, 200 oviec a 300 kusov ošípaných. Rozšírený je aj chov sliepok, husí a kačíc. Z divokej zveri je markantný výskyt srn, zajacov, diviakov, bažantov, divých mačiek a tchorov. V posledných rokoch poľnohospodárom robili problém premnožené hlodavce.

Dedina má pravidelnú cestnú radovú zástavbu. Ulice majú neoficiálne názvy podľa najstarších rodín, ktoré na nich bývajú alebo bývali (napr. *Kundlova*, *Mazuchova*, *Kucharekova ulica* a pod.). Ďalšie rozšírené priezviská prvých obyvateľov sú Jádiovci, Hladkí, Žebrákovci, Sigmetovci, Kotoličovci či Urbánkovci. Nemecké rodiny zastupovali najmä Schefferovci a Angerovci.

Tradičná architektúra vo Veľkom Peregu sa zásadne neodlišuje od typickej dolnozemskej architektúry. Trojpriestorové (izba – pitvor – komora) a štvorpriestorové domy (predná izba – pitvor – zadná izba – komora) s verandou, dopĺňajú honosné nemecké viacpriestorové gazdovské domy. Viaceré sú neobývané alebo adaptované pre potreby verejnej správy. Využívaným stavebným materiálom bola surová a pálená tehla. Najstaršie domy z konca 19. storočia sú nabíjané. V okolí dediny sú pozostatky jám – *gvap*, z ktorých sa ťažila hlina na výrobu surovej tehly. Ich špecifické pomenovania sa nezachovali. Zachovali sa však pomenovania studní. Nájdeme tu *Kručánovu studňu*, *studňu u Dušku*, *u Fridiho*, a *studňu na uhle*. Nie všetky sú dodnes

funkčné. Charakteristickou črtou tradičnej architektúry vo Veľkom Peregu je rozsiahlosť dvorov, v ktorých sú excentricky od obytných častí domov umiestnené samostatné hospodárske objekty ako *hambár*, *šopa* a iné. V okolí dediny už neexistujú sálaše. V chotári však boli známe Janečkov, Ambrušov, Benčíkov a Kolečkov sálaš.

Dostupnosť mestských centier ovplyvnila charakter dnešného zamestnania a zapríčinila výrazný odliv obyvateľstva. Sťahovanie mladých rodín do miest ako Arad či Timișoara, ktoré dnes v Rumunsku predstavujú centrá služieb a priemyslu, ale aj pracovné migrácie v rámci Európskej únie, sa výrazne podpísali pod demografiu a populačnú krivku v dedine. Tieto faktory zásadne ovplyvňujú aj súčasný stav kultúry vo Veľkom Peregu.

V porovnaní so 17 kilometrov vzdialeným Nadlakom, ktorý predstavuje kultúrne centrum Slovákov v Rumunsku, je situácia úplne odlišná. Súčasný stav slovenskej národnostnej menšiny je vo Veľkom Peregu neobjektívne hodnotená. Z počtu 1100 obyvateľov sa k Slovákom hlási približne 600. Ide však o neoficiálny počet, ktorý zahŕňa aj pracovných migrantov (dlhodobo žijúcich v zahraničí), či slovensky hovoriacich obyvateľov hlásiacich sa k inej národnosti. Mnohí prichádzajú do Veľkého Peregu len počas víkendu alebo sviatkov. Podľa oficiálnych štatistických dokumentov z roku 2002 je Slovákov len 329 (z vtedajších 1800 obyvateľov). Údaje sú však značne skreslené.

Tabuľka č. 1: Etnické zloženie obyvateľov vo Veľkom Peregu v roku 2002.

Maďari	838	46,65 %
Rumuni	389	21,61 %
Slováci	329	18,27 %
Nemci	83	4,61 %
Češi	69	3,83 %
Ukrajinci	65	3,61 %
Rómovia	24	1,33 %

Zdroj: Structura Etno-Demografica 2002.

Etnickú štruktúru dediny tvoria Rumuni, Slováci, Maďari, Nemci, Rómovia, Ukrajinci a Česi. Z hľadiska vierovyznania obyvateľstva majú zastúpenie rímskokatolícka, gréckokatolícka, pravoslávna, českobratská reformovaná a apoštolská cirkev. Multietnický a multireligiózny charakter dediny sa podpisuje pod miestnu kultúru. Slováci sa hlásia najmä k *Ruténom* – Rusínom s gréckokatolíckym vierovyznaním (okolo 300 obyvateľov), k českobratskej reformovanej cirkvi sa hlási približne 100 Slovákov a asi 200 je katolíkov navštevujúcich *nemecký* rímskokatolícky kostol. Prísluštitu. Počas výskumu, nielen vo Veľkom Peregu, ale aj v iných lokalitách a regiónoch Rumunska, sme sa stretli s výrazným paradoxom prezentovania etnickej príslušnosti.

Kľúčovú úlohu v miestnom spoločenstve zohrávala cirkev, ktorá zásadným spôsobom menila povedomie lokálnych obyvateľov. Ako príklad môžeme uviesť situáciu v dedinách Malá Poľana (Pojana Micului), Nová Selenča (Solonețu Nou) alebo Pleșa v župe Sučeava v Bukovine. Väčšina slovensky hovoriacich obyvateľov sa pod vplyvom rímskokatolíckej cirkvi na čele s katolíckym kňazom hlásila k poľskej národnostnej menšine. Tento jav sa intenzívne prejavoval od 70. rokov 20. storočia. Nesúvisí to len s náboženstvom, ale aj s materiálnou podporou a kultúrnou vybavenosťou, ktorá sa do dedín dostávala nielen prostredníctvom cirkví. Poľská diplomacia sa tiež starala o intenzívnu ekonomickú výpomoc takýmto dedinám napr. budovaním kultúrnej infraštruktúry (výstavba *Poľských domov* a kultúrnych centier). Zjednodušene môžeme povedať, že obyvatelia sa hlásili k tým, ktorí im určitým spôsobom uľahčovali život, alebo vytvárali podmienky kvalitnejšieho kultúrneho života.

Kultúru vo Veľkom Peregu okrem cirkevných zborov zásadne neovplyvňuje žiadna ďalšia inštitúcia. Funguje tu síce miestna organizácia DZSČR¹, ktorej predsedom je veterinár a poľnohospodár Zlatko Kundla (1989), ale jej aktivity sú minimálne. Aradská filia DZSČR, ktorá zanikla v roku 1995 bola opätovne založená v roku 2015 a má 10 členov. Oficiálnym sídlom je dom Zlatka Kundlu. Hlavné činnosti sú zamerané na podporu kolektívnej organizácie kultúry v dedine napr. počas osláv zasvätenia jednotlivých kostolov, kedy sa organizujú aj *Dni Peregu*. V kooperácii s nadlackou organizáciou DZSČR sa usporadúvajú návštevy Slovenska alebo iných rumunských dedín so slovenským obyvateľstvom.

Navzdory veľkosti dediny a počtu obyvateľov sú cirkevné spoločenstvá a ich materiálne technické zabezpečenie určujúcou súčasťou kultúrnej infraštruktúry. V dedine, ktorá má v súčasnosti približne 1100 obyvateľov nájdeme až 4 kostoly a jednu modlitebňu Apoštolskej cirkvi. Gréckokatolícky a rímskokatolícky kostol stoja vedľa seba v centre dediny.

Rímskokatolícky kostol zasvätený Sv. Terézii bol postavený na konci 19. storočia v roku 1879. Navštevujú ho Slováci rímskokatolíckeho vierovyznania. Omše v nemeckom jazyku slúži každú nedeľu o 17. hodine nadlacký kňaz. Slovákov zastupujú najmä rodiny dosídlené z Bihoru. Je to napríklad rodina Živčáková, Peňáková, Moronková, Karamanová či Takáčová. Odpust je 21. júna. Kostol vtedy prijíma mladých ustrojených *regrútov*. Pred kostolom sa stužkami zdobí strom. *Regrútm*i sú mladí ľudia, ktorí dovŕšia vek 19. rokov a počas odpustu sa prijímajú do cirkvi. Dievčatá sú odeté v bielych slávnostných šatách, chlapci v čiernych kostýmoch a hlavu im zdobí klobúk.

Gréckokatolícky kostol Zostúpenia Sv. Ducha bol vysvätený v roku 1926. Gréckokatolíckeho vierovyznania je približne 300 Rusínov – *Ruténov*, ktorí sa hlásia k slovenskej národnosti. Prezývajú sú aj ako *horniaci*. Omše slúži

¹ Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku.

každú druhú nedeľu ukrajinský farár Vasile Bojchuk (1970) dochádzajúci z Pecice. Členovia cirkevného zboru na čele s kurátorom Florinom Kováčom (1986) a pokladníkom Ludovítom Sabom (1978) sa stretávajú nepravidelne podľa potreby v priestoroch fary. Stretnutia sa konajú po omši s cieľom rozdelenia prác zameraných na údržbu kostola a fary. Jediné pravidelne opakujúce sa stretnutie Rusínov je tzv. *Ruténska večera* v prvý piatok po novom roku. Cirkevný zbor hodnotí hospodárenie za predchádzajúci rok a plánuje cirkevné aktivity na nadchádzajúce obdobie.

Obrázok č. 1: Gréckokatolícky a rímskokatolícky kostol vo Veľkom Peregu.

Zdroj: Michal Kurpaš, 2018.

Kostol českobratskej reformovanej cirkvi sa začal budovať v roku 1942. Dokončený bol v roku 1958 a do rúk cirkvi odovzdaný o dva roky neskôr. Na čele cirkevného zboru je od roku 2007 diakon Jaroslav Kalousek (1947). Českobratská reformovaná cirkev je súčasťou maďarskej reformovanej cirkvi a spolupracuje so synódnou radou Českobratskej cirkvi v Prahe. Prostredníctvom kooperácie sa organizujú zahraničné návštevy cirkevných zborov. V kostole sa nedeľné bohoslužby slúžia v českom jazyku a pravidelne ich navštevuje približne 30 českých a slovenských členov cirkevného zboru. Počas sviatkov dochádzajú aj veriaci z okolia, najmä z Nadlaku, ktorí majú rodinné väzby vo Veľkom Peregu (niekedy aj 80 ľudí). Každú druhú nedeľu

káže farár z Malého Peregu, ktorý aj administruje cirkevný zbor. Kázeň je vtedy v maďarskom alebo rumunskom jazyku. Zbor má oficiálne 140 členov, ktorí platia *párové* 45 lei ročne. Kostol má kapacitu do 150 ľudí. V priestoroch fary je umiestnená etnografická expozícia zriadená v roku 2010. Farský byt tu zariadený nebol, pretože posledný farár Bedřich Dušek obýval vlastný dom v dedine. Od jeho smrti je cirkev v správe dochádzajúcich maďarských farárov z Malého Peregu. Taktiež tu bol presťahovaný archív. Výstavu najskôr tvorila len zbierka fotografií k 50. výročiu výstavby kostola, ktoré sú umiestnené vo vstupných priestoroch fary. Neskôr ľudia začali prinášať hospodárske náčinie, tradičné bytové textilie, historické remeselnícke náradie, riady, historický nábytok, hudobné nástroje a spomienkové predmety, súvisiace s tradíciami a životom dedičanov. Expozícia je inštalovaná v dvoch miestnostiach a tvorí ju približne 500 trojrozmerných predmetov.

Obrázok č. 2: Etnografická zbierka v bývalej modlitebni kostola českobratskej cirkvi.

Zdroj: Michal Kurpaš, 2018.

Českobratská cirkev sa pred postavením kostola stretávala v priestoroch *starej školy*. Tá bola vybudovaná už v roku 1873. Išlo skôr o multifunkčný priestor, ktorý plnil aj funkciu kultúrneho domu, školy a škôlky. V roku 1943, keď sa postavili prvé miestnosti dnešného kostola sa triedy aj cirkevný zbor presťahovali do priestorov dnešnej fary, v ktorej sídli múzeum. Do roku 1968

bola v miestnostiach škôlka a kantína pre sezónnych poľnohospodárskych pracovníkov. V roku 1968, počas komunistického režimu, spravoval areál štát a zriadil tu prechodné nocľahárne pre robotníkov. Cirkvi sa priestory vrátili až v roku 1994, pričom nehnuteľnosť už bola v nevyhovujúcom stave. Členovia cirkevného zboru sa postarali o zveľadenie a rekonštrukciu objektu, ktorý dnes tvorí neodmysliteľnú súčasť kultúrnej infraštruktúry. Závažnejšie rekonštrukčné práce sa realizovali v roku 1999 a sústredili sa najmä na komplexnú obnovu fasády, revitalizáciu interiérov, výmenu okien a dverí, či kladenie novej podlahy. Okrem spoločenskej miestnosti s kapacitou do 100 ľudí, tu nájdeme aj ubytovacie kapacity s 10 lôžkami. V budove starej školy je štandardne zariadená kuchyňa, jedáleň so stolmi a stoličkami, rekonštruované sociálne zariadenia a skladové priestory. Miestnosti sa vykurejú pecami na pevné palivo, čo limituje ich využívanie počas zimných mesiacov. Spoločenskú miestnosť pravidelne navštevujú členovia cirkevného zboru každú nedeľu po službách božích. Po službách v maďarskom jazyku, ktoré sú každú druhú nedeľu, diakon interpretuje preklad kázne Slovákom. Nepravidelne sa priestory využívajú pri oslavách narodenín, krstov, usporadúvaní karov a iných spoločenských podujatí na základe dohody s predstaviteľmi zboru.

Dnešný kultúrny dom v centre obce, neďaleko rímskokatolíckeho a gréckokatolíckeho kostola vznikol rekonštrukciou starších priestorov základnej školy, ktorá bola postavená v roku 1910. V roku 2013 sa začala časť areálu adaptovať pre potreby verejnej správy. Rekonštrukčné práce boli ukončené v roku 2016. Kompletne vynovený kultúrny dom má kapacitu do 300 osôb a je vybavený skladacími stolmi a stoličkami. Okrem klimatizovanej spoločenskej miestnosti s pódium tu nájdeme aj kuchyňu, skladové miestnosti, a knižnicu s približne 600 titulmi. Materiálno technickú základňu dopĺňajú moderné sociálne zariadenia. Priestory sa využívajú pri organizácii svadieb, krstov, narodeninových osláv, ako aj pri usporadúvaní spoločenských posedení počas cirkevných sviatkov.

Budova dnešného kultúrneho domu je spojená s Gymnaziálnou základnou školou Peregu Mare v jednom areáli. Nové priestory školy sa pre žiakov otvorili v roku 2012 a ich vybudovanie bolo podporené z fondov Európskej únie. Personálne zabezpečenie tvoria dve učiteľky, ktoré vyučujú v zmiešaných triedach a riaditeľka Vladenka Mazuchová (1970), ktorá je aj kultúrnou manažérkou. Slovenský jazyk sa v súčasnosti nevyučuje. Výučba v jazyku národnostných menšín bola intenzívna do roku 1962. Prvé štyri ročníky sa v tom období vyučovali v slovenskom, českom, nemeckom a rumunskom jazyku. Materiálno technické vybavenie tvoria 3 štandardne zariadené triedy, informatická učebňa, trieda pre predškolskú výchovu, kancelárie pedagógov, sociálne zariadenia, a skromne vybavená telocvičňa. Školská knižnica, ktorá obsahuje do 2000 titulov je vedená len na amatérskej báze. Služi potrebám žiakov a pedagógov školy. Pozostáva z diel prózy a poézie, odbornej literatúry, učebníc a cvičebníc, populárnej literatúry a pod. Vestibul školy je zdobený

tablami absolventov školy, žiackymi umeleckými výrobkami a spomienkovými predmetmi. Pri kancelárii riaditeľky sú dekoračne umiestnené vlajky Rumunska a Európskej únie.

Spomenuté dôležité zložky kultúrnej infraštruktúry Slovákov vo Veľkom Peregu dopĺňajú média, prostredníctvom ktorých sa Slováci dozvedajú o aktivitách národnostnej menšiny a spoločenskom dianí v regióne. Najvyužívanejším médiom sú sociálne siete s fanúšikovskými stránkami, webový portál www.slovacivrumunsku.sk a Rádio Temešvár, ktoré každú nedeľu od 16. hodiny vysiela program v slovenskom a českom jazyku. Program pozostáva z informačných vstupov, inzercie a prezentácie najdôležitejších aktivít národnostných menšín. Hudobné pásmo je venované jubilantom.

Záver. Z predchádzajúcich statí príspevku je zrejme, že základné pilieře kultúrnej infraštruktúry vo Veľkom Peregu tvorí materiálno technická základňa jednotlivých cirkví. Slováci navštevujú tri zo štyroch cirkevných zborov, z ktorých každý má určitý národnostný prívlastok. Gréckokatolícki Slováci sú mnohokrát považovaní za Rusínov – Ukrajincov, rímskokatolícki za Nemcov a reformovaní za Čechov. Dokonca z odbornej literatúry sa dozvedáme o štatistických odlišnostiach etnického zloženia obyvateľstva vo Veľkom Peregu. V kontexte vykonaného výskumu môžeme tvrdiť, že viac ako polovica obyvateľstva napriek skresleným informáciám, ktoré súvisia s konfesionálnou príslušnosťou, má vedomie slovenského etnického pôvodu.

Literatúra:

KOKAISL, P, ŠTOLFOVÁ, A. a kol. *Po stopách Slovákov ve východní Europe: Polsko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvatsko a Černá Hora. Praha: Nostalgie, 2014. Structura Ethno-Demografica. 2002 (online) Dostupné na internete: < http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=1832&judet_id=1833&localitate_id=1879>.*

Kontakt:

Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
E-mail: sletavajova@ukf.sk

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Kultúrny potenciál Slovákov v Oradei

Jaroslav Čukan – Viktor Ďurakov

Kľúčové slová: kultúrny potenciál, národnostná menšina, mestské prostredie, kultúrne dedičstvo, organizácie a inštitúcie, organizované podujatia, kultúrna infraštruktúra, ľudské zdroje

Key words: cultural potential, national minority, urban environment, cultural heritage, organizations and institutions, organized events, cultural infrastructure, human resources

Abstrakt: The way of life and the culture of minority communities in the urban environment differs significantly from the rural situation. The aim of the paper is to map and evaluate the cultural potential associated with members of the Slovak national minority in the Romanian city Oradea. Tangible and intangible cultural heritage, cultural organizations and institutions operating on the Slovak ethnic principle, organized events, cultural infrastructure and human resources are presented in the context of the majority nation and other ethno-cultural communities. It presents comparisons with space of 'Dolná zem' and opinions of authors on several theoretical and methodological contexts of ethnic issues.

Spôsob života a kultúra minoritných spoločností v mestskom prostredí sa výrazne odlišuje od situácie na vidieku. Rozptýlené rezidencie príslušníkov národnostnej menšiny v akomkoľvek počte neumožňuje praktizovanie susedských vzťahov a iných foriem spoločenského života, ktoré sa od priestorovej blízkosti odvíjajú (susedská výpomoc, obyčajové tradície, komunikácia v jazyku menšiny, pocit vzájomnosti a spolupatričnosti, uzatváranie etnicky homogénnych manželstiev). V teoretickej a metodologickej rovine etnológie

a vo funkcionálnom chápaní etnických procesov to zároveň predstavuje/vy-svetľuje hranicu medzi etnickou diaspórou a etnickou enklávou.¹

Cieľom príspevku je zmapovať a zhodnotiť kultúrny potenciál, ktorý sa spája s príslušníkmi slovenskej národnostnej menšiny žijúcej v rumunskom meste Oradea.² Výskum realizovali dvaja členovia Katedry manažmentu kultúry FF UKF v Nitre v decembri 2018 ako súčasť projektovej činnosti s využitím vlastnej metodiky. Autori nadväzujú na doterajšie vlastné národopisné monografie obcí ako aj na publikované výsledky výskumu kultúrneho potenciálu slovenských minoritných spoločenstiev v Rumunsku.³

Na základe sprostredkovanej informácie pána farára Jána Mlynarčíka je v Archíve Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Oradei údaj, že prví Slováci rímskokatolíckeho vierovyznania prišli do Oradey v roku 1692. Po oslobodení mesta od Turkov bolo obyvateľstvo prevažne reformované. Po zriadení rímskokatolíckeho biskupstva, ktoré malo svoje majetky, no chýbali pracovné sily, priviedlo veriacich zo Slovenska. V posledných desaťročiach dosídľujú mesto Slováci zo širokého okolia, najmä zo žúp Bihor a Salaj. V cirkevnom zozname Rímskokatolíckeho farského úradu Oradea – Hrad je v decembri 2018 338 osôb. V priebehu týždňa navštevuje svätú omšu do 10 veriacich, v nedeľu priemerne 94,⁴ na Polnočnú omšu do 140; niektorí sa vracajú zo Slovenska, ale mnohí odchádzajú na sviatky domov – do dedín, z ktorých sa do mesta prisťahovali.

V Oradei žila v 19. a ešte aj v prvej tretine 20. storočia početná slovenská evanjelická meštianska komunita.⁵ Najvýznamnejší architekt Rimanóczi

Obrázok č.1: Návštevníci ženskej speváckej skupiny MO DZSČR Madarás

Zdroj: Viktor Ďurakov, 2018.

mal slovenské korene, Brigita Čilik, Holuboví, Bereckoví a mnohí ďalší sú starí varadínski Slováci, ktorí prichádzali do mesta v rámci kolonizácie ako remeslníci aj za inými zamestnaniami. V medzivojnovom období už boli pomadaření aj porumunčení. Na ich prítomnosť upozorňujú len priezviská a vedomie pôvodu svojich predkov zo Slovenska. Aj vďaka nim Slováci stále označujú svoje mesto ako Veľký Varadín. Podľa posledného sčítania z roku 2016 v ňom žije približne 500 obyvateľov s vedomím slovenskej etnickej príslušnosti (0,05%). Rímskokatolícki veriaci v meste neprechádzajú do iných siekt a náboženských spoločenstiev.⁶ Cirkevný a národnostný život sa týmto

¹ Autori si dovoľujú pripomenúť, že akulturácia ako súčasť etnickej asimilácie môže mať aj iné korene ako je všeobecne mienené: priebeh akulturácie treba chápať aj ako snahu minority včleniť sa do majoritného prostredia, respektíve prejavíť sa ako *civis* – občan svojej vlasti, lojálny k svojej domovine aj bez toho, aby štát vyvíjal na národnostné menšiny a etnické skupiny na svojom území cieľený nátlak. V prípade Rumunska a slovenskej národnostnej menšiny sme negatívne pôsobenie/cielenú akulturáciu/etnickú asimiláciu nezaznamenali. Porovnaj napríklad Michalík (2011 a, b).

² V odbornej spisbe sme neobjavili žiadny údaj o prítomnosti obyvateľov s vedomím slovenského pôvodu alebo so slovenskou etnickou príslušnosťou v Oradei. Je to analogická situácia napríklad s mestom Pančevo, Osijek a inými dolnozemskými mestami, kde dokázateľne existovali početné slovenské komunity a z rôznych dôvodov sa nestali predmetom záujmu. Bližšie pozri napríklad Kolektív (1998), Ušák (1978), Vojlovica (2015).

³ Potrebné je spomenúť výsledky štúdia kultúrneho potenciálu v Nadlaku, Vukovej, Butíne, Čerpotoku, Madarási, Starej Huti, no najmä kolektívny terénny výskum k príprave monografie Borumlak – Varzaľ v rokoch 2006 a 2007. V rámci výskumu sa členovia kolektívu zoznámili s rímskokatolíckym farárom Jánom Mlynarčíkom, ktorý v tom čase pôsobil na farskom úrade v Borumlaku. Aj v prípade výskumných aktivít v Oradei poskytol tento pán farár členom pracovného tímu neoceniteľnú organizačnú pomoc. Je príkladom a dôkazom snáh spájať v rumunskom majoritnom prostredí a v spoľutí s maďarskou minoritou záujmy viery a slovenskej etnickej identity. Vlastným zmyslaním a konaním dokazuje text/nápis na malom zvone (1937) bodonoškého kostola. Bližšie pozri Kapusniak (1997: 15). Porovnaj Michalík (2008).

⁴ Na nedeľnej sv. omši 9. 12. 2018 bolo prítomných do 110 veriacich, z toho 14 detí v školopovinnom veku. Po Bohoslužbe prišiel do kostola Mikuláš a obdaroval deti pripravenými balíčkami. Spievali pieseň Mikulášku, dobrý strýčku... podľa textu, ktorý pre všetkých účastníkov pripravil pán farár.

⁵ V prácach O. Štefánka (2004), J. Siráckeho (1966, 1980) ani v iných publikovaných príspevkoch

o Slovákoch na Dolnej zemi, respektíve v Rumunsku sa nespomína slovenské osídlenie vo Veľkom Varadíne (Oradea). Vzhľadom na chaotickú terminológiu (napríklad neadekvátne a neakceptovateľné používanie termínov ľud, ľudová kultúra; zvyk, obyčaj, obrad, rituál), nekritický prístup k publikovaným prameňom či chápanie predmetu záujmu národopisu a etnológie v slovenskej odbornej spisbe ešte aj v 21. storočí, to nie je prekvapujúce.

⁶ Je to výrazný rozdiel v porovnaní so slovenskými evanjelickými minoritnými spoločenstvami v Bácske, Banáte a Srieime. Prechod do siekt a náboženských spoločenstiev, ktoré neexistujú na slovenskom etnickom princípe, no aj samotná vierouka, výrazne oslabujú slovenské minority predovšetkým stratou vzájomnosti, skupinovej spolupatričnosti na evanjelickom praktizovaní viery. Významnú rolu zohráva aj neúčast na spoločenských a kultúrnych podujatiach (aktívna aj pasívna). Citelná je predovšetkým v menejpočetných spoločenstvách a prejavuje sa v nedostatku ľudských zdrojov v kultúrnych aktivitách.

Obrázok č.2: Bihorský dekorativizmus v Etnoizbe v priestoroch MO DZSČR v Madarási

Zdroj: Viktor Ďurakov, 2018.

spôsobom neoslabuje. Oveľa vážnejšie dôsledky spôsobujú miešané manželstvá. Mladšie generácie používajú rumunský a čiastočne aj slovenský jazyk, ale uzatvárajú sobáš aj s obyvateľmi maďarskej národnosti, ktorí tiež ovládajú rumunčinu. Národnostná otázka v meste nehrá rolu v spoločenskom živote, na pracoviskách ani pri výbere manželského partnera.

Kultúrne dedičstvo. Archívne dokumenty. Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Oradea – Hrad obsahuje len archívne dokumenty od roku 2007, kedy bola zriadená prvá slovenská personálna rímskokatolícka farnosť v Oradei. Omše v slovenskom jazyku sa konali v obmedzenejšom rozsahu aj predtým. Archívne v kancelárii farského úradu sú dopĺňané priebežne. Okrem knihy so zoznamom cirkevníkov obsahuje aj predpísanú ekonomickú agendu. V matričných knihách sú zároveň aj zápisy z Rímskokatolíckeho cirkevného spoločenstva Madaras (35 km južne od Oradey).⁷

Rímskokatolícky farský úrad Oradea – Hrad – **Matrika krstov**. Prvý zápis je zo 7. júna 2008, posledný zápis je 7. júla 2018 na dvojstrane 14. V jednotlivých kalendárnych rokoch je nasledovný počet krstov: 2008 – 2, 2009 – 9, 2010 – 6, 2011 – 6, 2012 – 5, 2013 – 7, 2014 – 7, 2015 – 9, 2016 – 8, 2017 – 10,

⁷ Cirkevné spoločenstvo dediny Madarás tvorí 289 rímskokatolíckych veriacich slovenskej národnosti. Spravované a administrované je farárom z Oradey a nemá osobitné/vlastné matričné knihy a cirkevnú agendu.

Obrázok č.3: Rímskokatolícka sv. omša v Madarase

Zdroj: Jaroslav Čukan, 2018.

2018 – 4. Starí rodičia a rodičia pokrstených detí sa do Oradey prisťahovali väčšinou z lokalít so slovenskými spoločenstvami z Bihorskej a Salajskej župy. Tento pohyb obyvateľstva pokračuje dodnes.

Rímskokatolícky farský úrad Oradea – Hrad – **Matrika sobášov**. Prvý zápis 10. 11. 2007, posledný zápis 18. 8. 2018 na dvojstrane 11. Zriedka sú obaja sobášení partneri z Oradey. Početné miešané manželstvá sú s pravoslávnyimi veriacimi. 2007 – 1 sobáš, 2008 – 2 z toho 1 miešané manž., 2009 – 1 sobáš, miešané manž., 2010 – 4 sobáše, z toho 2 miešané manž., 2011 – 6, 4 mieš. manž., 2012 – 2, obe miešané, 2013 – 7, 4 miešané, 2014 – 0, 2015 – 7, 4 zmiešané, 2016 – 1 zmiešané, 2017 – 3, 2 zmiešané, 2018 – 3 z toho 2 zmiešané manželstvá.

Rímskokatolícky farský úrad Oradea – Hrad – **Matrika pohrebov**. Prvý zápis je 22. 12. 2008, posledný zápis 24. 6. 2018 na 10. dvojstrane. Počet pohrebov v jednotlivých kalendárnych rokoch sa pohybuje od 0 do 5.

Rímskokatolícky farský úrad Oradea – Hrad – **Matrika birmovania** Birmovka býva vzhľadom na počet veriacich každých 5 rokov. 1. sa konala 10. 10. 2010 – 10 birmovancov, druhá 28. 6. 2015 – 24 birmovancov spolu v Oradey (11) aj v Madarase (13).

Na farskom úrade sú CD z oboch birmoviek a z každého 1. sv. prijímania. Rodinné fotografie a vizuálnu dokumentáciu významných náboženských podujatí a rodinných udalostí v elektronickej forme obsahujú aj rodinné archívy.

Knižničné fondy. V súkromnej knižnici rímskokatolíckeho farára Jána Mlynarčíka (1973) je približne 250 zväzkov kníh. Okrem niekoľkých slovníkov, monografií obcí a beletrie je to prevažne len náboženská literatúra. Knihy sú v slovenčine, menej ako 10 kníh je v rumunskom a maďarskom jazyku.

Zbierky múzeí a galérií. V meste nie je žiadna múzejná zbierka ani expozícia, ktorá by bola budovaná na slovenskom etnickom princípe, alebo by mala výpovednú hodnotu v súvislosti s miestnym slovenským obyvateľstvom.

Historické, urbanistické a stavebné štruktúry, historické sídelné štruktúry. V súvislosti so slovenským obyvateľstvom v meste nemožno povedať, že by ich obydlia tvorili osobitný architektonický komplex. Slováci sú rozptýlení v rôznych častiach mesta v rovnakých podmienkach ako rumunské, maďarské a iné obyvateľstvo. Rímskokatolícky kostol v komplexe hradu je niekoľkokrát prebudovaným sakrálnym objektom z 11. storočia a neobsahuje žiadne prvky, ktoré by vznikli a existovali na slovenskom etnickom princípe. V renovovanom a navštevovanom hradnom areáli je honorárny konzulát Slovenskej republiky s vyvesenými vlajkami SR a EÚ.

Kultúrna krajina. V meste, kde obyvatelia s vedomím slovenského etnického pôvodu netvorí ani jedno percento, nemožno hovoriť o kultúrnej krajine ako výsledku činnosti Slovákov.

Jazykové prejavy. Slováci v Oradei používajú nárečie slovenského jazyka, ktoré si priniesli zo svojho rodiska, obyčajne v Bihorskej alebo Salajskej župe. Ak sa Slováci strednej a staršej generácie poznajú, pri stretnutí používajú slovenský jazyk. S deťmi a mládežou komunikujú starší po rumunsky. Mládež a deti nepoužívajú slovenčinu na ulici a často ani v rodinnom prostredí. V malom počte sa s ňou stretávajú na hodinách slovenského jazyka, v kostole⁸ a pri výučbe náboženstva.

Výučba slovenského jazyka. Honorárny konzul Miroslav Jablončík, funkcionár DZSČR Adrián Merka a školský inšpektor Alex Mlynarčík (pôvodom z Bodonoša) pomohli zabezpečiť výučbu slovenského jazyka v meste aj napriek nižšiemu počtu žiakov.⁹ (Ak je v skupine aspoň 10 žiakov, majú v Rumunsku nárok na 4 hodiny výučby materinského jazyka týždenne.) Deti dochádzajú do Lýcea M. Eminescu zo všetkých mestských škôl štyri dni v týždni, tri skupiny podľa stupňa štúdia (na 1. stupni 10 na 2. stupni 6 a 5 gymnazistov) po jednej hodine. Slovenský lektor J. Cigán učí slovenčinu 21 žiakov, spolu 12 hodín týždenne v popoludňajších hodinách ako cudzí jazyk. Lektor im pripravuje učebné texty a cvičenia vzhľadom na to, že učebnice zo Slovenska sú nevhodné. Deti sú často zo zmiešaných manželstiev a nevedia po slovensky, ako v bihorských dedinách.

⁸ Po slovenskej svätej omši vychádzajú veriaci z kostola; starší sa medzi sebou rozprávajú po slovensky alebo po rumunsky, s deťmi po rumunsky.

⁹ Bližšie pozri Michalík (2008).

Obrázok č.4: Rímskokatolícky kostol Oradea – Hrad

Zdroj: Jaroslav Čukan, 2018.

Na miestnej univerzite je kurz slovenského jazyka 2 razy týždenne po 4 hodiny – prihlásených je 16 študentov, pravidelne chodí 5 – 9. Je to na dobrovoľnej báze, za štúdium nedostávajú žiadny certifikát. V stredu večer je kurz slovenského jazyka pre rodiny – prichádzajú manželské páry, ktoré majú záujem zdokonaľovať sa v slovenčine z rôznych dôvodov: majú slovenských predkov, sú zo zmiešaných manželstiev, majú žiaka v školskom veku, ktorý nemôže navštevovať výučbu slovenčiny popoludní kvôli krúžkom, chodia radi do Tatier, alebo majú rodinu na Slovensku a chcú sa dohovoriť.

Náboženská výchova v slovenskom jazyku prebieha pravidelne raz týždenne, zúčastňuje sa jej do 20 detí. Vzhľadom na slabú znalosť slovenského jazyka farár používa slovenský jazyk aj rumunčinu.

Obyčajové tradície. V mestskom prostredí nie sú podmienky na spoločné vykonávanie obyčajových tradícií. Obyvatelia slovenskej národnosti žijú v rôznych častiach mesta a stretávajú sa väčšinou len náhodne. Významné sviatky v rodine a v kalendárnom roku trávi každá rodina individuálne a v miešaných manželstvách podľa konkrétnej situácie. V rímskokatolíckom kostole býva vianočný program s vinšami a piesňami. Na Veľkonočný pondelok po svätej omši oblieva farár J. Mlynarčík ženy a dievčatá pri vychádzaní z kostola voňavkou a na Mikuláša prichádza do kostola po svätej omši Mikuláš s darčekom.

V predvečer pohrebu sa schádzajú niekoľkí veriaci na modlenie v dome smútku. Na každom pohrebe v Oradei farár káže po slovensky aj po rumunsky. Pri svätej omši sa číta evanjelium a Otčenáš aj v rumunčine. Pohrebné odobierky sú v slovenčine, končia sa v rumunčine (kvôli susedom, kolegom, priateľom, známym). Oradea má jeden veľký spoločný cintorín a každé vierovyznanie má svoj dom smútku – sú tam 4 domy smútku. Pochováva sa doradu bez rozdielu náboženskej a etnickej príslušnosti, na vyhradenom mieste pochovávajú len židia. Kar po pohrebe má takú formu, že v niektorej reštaurácii sa zídu na skromné pohostenie len najbližší príbuzní. Farár býva pozvaný, ale karu sa nezúčastňuje.

Tri nedele pred sobášom sú v kostole ohlášky. *Odberánka* pred sobášom sa ešte vykonáva doma. Rumuni majú *vinšovača* – hovorcu, ktorý u pravoslávnych plní funkciu ako starejší. Po príchode zo sobáša do reštaurácie niektorí rozbíjajú tanier a zametajú črepy, alebo mladý zať rúbe klát; pred svadobnou hostinou pri príchode hostí hrá reprodukováaná vážna hudba; tanec s mladou za peniaze už nebýva; všetky mladé páry sa fotografujú v areáli hradu, niektorí majú na historických miestach aj sobáš a manželstvo požehná farár. Sobáš nevesty v kroji sa nekoná.

Kultúrne organizácie a inštitúcie. Honorárny konzulát Slovenskej republiky. Táto inštitúcia vznikla v roku 2015. Podobne, ako rímskokatolícky kostol, sídli v hradnom komplexe. Honorárnym konzulom je Miroslav Jablončík.

Demokratický zväz Slovákov a Čechov žijúcich v Rumunsku. Miestna organizácia vznikla v roku 1990 a má 200 aktívnych členov. Predsedníčkou je Mária Jablončíková – Zetochová (1972). Archív, zoznam členov, zoznam materiálo-technologickej základne a ekonomická agenta sú v domácnosti predsedníčky. Kroje, ktoré sú majetkom miestnej organizácie (ďalej MO) DZSČR, nie sú centrálné uložené (10 párov). Existuje len evidencia osôb, ktoré majú odevy a odevné súčasti zapožičané. Po dokončení renovácie nových priestorov v objekte rímskokatolíckej fary sem prenesú archívne materiály a zriadia priestor pre vhodné uloženie krojov a inventára. Materiálo-technologickú základňu tvoria hudobné nástroje (akordeón, gitara, husle), reproduktor a počítač s tlačiarňou. Vo vedení miestnej organizácie je sedem členov – dvaja koordinátori kultúrnych aktivít, dvaja športových aktivít, sekretárka, podpredseda a predsedníčka. Členská schôdza sa uskutočňuje raz za rok. Priebežné schôdze sa konajú pri príprave a po väčších kultúrnych podujatiach. MO DZSČR plánuje realizáciu pamätnej izby Jozefa Kováča v Oradei. Kvôli absencii slovenskej betlehemskej tradície v škole organizuje MO DZSČR v spolupráci s rímskokatolíckymi farským úradom v roku 2018 prvýkrát betlehemský pochod mestom. V pláne je získať do budúcnosti všetky potrebné odevy a rekvizity.

Súčasťou MO DZSČR je **Spevácky súbor VARAĎAN**, založený v roku 2015. Má 15 členov – 10 žien a 5 chlapov vo veku 20 – 65 rokov. Súbor vedie Vinco Pišek (1971). Repertoár tvoria slovenské piesne z bihorskej a salajskej oblasti. Návky prebiehajú na fare len 2 – 3 razy v týždni pred vystúpením.

Obrázok č.5: Mikuláš v Rímskokatolíckom kostole Oradea – Hrad.

Zdroj: Jaroslav Čukan, 2018.

Organizované podujatia. Príchod Nového roka. Stretnutie Slovákov pri tejto príležitosti sa do roku 2015 uskutočňovalo v priestoroch hradu v bývalom sídle farského úradu a v provizórnej kaplnke. Priestory ponúkali možnosť zábavy približne pre 100 ľudí. Občerstvenie vo forme jedného veľkého švédskeho stola (studené jedlá a nápoje) si účastníci zabezpečovali individuálne, požehnal ho miestny farár. Hrala výlučne slovenská reprodukováaná hudba. V roku 2017 sa oslava konala v priestoroch slovenského konzulátu. V súčasnosti sa silvestrovské stretnutie koná na fare v spolupráci s MO DZSČR ako v uplynulých rokoch. Počas osláv sa účastníci spoločne zúčastňujú polnočnej omše a malej adorácie. Pred kostolom prednášajú prípitok spojený s ohňostrojom. Podujatia sa zúčastňujú manželské páry zo slovenskej komunity, prípadne zo miešaných manželstiev. Nemusia to byť výhradne členovia MO DZSČR.

Fašiangové slávnosti a Jánska oslava prebiehajú rovnakým spôsobom a v rovnakých priestoroch, ako oslava Nového roka. Organizujú ich MO DZSČR a Rímskokatolícky farský úrad Oradea – Hrad.

Deň slovenského jazyka sa uskutočňuje každoročne 25. mája na fare v spolupráci s MO DZSČR. Deti kreslia obrázky podľa zadania, recitujú slovenské básničky, spievajú piesne a rozprávajú sa. Organizátori pripravujú účastníkom občerstvenie.

Deň slovenskej kultúry. Toto kultúrno-kulinárske podujatie sa koná každoročne v septembri v pevnosti Oradea. Organizátorom je centrála DZSČR v spolupráci s miestnou organizáciou. Dvojdnňová akcia je bohatá na tanečno-spevácky kultúrny program. Súčasťou podujatia je gurmánska súťaž národných i medzinárodných jedál. Prezentované sú tradičné kulinárske produkty Slovákov z Bihoru (napríklad knedle plnené so syrom alebo zemiakové placky). Vystúpajú folklórne súbory z okolitých slovenských lokalít (Cerovina, Ďatelinka, Lipka, Varadan a Fialka).

Deň slovenskej Ústavy sa koná na hrade v priestoroch slovenského konzulátu. Pri tejto príležitosti symbolicky vystupuje jedna spevácka skupina, ktorá zaspieva slovenskú a rumunskú hymnu. Pokračovaním podujatia sú príhovory konzula a veľvyslanca Slovenskej republiky v Bukurešti. Po oficiálnom programe nasleduje recepcia.

Deň Slovákov z Oradey. Táto udalosť sa uskutočňuje od roku 2010 pravidelne v novembri (v roku 2018 10. novembra). Kultúrny program prebieha v prenajatých priestoroch na maďarskom gymnáziu Ady Endre. Projekt je organizovaný pod záštitou miestnej organizácie DZSČR s finančnou podporou projektu centrálnej organizácie DZSČR. Podujatia sa zúčastňuje približne 200 ľudí. Program zabezpečujú slovenské folklórne skupiny z Rumunska aj hosťujúce zo Slovenska (napríklad v roku 2018 sa zúčastnili dve skupiny zo Slovenska – Nové Zámky a Košice). Medzi stálych účinkujúcich patrí folklórna skupina Cerovina (Čerpotok), Ďatelinka (Varzaľ), Lipka (Bodonoš), Varadan (Oradea) a Fialka (Madarás). Program začína o tretej popoludní a končí o desiatej hodine večer. Po príhovoroch a predstavení folklórnych súborov nasleduje folklórny program a záverečné oceňovanie aktívnych účastníkov diplomami a darčekom. Obohatením programu je vtipná tombola (víťaz prvej ceny – auta, dostáva len malé hračkárske; výherca víkendového pobytu v kúpeľoch získava sprchový gél a podobne). V roku 2018 sprevádzala oficiálny program vážna hudba. Po tombole nasledovala slávnostná večera a zábava, výlučne so slovenskou hudbou a piesňami.

MO DZSČR a farský úrad pravidelne organizujú púte. V rámci Bihorskej a Salajskej župy sa stretávajú kňazi a veriaci na organizovanej aj súkromnej báze počas odpustov, ktoré sa konajú pri príležitosti posvätenia chrámov. Inštitucionálne kontakty s farnosťami na Slovensku v súčasnosti neprebiehajú. Najväčšia púť sa koná do baziliky Mária Radná v temešvárskom biskupstve. Zúčastňuje sa jej okolo 1300 veriacich.

Kultúrna infraštruktúra. Rímskokatolícky kostol. Súčasný kostol bol postavený v roku 1775. Je to jeho štvrtá stavba, lebo tri predchádzajúce boli vo vojnových konfliktoch zničené. Počas komunizmu bol využívaný len ako skladový priestor. V roku 1990 opäť nadobudol pôvodný účel. Od roku 2000 sa v ňom slúžia slovenské omše, ale farnosť funguje od roku 2007. V priestoroch sakrálného objektu je pochovaný uhorský kráľ Ladislav I., zakladateľ mesta a miestneho biskupstva. Umrel v okolí Nitry, ale na jeho žiadosť bol prevezený

Obrázok č.6: Konzulát Slovenskej republiky v kultúrnom centre

Zdroj: Viktor Ďurakov, 2018.

do Oradey. Odvtedy sa kostol stal významným pútnickým miestom. Nachádza sa v hradnom komplexe v centre mesta a je zasvätený Sedembolestnej Panne Márii. Slúži prioritne na slovenské Bohoslužby. Každú tretiu nedeľu o štvrtej hodine popoludní je maďarská omša. Priestor ponúka veriacim približne 300 miest na sedenie. Uskutočňujú sa tu aj podujatia, ako napríklad adventné koncerty, Mikuláš, vianočné koledy, vystúpenie betlehemcov. Na Veľkonočný pondelok, po omši farár symbolicky kropí všetky ženy. Budova kostola prešla kompletnou rozsiahlou rekonštrukciou interiéru aj exteriéru v roku 2015. Interiér je vybavený ústredným podlahovým kúrením. Kostol je zariadený digitálnym zvonením od roku 2008. V pláne je obnova pôvodného zvonenia.

Konzulát slovenskej republiky je situovaný na mimoriadne exponovanom, turistami navštevovanom mieste v kultúrno-historickom komplexe varadínskeho hradného areálu. Disponuje kanceláriou, sociálnymi zariadeniami, vstupnou halou a spoločenskou miestnosťou približne pre 60 ľudí. Priestory konzulátu sú vybavené ústredným kúrením a klimatizáciou.

Miestna organizácia Demokratického zväzu Slovákov a Čechov žijúcich v Rumunsku. Rímskokatolícky farský úrad prenájma svoje priestory pre miestnu organizáciu DZSČR od novembra roku 2017. Nachádzajú sa tu dve hosťovské izby s kapacitou päť miest, sociálne zariadenia, malá kuchyňa a zasadacia miestnosť pre 50 ľudí. Objekt je vybavený ústredným kúrením

a súčasťou je aj priestranný dvor. V súčasnosti prebieha dokončovanie rekonštrukcie niektorých priestorov.

Rímskokatolícky farský úrad Oradea – Hrad. Budova sa nachádza na ulici Mihaly Eminescu. Je majetkom biskupstva, v roku 2007 ju získal pre účely farského úradu a fary farár J. Mlynarčík. V objekte sa nachádza obývacia miestnosť, spálňa, kuchyňa, sociálne zariadenie a kancelária, ktorej súčasťou je archív. Vo vedľajšom vchode je hostovská izba s dvomi posteľami a sociálne zariadenie. Súčasťou objektu farského úradu je oddelená budova, ktorá slúži ako sídlo miestnej organizácie DZSČR. Farský úrad je vybavený internetovým pripojením, stolovým počítačom, elektrickým kúrením ale aj pecou. Prebieha tu výučba náboženstva v slovenskom jazyku, ktorá sa uskutočňuje pravidelne každý týždeň a zúčastňuje sa jej približne 20 detí. Na farskom úrade je súkromná knižnica farára, ktorá obsahuje približne 250 zväzkov kníh. Súčasťou jeho zbierky je aj vizuálna dokumentácia dvoch birmovných slávností a z každého 1. svätého prijímania.

Ľudské zdroje. Najvýznamnejšou osobnosťou miestnej slovenskej komunity je rímskokatolícky farár Ján Mlynarčík (1970), ktorý pochádza zo slovenského bihorského prostredia a dobre pozná situáciu v slovenských minoritných komunitách. Využíva všetky možnosti pre zachovávanie vedomia slovenskej etnickej príslušnosti. Spoločne s predsedníčkou MO DZSČR Máriou Jablončíkovou – Zetochovou (1972) spájajú Slovákov v Oradei prostredníctvom katolíckej viery a kultúrnych podujatí. V rámci rímsko-katolíckej fary je dôležité spomenúť kostolníčku Alžbetu Vrobllovú, ktorá sa stará o plynulé fungovanie kostola a organistu Mareka Kojiša. Juraj Cigán (1970) je lektorom slovenského jazyka, ktorý hľadá spôsoby ako spájať Slovákov v meste a rozvíjať v nich jazykové kompetencie aj vedomie spoločného pôvodu. Honorárnym konzulom je Miroslav Jablončík. Priestory konzulátu s výraznou slovenskou symbolikou v areáli hradu bezprostredne pri rímskokatolíckom kostole so slovenskými bohoslužbami každodenne pripomínajú Slovákom svoju jedinečnosť a odlišnosť od iných etnických, kultúrnych a jazykových skupín v meste.

Tabuľka č. 1: SWOT analýza kultúrneho potenciálu Slovákov v Oradei

Silné stránky - miestny rímsko-katolícky farár ako silný/výrazný ľudský zdroj - spolupráca rímskokatolíckej cirkvi a DZSČR na rôznych úrovniach - priestory na vzdelávanie a stretávanie sa na etnickom princípe - pravidelné organizované podujatia - bohoslužby v slovenskom jazyku - výučba slovenského jazyka - prítomnosť honorárneho konzulátu - inštitucionálne aj príbuzenské vzťahy so Slovákami v Bihorskej a Salajskej župe	Slabé stránky - slabá znalosť slovenského jazyka u najmladšej generácie - absencia expozície na etnickom princípe
Príležitosti - zriadenie slovenskej etnoizby alebo expozície múzejného typu - intenzívnejšie kontakty so slovenskými spoločenstvami na Slovensku aj v iných krajinách - rozvoj mesta a ekonomiky štátu	Ohrozenia - disperzné osídlenie v mestskom prostredí - odchádzanie mladého obyvateľstva na Slovensko a do iných európskych krajín - zmiešané manželstvá - objektívny proces inkluzie do spoločnosti

Použitá literatúra

- KAPUSNIAK, J. Bodonoš. Po stopách svojich predkov. Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku. Nadlak, 1997.
- KOLEKTÍV. Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku. Nadlak, 1998.
- KOLEKTÍV. Borumlak Varza. Spôsob života a kultúra Slovákov v Bihore. Vydavateľstvo Ivan Krasko. Nadlak – Nitra, 2006.
- MICHALÍK, B. About the theory of assimilation processes: Construction of Slovak minority communities. In Sprawy narodowościowe. No. 38, 2011 (a), s. 7-21.
- MICHALÍK, B. Rola osobností a inštitúcií pri zachovávaní a rozvíjaní kultúry a jazyka minority. In Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. Medzinárodnej vedeckej konferencie VÚSM. Békešská Čaba, 2008, s. 476-480.
- MICHALÍK, B. Výskumná sonda do akulturácie šáranských Slovákov. In Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši – Šáre. Zost. A. Kováčová, T. Tušková, A. Uhrinová. Békešská Čaba, 2011 (b), s. 176-183.
- SIRÁCKY, J. Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Bratislava, 1966.
- SIRÁCKY, J. Slováci vo svete 1. Martin, 1980.
- UŠÁK, V. Slováci v Chorvátsku. Historický náčrt. Slovenský ústav Cleveland-Rím, SGS Rím 1978.
- ŠTEFANKO, O. O Slovákoch v Rumunsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004.
- Vojlovica. Kultúrne tradície Slovákov v Banáte. Ed. J. Čukan. UKF v Nitre, SKOS Detvan. SVC Bácsky Petrovec, 2015.

Kontakt:

prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

Mrg. Viktor Ďurakov
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
E-mail: viktor.durakov@ukf.sk

Jazyk a tradície v Husáku

Vavrinec Žeňuch

Kľúčové slová: obec Husák, dialekt, kultúra, etnicita, tradície

Key words : village Husák, dialect, culture, ethnicity, traditions

Abstrakt: The aim of our contribution is to present selected areas of tangible and intangible cultural heritage which are part of the mapped cultural potential of village Husák. There is specific dialect and traditions in Husak, all making the image of eastern Slovakia. Focus on language and forgotten traditions of baptism, weddings, funerals and others. Region of village Husák – Uh country is very specific, therefore its knowledge complete the cultural and ethnic mosaic.

Slovanské, resp. slovenské obyvateľstvo je v Husáku tradičné. Napríklad aj priezviská zo 16. storočia (Zubľa, Demjen) svedčia o tom, že Husák bol osídlený Slovanmi.¹ Osídlenie sa významne nemenilo ani počas 17. storočia, keď bola obec priradená k slovenským majetkom Drugetovcov; vyskytovali sa tu slovenské priezviská (Slavkovský, Kováč, Kohút).² Po roku 1711, keď bol región dosídlený prisťahovalcami, v Husáku i naďalej prevažovali Slováci. Aj biskup Barkóci si v roku 1746 o Husáku poznačil, že všetci obyvatelia sú Slováci (slavonicae).³ V 19. storočí sa medzi priezviskami nachádzali aj také, ktoré mali koncovku -č, -ič, čo naznačuje ich južnoslovanský pôvod,

¹ Uhorský krajinský archív (ďalej MOL), fond Urbarialia et Conscriptiones (ďalej UeC), inventárne číslo (ďalej inv. č.) E 156 – a. – Fasc. 115. – No. 079. pag. 18., MOL, UeC, inv. č. E 156 – a. – Fasc. 115. – No. 079. pag. 17.

² MOL, UeC, inv. č. E 156 – a. – Fasc. 105. – No. 001. pag. 54-55., Štátny archív Prešov, fond Druget Humenné, inv. č. 650/6 pag. 4.

³ Biskupský a kapitulský archív Satu Mare, fond Visitatio Canonica, Vizitácia Užhorod 1746 pag. 67.

no dokazujú slovanské osídlenie dediny.⁴ K slovenskej etnicite sa hlásili aj obyvatelia z Husáka, ktorí emigrovali do Ameriky na začiatku 20. storočia. Obyvatelia Husáka si aj tam dlhú dobu strážili svoju identitu, svoj jazyk a národnosť. V roku 1925 J. Húsek uskutočnil etnolingvistický výskum a o Husáčanoch uvažoval ako o Slovjakoch. (HÚSEK 1925: 390-391) Ale neskôr, zo sčítania ľudu z roku 1930 vyplýva, že Husáčania sa považovali za Čechoslovákov, resp. Slovákov. Slovenská identita a kultúra im ostala podnes, o čom svedčí aj miestne používané nárečie.

Nárečie, ktoré sa v Husáku používa, z dialektologického hľadiska patrí do nárečia užského s prvkami sotáckeho nárečia. Užské nárečie patrí do skupiny východoslovenských nárečí, ktoré sa zaraďujú do západoslovenského okruhu. Praslovanské javy v Husáckom dialekte sú sčasti západoslovenské a sčasti nezápadoslovenské. Vyskytujú sa tu prípady rot- a lot- (*rožník, lokeť*), skupiny dl, tl, (*kridlo* (*крыдло*)), prípady tlat, trat, tret, tlet (*slama, krava, breza, mlec*). Vyskytuje sa aj pohyblivý prízvuk.

Vokalizmus je totožný so zemplínskym nárečím – má teda päť krátkych vokálov (a, o – e, u – i). Na mieste spisovnej hlásky ä sa používa e (*meso, se*), namiesto spisovného ia sa používa ja alebo a, â (*pjatok, udzât*), namiesto spisovného ie sa používa i,ы alebo a, namiesto ou (ô) sa používa o (*bili* (*былы*), *koň*). V husáckom nárečí nie je slabičné r, l. Za ne okrem el, ol, lu, er, ar býva aj li (*лы*), ri (*ры*) (*verba, vŕlk, tvardi* (*тварды*), *sliza* (*слыза*), *blich* (*блыха*), *chribet* (*хрыбет*)). Prízvuk nie je ustálený na jednej slabike.

Konsonantizmus husáckeho nárečia charakterizujú najmä asibilované č za š (*šlovek* spisovne *človek*), neprebehla asibilácia dz, c za ď, ť na konci slova (napríklad infinitívna prípona sloves ť a iné) rovnako ako v okolí Sobraniec. Taktiež sa nevyskytuje neutralizácia v > f ale v na p (*ptačok* spisovne *vtáčik*). V pozícii v pred spoluhláskou býva u, û (*bula, vûz* (*быз*)). V dialekte sa nevyskytujú mäkké skupiny ako v typickom užskom nárečí. V Husáku sú charakteristické skupiny tvrdé ako zl, sp, zb (*spievať, zbírať*), z mäkkých skupín je to šl (*šlovek*), bj (*robja*), pj (*kupja*), mj (*rozumja*). Skupina bj, pj je v singulári bez j (*robiť, cerpeť*), rovnako aj skupina jsc, jc ako sc a c (*kosce, pec*).

Menná flexia je blízka západnému typu užského nárečia. Uplatňuje sa tu rodová unifikácia, ktorá sa vyskytuje aj v singulári. V mužských substantívach je prípona –k (*gerok, udzverník*), ženské substantíva majú príponu –a (*chuscinka, findža*). V strednom rode má nominatív singuláru príponu –o (*maslo, gribo, serco*). Vo flexii mužských substantív datívu, genitívu a lokálu singuláru je častá prípona –u a –oj (*na vozu, sinoj, koňoj*). V ženskom rode sa na rozdiel od západného okruhu užského nárečia vyskytuje menej (západné = *rukoj*, v Husáku = *ruky, rúk*). V inštrumentáli singuláru je prípona –om (*sinom, bratom*), v ženských substantívach –ou (*ženou*). V nominatíve plurálu mužských substantív –i, –e, –ove (*chlopci, rodiče, sinove*), v ženských substantívach

–i, –e (*dzivki, kosce*). V tvaroch genitívu, akuzatívu a lokálu plurálu sa menej vyskytuje prípona –ou ako v zemplínskom nárečí, častejšia je to prípona –och, –ich (*dzivkoch, mladich* (spis. *nevestách*)). V datíve je spoločná prípona –om (*sinom, chlopcom, ženom, dzivkom*) a v inštrumentáli plurálu –oma. V adjektívnej flexii sú prípony –oho, –omu, –ym – ej a iné. V slovesnej flexii je prípona –ť (*zahnať, spěvať, sedzeť, robiť, suť*) a prípona –u (*nesu, robu, bou*). V slovesnej časti sa husácký dialekt výrazne odlišuje od zemplínskeho nárečia a aj od západnej časti užského nárečia, kde má neurčitok príponu –c (zemplínske nárečie = *robic*, v Husáku = *robiť*).

Slovná zásoba. Vývoj slovnej zásoby husáckeho dialektu ovplyvnila geografická poloha obce, ktorá vplývala aj na národnostné zloženie a cítenie Husáčanov. Zo severu dedina leží blízko jazykovej hranice medzi Slovákami a Rusínmi. Ešte v roku 1925 patril Husák medzi severovýchodné body hranice medzi Slovákami a Rusínmi. Husák sa nachádzal blízko centra bývalej Užskej stolice. V rokoch 1910 i 1938 patril Užhorod k maďarizátorským baštám. Geografická blízkosť Husáčanov k Užhorodu ich výrazne ovplyvnila. Ďalšími determinantmi pre vývoj slovnej zásoby sú spôsob života a zamestnanie obyvateľov obce. V jazyku prevláda terminológia z poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Vyskytujú sa tu aj importované slová z dôb vysťahovalectva.

Najstaršiu vrstvu v slovnej zásobe miestneho dialektu tvoria napríklad tieto slová: *mladica* (spis. *nevesta*), *mladej* (spis. *ženích*), *sokačka* (spis. *žena* obsluhujúca na svadbe), *čopnar* (spis. *muž* obsluhujúci na svadbe), *spevanki* (spis. *pesničky*), *dzivka* (spis. *dievča*), *chlopec* (spis. *chlapec*), *sin*, *dzeci* (spis. *deti*), *huštak* (spis. *periféria* obce), *chiža* (spis. *dom*), *kapurka* (spis. *menšia brána*), *kolibaň* (*колыбань*) (spis. *hlbší riečny žlab/ miesto na pranie*), *preklât* (spis. *preklad* [v *stavebníctve*]), *udzverník* (spis. *priestor medzi vonkajšími a vnútornými dverami*), *forgitov* (spis. *kľučka*), *partok* (spis. *obrús*), *zahlavok* (spis. *vankúš*), *chustočka* (spis. *utierka*), *chuscinka* (spis. *plátenná pokrývka hlavy vydatej ženy*), *gerok* (spis. *kabát*), *stolok* (spis. *stolička*), *firhanok* (spis. *záclona*), *oboručnij nuž* (spis. *obojučný nôž*), *siňak* (spis. *krčah*), *žochtar* (spis. *kovová nádoba*), *haršok* (spis. *hrniec*), *findža* (spis. *šálka*), *haršišok* (spis. *hrnček*), *taňer* (*таньер*) (spis. *tanier*), *bretvanka* (spis. *plech na pečenie*), *rožník* (spis. *rošt*), *muťalka* (spis. *náradie na miešanie* [v *kuchyni*]), *trepačka* (spis. *náradie na miešanie* [v *kuchyni*]), *krompla* (spis. *zemiak*), *deskiňa* (spis. *gaštan*), *petruška* (spis. *petržlen*), *marchev* (spis. *mrkva*), *gribo* (spis. *huby*), *rybo* (spis. *ryby*), *maslo, smetanka* (spis. *smotana*), *majs* (spis. *bravčová masť*), *kračun* (spis. *vianoce*), *kračunik* (spis. *vianočný koláč*), *kočanina* (spis. *aspik*), *kridlo* (*крыдло*), *koň*, *krava*, *capok* [*zvierá*] (spis. *cap*), *vŕlk* (spis. *vŕlk*), *chudoba* (spis. *hovädzí dobytok*), *kura* (spis. *sliepka*), *harakaľ* (spis. *ďateľ*), *kurnik* (spis. *kurník*), *budar* (spis. *drevená toaleta*), *pesok* (spis. *piesok*), *hnoj*, *šerblik* (spis. *nočník*), *biglajs* (spis. *žehlička*), *ruky, serco* (spis. *srdce*), *vûz* (*быз*) (spis. *voz*), *draha* (spis. *cesta*), *koscel* (spis. *kostol*), *omša, kantor, cinter* (spis. *cintorín*), *križma* (spis. *biela košľa*), *jarok* (spis.

⁴ Štátny archív Zakarpatskej oblasti, fond 7 Podžupan Užskej stolice, inventár 2, inv. č. 46 pag 1-113.

potok), *lancok* (spis. reťaz), *plachcina* (spis. plachta na trávnu), *otava* (spis. seno z druhej kosby), *koše* (spis. drevené držadlo kosa), *kosa*, *mašina* (spis. mláťačka), *mašinka* (spis. šijací stroj), *mašinka* (spis. strihací strojček), *capok* (spis. stojan na drevo), *drevuteň* (spis. úložisko dreva), *fejša* (spis. sekera), *balta* (spis. sekera), *plankač* (spis. sekera), *balcina* (spis. sekera), *henteš* (spis. mäsiar), *popratať* (spis. upratať), *porajbať* (spis. vyprať), *sedzeť* (spis. sedieť), *metať* (spis. hádzať), *cerpeť* (spis. trpieť), *zametať*, *muciť* (spis. mútiť), *hnejs* (spis. miesiť cesto), *zdejmať* (spis. zložiť dolu), *sadziť* (spis. sadiť), *udzať* (spis. vložiť niť do ihly), *zahnať* (spis. poslať), *robiť*, *smejať* (spis. smiať sa), *bigľovať* (spis. žehliť), *kazať* (spis. povedať), *zbirať* (spis. zbierať), *bou* (spis. bol), *bula* (spis. bola), *buli* (spis. boli), *robu* (spis. robím), *umar* (spis. zomrel), *našou* (spis. našiel), *se* (spis. sa/si), *nesu* (spis. nosím), *koša* (spis. kosia), *žnu* (spis. mláťia [v poľnohospodárstve]), *rozumja* (spis. rozumejú), *sut'* (spis. oni sú), *vojetni* (spis. mentálne postihnutý/ nenormálny [nadávka]).

Dialekt má rôzne prevzaté slová, ktoré pochádzajú z maďarčiny, nemčiny, latinčiny a cirkevnej slovančiny. Z cirkevnej slovančiny pochádza napríklad slova *križma* (csl. krizma = biela košeľa), ktorým sa označovali dary, ktoré dávali krstní rodičia dieťaťu po dovŕšení približne piatich rokov. Z latinčiny sú prebrané slová ako omša (lat. *missa*), kantor (lat. *cantor*), ktoré súvisia s kresťanstvom. Odvođeniny od nemeckých slov sú napríklad *Bretvanka* (nem. *Brettwanne* = plech na pečenie), *firhanok* (nem. *Vorhang* = záclona). (ŽEŇUCH 2011: 58-59) Z turečtiny pochádza slovo *findža* (tur. *fincan* = šálka). Pomerne veľké množstvo slovných výpožičiek má Husácke nárečie z maďarčiny. Tie sú spojené skôr s drevospracujúcim náradím či predmetmi každodennej potreby. Takými slovami sú napríklad *fejša* (maď. *fejse* = sekera), *balta* (maď. *balta* = sekera), *rojtla* (maď. *létra* = rebrík).

Etnografia. So životom každého človeka sa spájajú rôzne udalosti. Krst, sobáš či pohreb majú svoje ľudové tradície, ktoré sú v jednotlivých regiónoch Slovenska odlišné, ba niekedy sa dokonca odlišujú tradície obcí, ktoré ležia neďaleko seba. Niektoré zvyky sa dnes už bežne nevykonávajú a upadajú do zabudnutia. Zvyky majú rôzne pohanské či kresťanské základy a boli teda inšpirované kolobehom života alebo biblickými udalosťami. Širším povedomím o tradíciách okolia a krajiny sa mnohé tradície v 2. polovici 20. storočia zmenili. V Husáku sme sledovali tieto tradície: krst, sobáš, pohreb, na sv. Ondreja, na sv. Katarínu a počas Vianoc.

Krst. Keď sa rodičom žijúcim v Husáku narodilo ich prvé dieťa, za krstných rodičov volali vždy slobodných. Krstná mama a aj otec priniesli svojej kmotre tri razy jedlo. Vychádzalo to z pohanskej tradície, ktorá bola upravená podľa biblického obrazu o troch kráľoch a ich troch daroch – zlata, kadidla a myrhy. Pôvodná tradícia spočívala v nosení jedla šestonedielke týždeň, tá sa zmenila na tri dni. (HÚSEK 1925: 271) V Husáku bolo zvykom, že krstní rodičia v prvý deň priniesli *fanki*, *kolački* (spisovne *šišky*, *koláč*, ďalej rožky s makom – *kifliki*) a *bili kavej* (melta s mliekom). Na druhý deň to boli

zákusky a kuracia polievka s rezancami; v polievke bola aj sliepka. Množstvo polievky bolo približne štyri litre. Na tretí deň pred krstom čisté *kolački*, *salámu*, *medovníki* (spisovne *koláč*, *zákusky*) a sliepku (domácu) na polievku. V tretí deň sa nosil aj darček a peniaze pre dieťa. Krstná mama priniesla perinku na krst, oblečenie na krst, plienky, dupačky, košielku a peniaze. Krstný otec dával oblečenie a peniaze. Na krst niesli dieťa len krstní rodičia, ktorí šli s dieťaťom do kostola či cerkvi a dali ho pokrstiť. Keď sa vrátili do domu k matke, pri vstupe do domu oznámili „*Odnešli sme pohanče, priniesli sme krescanče*.“ Položili dieťa na tanier a zakrútili ním. Robilo sa to preto, aby dieťa vedelo tancovať. Povinnosti krstných rodičov sa neskončili po tomto úkone – totiž v Husáku bolo zvykom, že krstní rodičia priniesli dieťaťu po piatich až šiestich rokoch tzv. *križmu*. Darovali ju obaja krstní rodičia a *križmu* tvorilo kompletne oblečenie pre dieťa aj s obuvou. Bolo to vždy pred nástupom do školy.

Svadba. Svadba sa konala v hociktorý deň v týždni okrem stredy, piatka a nedele. Nevesta sa ľudovo nazývala *mladica* a ženích *mladej*, svadba sa volala *vesela*. Na svadbu sa domácnosť pripravovala už dlhší čas; najprv bolo potrebné vyprázdniť dve izby z domu, nábytok sa vynášal vonku. Sokačky (ženy, ktoré pomáhajú pri svadbe) hnetli rezance a chlapi robili zabíjačku. Sokačky pred svadbou pripravili kočaninu (aspik) a chlapi urobili klobásy, jaternice a vyčlenili mäso na svadobnú hostinu. V svadobný deň sa pripravil paprikáš, rezancová polievka, varené mäso so zemiakmi a holúbky. Každý hosť priniesol na svadbu dar, sokačky nosili zákusky, čopnare (chlapi, ktorí pomáhajú pri svadbe) alkohol (pol litra doma varenej paľenky) a družičky nosili torty. Keď hostia prišli – ešte pred sobášom – podávalo sa im prvé jedlo – kočanina. Družbom sa dávali tkané a vyšívané ručníky, ktoré prichystala nevesta. *Ručník* sa pripevňoval družbom okolo pása. Kým sa utváral sprievod ku kostolu, prebehlo odpytovanie. Chlap z rodiny – *zvač*, ktorý bol pre tento účel vybraný, odpytovanie viedol. Ženích a nevesta – každý ešte u seba doma – si *klakoli* na vankúš, položili ruky na koláč, ktorý bol na stole. Odpytovalo sa od rodičov. Po tomto úkone sa spievali svadobné piesne. Potom pokračovalo odpytovanie od súrodencov, následne od krstných rodičov, od dievčat a chlapcov, nakoniec od susedov. Po odpytovaní šli svadobčania do kostola.

Mladého z jeho domu viedla prvá družička, *mladú* viedol prvý družba. Ženích i nevesta šli každý zo svojho domu v sprievode. Sobáš sa konal okolo obeda. Pred kostolom sa svadobné sprievody stretli. Pred vstupom do chrámu k nim vyšiel kňaz, ktorý voviedol mladého s mladou do kostola. Po sobáši, keď vychádzali z chrámu, sa spievalo „*Do koscela jedno a z koscela dvojko, cesce se mamocko, vašo sú obidvojko. Do koscela jedno a z koscela dvojko, a na teraz ročok, dá Boh budu trojo*.“ Hostina sa konala u nevesty. Podávali sa jedlá, ktoré prichystali sokačky pred sobášom. Čopnári počas hostiny nalievali pálenku svadobčanom, nakoľko jej nebolo veľa. Okolo polnoci presunuli mladú do samostatnej izby, dve ženy jej dali dole zelený vienok a začepčili ju.

Následne bola nevesta zavedená znova k svadobčanom a začal redový tanec, ktorý sa začínal slovami „Redovi še začína, už še torta nadčína, naša mlada jak babka, začepila ju svatka, a co svetka nemože, ta jej družba pomôže, no lem družba poza chodz, budze tvoja perša noc, kedz neperša ta druha, naša mlada už hruba.“ Názov tanca vychádza z toho, že sa ho zúčastnili všetci svadobčania. Zhromaždili sa do radu a podľa poradia – na redi (реды) tancovali so začepčenou nevestou. Tanec má dodnes svoju špeciálnu čardášovú melódiu a slová. Počas neho sa vždy oznamuje, kto s mladou tancuje „*Jak se Pan Boh raduje, kedz s (meno – poz. V. Ž.) tancuje*“. Kým sa ľudia pri tanci striedali, spievala sa takáto medzihra: „*Naša mlada jak sosna, kdze ši taká vyrostla, u Husáckej čečine už ce (meno ženicha – poz. V. Ž.) nemine*.“ Po redovom tanci dali tancujúci mladej do šurca peniaze a pokračovali k stolu, kde ich ponúkli pohárikom a kúskom torty. Tanec sa končil, keď sa na rad dostal ženich. Potom sa spievalo a tancovalo až do rána. Na najbližšiu nedeľu pokračovala svadba týždňovkou. Vtedy šlo dievča za nevestu a hostina bola u ženicha. Od nevesty sa niesol k ženichovi máj a počas cesty sa spievalo. Keď prišli k domu, kde býval ženich, niekto z jeho rodiny sa vždy snažil zlomiť vrch mája, aby mal ženich navrch nad nevestou. Vždy to sprevádzalo ťaženie, nakoľko rodina nevesty to nechcela dovoliť. V pondelok sa hostili sokačky a čopnáre, hostinu pre nich prichystali svadbujúce rodiny zvlášť. Po svadbe sa nieslo veno a to dve periny, štyri vankúše a všetky darčeky, ktoré priniesli svadobní hostia. V neskorších dobách sa svadby robili vo veľkých stanoch na dvore.

Pohreb. Tradície pri pohreboch sa veľmi nezmenili. Ak niekto zomrel, zavolali pozostalú osobu, ktorá umývala mŕtvych. Umytú mŕtvolu položili na dosky a následne ju obliekli. Medzitým prichystali príbuzní prednú izbu domu a kúpili rakvu. Zomrelý bol v rakve vystavený v prednej izbe a horeli pri ňom sviece. K zomrelému sa večer chodili príbuzní a aj obyvatelia dediny modliť ruženec. Medzi každým desiatkom sa spievalo „*Do raja slávy nech ho vedú anđeli a tam s Lazarom chudobným nech odpočívá v pokoji. Odpočínutie večné daj mu, Pane, a svetlo večné nech mu svieti*.“ Po modlitbách pri zomrelom ostávali chlapi, zväčša to bola smútiaca rodina a susedia, ktorí v blízkej miestnosti hrali karty a pili pálenku. Takto prečkali noc. Zosnulý bol takto vystavený niekedy jednu noc, inokedy dve noci, stále v dome nakoľko chladničky neboli. Na druhý či tretí deň bol pohreb. Po pohrebe si smútočné zhromaždenie pred vstupom na kar umývalo ruky. Na kare sa podával paprikáš alebo saláma či holúbky.

Pohrebné piesne, ktoré sa spievajú členom ružencového bratstva v Husáku

1. Bratstvo ružencové volá na sestry milé, by sa dnes tu zhromaždili na smutné chvíle.	1. Ruženca bratstvo vyslalo posolstvo by sa zhromaždili dnes jeho priateľstvo.	1. O Pane Ježišu, pre tvé drahe rany daj našmu(našej) bratoj(sestre) prísť do nebeskej slavy.
2. Prosiť máme maticku, za zomrelú sestričku, aby Boh do neba prijal vernú dušičku.	2. K cieľu smutnému sme sa zhromaždili by sme sa so sestrou našou rozlúčili.	2. Nech že ho nepali očistcový plameň, ale vyslobodí že ho Jezu Kriste Amen.
3. Putovala šťastlive, cez údolie plačlivé, žila v službe ružencovej do smrti chvíle.	3. Preto prosme Matku ruženskú kráľovnú aby jej prijala dušu pod ochranu.	3. Amen Pane amen nech sa mu to stane, kráľovstvo nebeské nech sa mu dostane.
4. Šťastná naša sestrička, maticka ju objíma, a pre zásluhy ruženca vinu z nej sníma.	4. By ju sprevadila pred syna svojeho a vyprosila jej neba krásneho.	
5. Šťastný kto je v ruženci, v krásnom Márii venci, toho Ježiš i Mária nosia na srdci.	5. Matka ružencová na ňu očakáva skrz svätý ruženec vinu i z nej smýva.	
6. Keď rad príde i na nás, skončiť púť životnú raz, v ten deň Matka ružencová oroduj za nás.	6. Šťastný kto prebýva v živote v tom venci toho Ježiš s matkou nosia v svojom srdci.	
7. Ježišu ty sudca náš, ty naše slabosti znáš, odpusť viny sestre milej, Pane vyslyš nás.	7. Keď sa inam zblíži hodina smrti čas, matka ružencová, oroduj ty za nás.	

Tieto udalosti sprevádzali život každého človeka od narodenia až po smrť. Okrem týchto jedinečných udalostí sa každý rok konala svadobná predpoveď na sv. Ondreja a predpoveď na sv. Katarínu. Každý rok sa slávili vianočné sviatky.

Sv. Ondrej. V dedine bol drevený kolový plot. Na sviatok Sv. Ondreja dievčatá počítali kolíky. Veštili si totiž, aký bude ich nastávajúci. Robili to takýmto spôsobom: dievča prišlo ku kolovému plotu, nešlo na začiatok, ale na miesto, kam sama chcela a hovorila: „*Ne jeden, ne dva, ne tri, ne štyri, ne päť, ne šesť, ne sedem, ne osem*“, a s deviatym zatriasla a povedala. „*Koľe, koľe, tresuce, taký aj muj chlop budze*.“ Dievčiny z Husáka verili, že ako vyzerá tento kôl, tak bude vyzeráť aj ich budúci manžel.

Sv. Katarína. Husák je známy tým, že sa tu nachádza mnoho čerešní. Dievčatá na sviatok sv. Kataríny trhali konáriky čerešní. Konáriky následne opatrovali v dome vo vode, ak konáriky do Vianoc rozkvitli, mladá sa do roka vydala.

Priadky. V minulosti nebolo zvykom kupovať plátno, preto sa sadila konope a z nej sa plátno vyrábalo. Husačania sadili dva druhy konope, ktoré

sa ťahali na dvakrát. Prvá sa ťahala biela tenká konope a neskôr klasická hrubá. Biele konope bolo tenšie. Konope sa opracovávalo, následne sa sušila. Po vysušení sa spracovala *lámankou*. Z polámanej konope sa vytiahlo vlákno vhodné na spracovanie, odpad sa volal *pazdzira* (*паздыра*). Vlákna sa ešte čistili *ščetou*, po čistení sa chodilo na priadky. Tie sa konali v zimných mesiacoch v advente. Schádzalo sa u niektovej z dievčat, spolu spriadali *povreslo* (vlákno) na nite. Niť sa vila na motovidlo, po namotaní sa navitá niť volala *motka*. Chlapci chodili dievčatá strašiť. Niekedy sa chlapci omastili sadzou, ktorú mali so sebou v plechovke a sadli si k dverám v izbe. Kým dievčatá spriadali priadku, chlapci medzitým miešali sadzu v plechovke. Niektoré z dievčat sa jedného z chlapcov opýtalo: „Čo robíš?“ On odpovedával: „*Peču husaka*.“ Dievča sa znova ozvalo: „Či se peče?“ On mal podľa zvyku vyzvať utajený pár aby sa priznal: „*Peče se nepeče, majs z noho neceše, az vtedy budze cici, ak (meno dievčata – poz. V. Ž.) pobočka (meno chlapca – poz. V. Ž.)*.“ Ak to dievča neurobilo, chlapec ju namastil sadzou.

Vianoce. Vianočné sviatky mali odlišnú štruktúru ako ju majú dnes. Ráno 24. decembra sa išlo po vianočný stromček. Stromček ozdobovali deti jablkami, orechmi a kockovým cukrom zabaleným do pozlátko. Celý deň sa postilo. Chlapci chodili ráno vinšovať. Keď prišli do domu, zavínšovali. Následne sa ich gazdiná pýtala: „Čo im priniesli?“ Chlapci mali odpovedať: „*Vajcia*“, aby v domácnosti znášali sliepky vajčka. Gazda dával sliepkam jesť do obruče, aby držali spolu. Keď gazda prišiel späť, gazdiná sa spýtala: „*Keľo kurok malo vajec?*“ gazda mal odpovedať: „*Všetki*“, aby sliepky znášali vajčka. Počas celých Vianoc krmil kury a dobytok gazda. Od rána sa varilo, pred večerou jedna z dcér pozametala kuchyňu. Smeti odniesla vysypať do kurína pod sliepky, počkala odkiaľ zabreše pes, lebo sa verilo, že sa na ten smer vydá. Gazda priniesol do domu v *plachcine* slamu zo slovami „*Pochválený buď Ježiš Kristus!*“ Deti slamu porozhrňovali po celej kuchyni. Zo slamy sa robili aj povresla, ktoré sa vešali na stromy, aby rodili. Do tvrdých orechov sa bili klince, aby ich orechom zmäkla škrupina.

Na Vianoce sa chodilo strašiť stromy, aby rodili. Strašenie robili vždy dva – jeden sa na strom zaháňal sekerou, druhý ho zastavil a uisťoval, že stromy už budú rodiť. Pred večerou gazda odniesol do chlieva poplanok. Rozlomil ho na toľko kúskov, koľko bolo zvierat a každému dal kúsok. Na stôl sa priniesla otava, pod *partok* sa dal koláč – *Kračunik*. V koláči bola zapečená malá fľaša medu. Pod stôl sa dala reťaz, ktorá obišla celý stôl, aby rodina držala spolu a železo z pluhu, na ktoré sa zapieralo nohou. Pred večerou sa išli všetci umyť do potoka. Pri umývaní hovorili trikrát túto riekanku: „*Orgán vodička, jak zmývaš cez rok pesok, kamene, tak zmy aj zo mne šecko bolene*.“ Následne sa šlo večerať. Gazdiná priniesla na stôl všetko jedlo naraz, aby nemusela odchádzať od stola. Verilo sa, že ak bude gazdiná sedieť celý čas pri stole a ani raz neodíde, budú sa jej kvôliť kury. Ako prvé jedlo sa podávali *poplan-ki*, ktoré boli z cesta a v nich bol strúčik cesnaku. Potom urobil otec rodiny

každému členovi pri stole krížik na čelo s medom a povedal: „*Žeby ši bův taký dobrí jak ten med*.“ Ďalšie jedlo sa jedlo *popražení gribu*. Po hubách sa jedla *Pasuľa na mačaňa*, ktorou večera končila. Hrnce sa zo stola odniesli, ale v ten deň sa neumývali. Po večeri sa rozrezalo jablko, na toľko kúskov, koľko bolo členov rodiny. Ak bolo jablko zdravé, znamenalo to, že bude aj rodina zdravá. Do slamy sa deťom hádzali orechy, ktoré mali deti hľadať. Zvyklo sa v tej slame aj spať. Na druhý deň chodili chlapci vinšovať. Ako výslužku dostávali jablká a orechy.

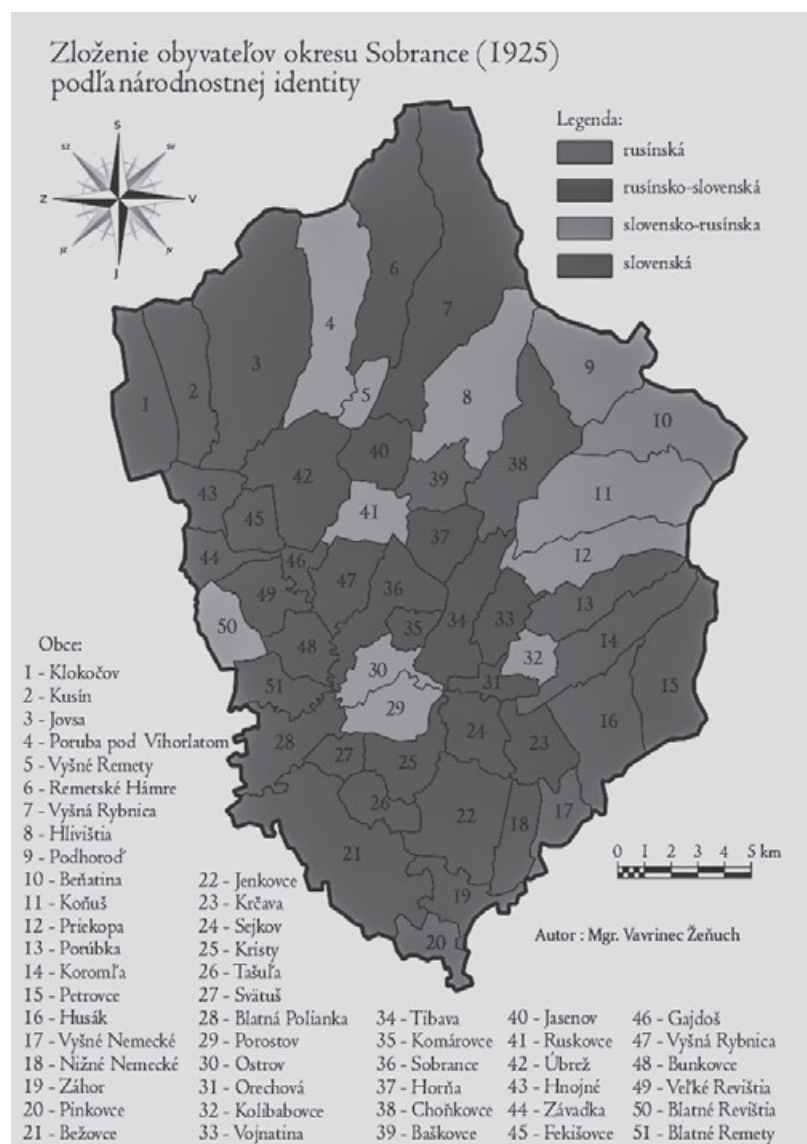
Popražení gribu	Pasuľa na mačaňa
Sušené hriby namočíme aspoň na 4 hod. do vody, následne scedíme. Do hrnca dáme olej huby, pražíme, osolíme a pridáme kyslú kapustu a pražíme ďalej.	Namočená suchá fazuľa sa dá variť do hrnca. Okoreniť sa soľou a čiernym korením a cesnakom. Pridajú sa dva zemiaky nakrájané na kocky. Keď je fazuľa uvarená, zmes sa popučí. Nakoniec sa zapraží na oleji s cibulkou a červenou paprikou.

Postupom času sa tradície menili, od niektorých zvykov sa upustilo. Dnešná večera vyzerá takto: večera začína o 17. hodine, kedy zvon zvoláva Husáčanov k večeri. Každá rodina má svoje zvyky. Spoločným zvykom je však to, že sa pomodlia. Ako prvé jedlo sa zje cesnak s medom a oplátka. Otec rovnako urobí každému krížik na čelo s rovnakou vetou ako v minulosti. Cesnak sa je preto, aby boli všetci zdraví. Druhé a tretie jedlo ostalo rovnaké, ako pri starej večeri. K večeri pribudlo aj štvrté jedlo – zemiaky (alebo zemiakový šalát) a vyprážaná ryba. Toto jedlo pribudlo až v období komunizmu. Týmto jedlom sa súčasná večera končí. V niektorých domácnostiach sa aj v starej aj súčasnej večeri podáva kapustnica, ale v recepte *popražení gribu* je namiesto kyslej kapusty cibuľa. Každá rodina má svoju formu modlitieb pri večeri, niektorí čítajú z Biblie či spievajú koledy alebo sa modlia Anjel Pána. Mnohé rodiny dodržiavajú pôst a nesvietia svetlá v dome. Rozsvietenie ich až tesne pred večerou – robia tak na znak toho, že prišlo na svet Svetlo.

Literatúra a pramene:

HÚSEK, J. *Národopisná hranice mezi Slováký a Karpatorusy*. Bratislava: Prúdy, 1925.
 ŽEŇUCH, P. *Z výskumu pomedzného užského nárečového areálu (na príklade nárečia obce Kaluža)*. In *Slavica Slovaca*. 2011, roč. 46, č. 1, s. 51-62.
 Uhorský krajinský archív, fond Urbarialia et Conscriptiones.
 Štátny archív Prešov, fond Druget Humenné.
 Biskupský a kapitulský archív Satu Mare, fond Visitatio Canonica.
 Štátny archív Zakarpatskej oblasti, fond 7 Podžupan Užskej stolice.

Obrázok č. 1: Zloženie obyvateľov okresu Sobrance podľa národnostnej identity, 1925.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Kontakt:

Mgr. Vavrínek Žeňuch
Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
E-mail: vavrínek.zenuch@savba.sk

Špecifiká ortografických a ortoepických noriem nemeckého jazyka

Andrea Molnárová

Kľúčové slová: spisovný jazyk, ortografia, ortoepia, reč

Key words: literary language, speech, orthography, orthoepy

Abstract: The language is the basic communication instrument. Its use in various contexts is conditioned by a number of factors, such as social factors, speaking, or communication intention. Due to social changes in the last time, there is a need to speak active at least one foreign language. In the article, we are dealing with the general characteristics of the meaning of the language for human and describing its functions. We also focus on the interconnection of oral and written expression in the foreign languages. We mention the issue of misinterpretation of foreign language code.

Úvod. Základným dorozumievacím prostriedkom človeka je jazyk. Jeho použitie v rôznych kontextoch je podmienené viacerými faktormi, ako sú sociálne činitele, intencia hovoriaceho, či komunikačný zámer. Zároveň vplyvom spoločenských zmien vzniká potreba ovládania nielen materinského, ale aj minimálne jedného cudzieho jazyka. V predkladanom článku sa venujeme všeobecnej charakteristike významu jazyka pre človeka, popisujeme jeho funkcie a roviny. Zároveň sa venujeme prepojeniu ústneho a písomného prejavu v cudzom jazyku a problematike chybného dešifrovania cudzieho jazykového kódu. V závere poukazujeme na variácie spisovného nemeckého jazyka, ktoré môžu byť zdrojom nedorozumenia resp. nepochopenia cudzojazyčného kódu.

Jazyk a reč. Jazyk je spoločný kód istej spoločenskej skupiny. Jednou zo základných vlastností jazyka je dvojaký spôsob jeho existencie – jazyk ako systém (*langue*) a jazyk ako rečová realizácia jazykového systému (*parole*). Toto rozlíšenie jazyka vychádza zo štrukturalistickej teórie F. de Saussura. Napriek tomu, že v bežnej reči sa slová *jazyk* a *reč* používajú ako identické, v odbornej terminológii je nutné ich zadefinovať a významovo oddeliť.

Pojmom **jazyk** v terminológii F. de Saussura (*langue*) označujeme abstraktný systém výrazových (vyjadrovacích) prostriedkov; systém znakov; nástroj na formovanie myšlienok, na zachytávanie objektívnej skutočnosti a na vyjadrovanie (sprostredkovanie) jazykovo sformovaných myšlienkových obsahov artikulovanými zvukmi (KRÁL 1989:39). Jazyk, ako mentálny slovník (slovník nachádzajúci sa len v našej myslí), ponúka nespočetné množstvo výberu slov uložených v našej pamäti. V jazyku existuje presný systém pravidiel spájateľnosti, podľa ktorej ukladáme jazykové prostriedky tak, aby im rozumeli nositelia daného jazyka i tí, čo si ho osvojili (MÜGLOVÁ 2010: 27).

Reč (*parole*) je konkrétna realizácia abstraktného jazykového systému v konkrétnom rečovom prejave, alebo individuálne použitie jazyka ako systému v konkrétnej situácii. Výsledkom reči je konkrétny text, a to hovorený alebo písaný. Reč, ako realizácia jazykového systému, je spôsob a zároveň aj výsledok výberu konkrétnych slov a gramatických foriem, ktoré si odosielateľ volí tak, aby nimi v danej výpovedi čo najlepšie vyjadril to, čo chce svojmu komunikačnému partnerovi povedať. Preto reč charakterizujeme, ako jav konkrétny, individuálny a situačný. Na rozdiel od *langue* je *parole* viazaný na čas (moment výpovede) a priestor (miesto, v ktorom sa komunikácia odohráva) (MÜGLOVÁ 2010: 28).

Rečová činnosť (*language*), je schopnosť človeka dorozumieť sa pomocou jazyka (*langue*). V tejto súvislosti hovoríme o „schopnosti reči“ alebo „dare reči“. Táto činnosť sa opiera o fyzikálne vlastnosti zvukov (hlások), o činnosť centrálnej nervovej sústavy, ale najmä o schopnosť človeka využívať symbolické vlastnosti jazykových prostriedkov. Rečová činnosť je plánovaná a zámerná. Pri jej zrode stojí motív (vnútorná potreba, dôvod, prečo chcem hovoriť) a cieľ (čo chcem svojou výpoveďou dosiahnuť), tzv. komunikačný efekt. Motív a cieľ sa stávajú podnetom k vytvoreniu istého myšlienkového obsahu, ktorý sa bezprostredne premietne do komunikačného zámeru. Odosielateľ následne komunikačný zámer materializuje a vytvára propozičný obsah výpovede. Ten je vyjadrený formou vonkajšej reči – ústnej (fónickej), písomnej (grafickej), v ktorej sa uskutoční rečový akt.

Rečový akt je komplex pozostávajúci nielen z informácie, ale aj z rôznych činností, ktoré s informáciou súvisia, napr. vykonanie aktu sľubu (*Sľubujem, že to už viac neurobím.*), záväzku (*Zaväzujem sa, že tovar dodám v stanovenom čase.*). Rečový akt sa skladá zo štyroch zložiek, ktoré odzrkadľujú nielen komunikačnú úlohu výpovede, ale zohľadňujú aj jej sociálnu interakciu:

- *lokučný (výpovedný) akt* – vyslovovanie artikulovaných zvukov, ktoré sú foneticky, morfológicky a syntakticky spracované;
- *propozičný (vecný, obsahový) akt* – hovorenie o určitej téme, výpoveď má určitú obsahovú hodnotu;
- *ilokučný akt* – výpoveď má určitý komunikačný zámer, napr. poďakovanie, pokarhanie, oznámenie, vyznanie;
- *prelokučný akt* – výpoveď má na prijímateľa určitý účinok (MÜGLOVÁ 2010:15).

Jazyk a reč tvoria dialektickú jednotu ideálneho a materiálneho, abstraktného a konkrétneho, sociálneho a individuálneho. Reč je realizáciou jazykového systému, informácia vyjadrená jazykovými prostriedkami. V každom rečovom prejave sú zastúpené všetky jazykové prostriedky. Jazyk a reč nie sú dva odlišné javy, skôr ide o dve navzájom sa podmieňajúce zložky jedného celku, pretože jazyk nemôže existovať bez svojej realizácie v reči a naopak, reč sa nemôže realizovať bez svojho systému – jazyka (MÜGLOVÁ 2010: 28).

Funkcie jazyka. V spoločenskom kontexte plní jazyk svoju primárnu funkciu, ako prostriedok dorozumievania sa príslušníkov istej jazykovej skupiny, s cieľom získavania a odovzdávania informácií. Základnou, primárnou funkciou jazyka je teda jeho **komunikatívna (sprostredkovacia) funkcia**. Obsahom komunikácie je sprostredkovanie istých informácií, vyjadrením myšlienok a preto nemožno úlohu komunikácie oddeliť od poznávacej kognitívnej funkcie jazyka. **Kognitívna (poznávacia) funkcia** sa prejavuje v kontakte s myšlienkovou oblasťou, vo vzťahu jazyka, myslenia a vedomia.

Každodenne sa ľudia dostávajú do vzájomných komunikačných situácií, pri ktorých dochádza k realizácii komunikačného aktu. Proces komunikácie pozostáva z niekoľkých fáz, pričom komunikanti – odosielateľ (*expedient*), ako aj prijímateľ (*perceptient*) kódujú a dekodujú informácie vyjadrené prostredníctvom reči, alebo písma. Pri sprostredkovaní informácie je dôležité, aby obaja komunikanti tú istú správu spájali s tým istým signálom a určitú zložku signálu interpretovali rovnako, t. j. aby používali ten istý kód. *Expedient* v prvej fáze komunikačného aktu vyberá informáciu, ktorú chce ďalej sprostredkovať *perceptientovi*, následne ju kóduje prostredníctvom zodpovedajúceho signálu (zvuk alebo text). Kódovaná informácia smeruje k receptormu *perceptienta*, ktoré ju vnímajú ako akustické alebo vizuálne signály. V závere *perceptient* spája vnímané signály s významom, ktorý je s nimi v danom jazyku asociovaný.

Pri popise ďalších funkcií jazyka vychádzame z *organon-modelu* rakúskeho psychológa Karla Bühlera, ktorý bol vytvorený na základe nosných komunikačných potrieb človeka. Bühler zovšeobecnil tri primárne funkcie jazyka – zobrazovaciu, výrazovú a apelatívnu. Ich úloha vyplýva zo vzťahu jazykového znaku k zobrazovanej skutočnosti, k odosielateľovi a prijímateľovi. Funkciou jazyka je popísať istú zobrazovanú skutočnosť, s cieľom informovať komunikantov. Jazykový znak v takomto prípade symbolizuje myšlienky,

objekty a udalosti, ktoré sú predmetom opisu. Bühler označuje vzťah jazykového znaku k zobrazovanej skutočnosti ako *Darstellungsfunktion* (**zobrazovaciu funkciu**). Vzťah jazykového znaku k odosielateľovi vyjadruje tzv. *Ausdrucksfunktion* (**výrazovú funkciu**). Jazyk tu vystupuje ako prostriedok na vyjadrenie vnútorných pocitov a citov odosielateľa. Jazykový znak je v danom prípade symptóm, alebo príznak duševného rozpoloženia odosielateľa. Výzvovala alebo **apelatívna funkcia** (*Appelfunktion*) vyjadruje vzťah jazykového znaku k príjemcovi. Úlohou jazyka je apelovať, vyzývať prijímateľa správy, prostredníctvom signálu (výzvy) kódovanej jazykovým znakom k vykonaniu istej činnosti (MÜGLOVÁ 2010: 35).

Úzko spojená s komunikáciou je tzv. **fatická funkcia jazyka**, ktorá má za cieľ nadviazať komunikačný akt, napr. pomocou kontaktných slov. Hovoriaci sa snaží získať alebo udržať pozornosť (napr. *Počúvaš ma vôbec?*), alebo dať najavo svoju účasť na rozhovore (napr. *To máš pravdu. To je fakt.*). Pomocou fatickej funkcie zisťujeme priechodnosť komunikačného kanála a zároveň vyžadujeme spätnú väzbu v komunikačnom akte.

Ďalšími funkciami jazyka sú podľa Ondruša a Sabola (1987:23) estetická a reprezentatívna funkcia jazyka. Cieľom **estetickkej funkcie** je vytvorenie obsahovo a štylisticky výrazového textu. Jazyk slúži nielen ako komunikačný prostriedok istej jazykovej skupiny, ale zároveň túto skupinu a jej príslušníkov predstavuje, vytvára jej obraz, čiže plní aj tzv. **reprezentatívnu funkciu**.

Komunikačný akt v cudzom jazyku. Komunikácia sa medzi komunikačnými partnermi nerealizuje vždy, iba v materinskom jazyku. Vplyvom spoločenských premien 21. storočia, ako sú globalizácia, vznik multikultúrnej spoločnosti a s ňou spojené prelínanie sa kultúr, či vyššia mobilita obyvateľstva, sme čoraz častejšie konfrontovaní so situáciami, kedy je nevyhnutné cudzí jazyk aktívne použiť, či už formou receptívnych alebo produktívnych zručností. Komunikačný akt realizujúci sa v cudzom jazyku je špecifický tým, že kódovanie a dekódovanie významov neprebíha v materinskom, ale v cudzom jazyku, ktorý disponuje vlastným kódom.

Aby jazyk v rámci komunikácie slúžil k dorozumievaniu, musí u človeka, ktorý istý jazyk používa, existovať sústava jazykových znakov daného jazyka. Tieto znaky sa zoradujú na základe istých pravidiel (gramatika) tak a v takej forme, aby sa nimi vyjadril príslušný psychický obsah. V mozgu človeka musí existovať schopnosť, pomocou ktorej sa zoradené jazykové znaky pretvárajú do motorického signálu pre príslušný rečový signál. Základnou podmienkou, aby sa komunikační partneri dokázali dohodnúť a zabránili nedorozumeniam a nejasnostiam v komunikácii je výslovnosť, ktorá zodpovedá, alebo sa aspoň čo najviac približuje normám cieľového jazyka (HEYD 1990: 65).

Dobrá výslovnosť zjednodušuje komunikáciu a vzbudzuje dojem, že hovoriaci cudzí jazyk veľmi dobre ovláda. Preto niektorí didaktici cudzích jazykov tvrdia, že pri vyučovaní cudzích jazykov, by primárnu úlohu malo

zohrávať osvojenie si fonetického inventáru daného cudzieho jazyka. Fonetický „cit pre jazyk“ by mal predchádzať samotnému nácviku gramatických, syntaktických, či sémantických pravidiel cudzieho jazyka. Avšak práve fonetický nácvik je často najmenej frekvencovanou činnosťou pri cudzojazyčnom vzdelávaní, následkom čoho dochádza k implementovaniu vlastného fonetického systému materinského jazyka do cudzieho, alebo k substitúcii podobných či v materinskom jazyku absentujúcich hlások. Výsledkom takéhoto postupu je, že učiaci sa nevie a nepozná správne a pre cudzí jazyk adekvátne použitie fonetického inventára cudzieho jazyka. V prípade substitúcie hlások cudzieho jazyka, uňho vzniká a postupne sa prehĺbuje cudzinecký akcent. Ten môže byť príčinou nedorozumení v cudzom jazyku alebo má hovoriaci zábrany, resp. strach cudzí jazyk použiť.

Fonetické cvičenia v cudzom jazyku. Prostriedkom, ktorý umožňuje zlepšenie identifikáciu cudzích hlások v rámci cudzojazyčného vzdelávania a zároveň podporuje zlepšenie výslovnosti v danom jazyku sú fonetické cvičenia. Tie sú súčasťou vzdelávania v cudzom jazyku od nepamäti. V minulosti boli sprostredkované učiteľmi cudzích jazykov, pričom učiaci mali fonetické javy napodobňovať. Dnes sú neoddeliteľnou súčasťou rôznych učebníc, doplnené o nahrávky s rodeným hovoriacim. Primárne delíme fonetické cvičenia na cvičenia zamerané na nácvik zručnosti počúvania a cvičenia na nácvik zručnosti hovorenia, resp. adekvátnej výslovnosti. V prípade fonetických cvičení je zručnosť hovorenia primárne zameraná na opakovanie resp. produkciu adekvátnej cudzojazyčnej artikulácie, a nie na priamu komunikáciu v cudzom jazyku. V oboch typoch sa ďalej vyskytujú prípravné a aplikované cvičenia. Cvičenia na nácvik počúvania sa venujú najmä nácviku fonetického a fonologického počúvania. Ich neoddeliteľnou súčasťou je aj obsahové porozumenie textu, ktoré umožňuje rozširovanie slovnej zásoby. Typy počúvania: počúvanie, ktorého cieľom je obsahové porozumenie textu; fonologické počúvanie diferenciácia a identifikácia na úrovni najmenších významových jednotiek; fonetické počúvanie vnímanie istých zvukových znakov, ako je napríklad použitie hlásky /r/ v rôznych slovách; funkčné, analytické počúvanie by mal ovládať učiteľ lebo na základe zvuku môže posúdiť korektnosť tvorby hlások a dať prípadné podnety na opravu výslovnosti (DIELING-HIRSCHFELD 2000: 48). Cieľom týchto cvičení je učiacemu sa zvukovo priblížiť cudzí jazyk, naučiť ho tento jazyk rozpoznávať, identifikovať jeho jednotlivé hlásky a postupne získať „cit“ pri jeho osvojení. Fonetické cvičenia na nácvik počúvania delíme na prípravné, resp. základné a aplikované.

Jedným zo základných typov prípravných cvičení na počúvanie sú úvodné cvičenia v nemeckom jazyku označované ako Eintauchübungen. Vyskytujú sa na začiatku fonetického nácviku. Primárny používateľ cudzieho jazyka číta neznámy text. Cieľom tohto cvičenia je, učiacich senzibilizovať pre zvuk cudzieho jazyka, pričom vôbec nemusia čítanému textu rozumieť. Tento typ cvičení je prípravou na ďalšie spracovanie daného fonetického javu. Nasledujúcim typom

prípravných cvičení sú tzv. diskriminačné cvičenia. Ich cieľom je naučiť učiacoho sa rozpoznávať, rozlišovať a identifikovať cudzojazyčné zvuky a hlásky. Identifikačné cvičenia sa zameriavajú na znovu rozpoznanie istého fonetického javu alebo hlásky. Základné typy týchto cvičení sú: priradenie významu, práca s obrázkami, zapísanie správneho poradia počutých slov.

Po základných cvičeniach nasledujú aplikované cvičenia, ktorých cieľom je použitie preberaných fonetických javov v iných kontextoch. Tieto cvičenia zároveň spájajú fonetickú rovinu jazyka s ortografickou, ako aj lexikálnou a sémantickou rovinou. K aplikovaným fonetickým cvičeniam zameraným na počúvanie patria aj tzv. kontextuálne cvičenia, ako napríklad: písanie diktátu, doplnenie chýbajúcich grafických znakov do textu, počúvanie a opakovanie cudzojazyčných textov, dialógov a piesní. Kontextuálne cvičenia spájajú fonetické počúvanie s počúvaním zameraným na obsahové pochopenie textu.

Fonetické cvičenia zamerané na nácvik výslovnosti sa orientujú najmä na priblíženie artikulácie v cudzom jazyku. Ich cieľom je postupným opakovaním docieľiť výslovnosť, ktorá by sa v najvyššej možnej miere približovala výslovnosti primárnych používateľov jazyka. Základnou formou tohto druhu fonetických cvičení sú jednoduché opakovania. Učiacim sa sú prehrávané slová, slovné spojenia, resp. vety, ktoré majú nahlas opakovať. Medzi takéto cvičenia patria: opakovanie, zborové opakovanie, synchronne hovorenie. Vyšším stupňom opakovacích výslovnostných cvičení sú variované opakovania (Kaschierter Übungen), v ktorých učitelia sa vety nielen opakuje ale zároveň vytvára odpovede na základe predpísanej predlohy.

Produktívne výslovnostné cvičenia slúžia na prepojenie fonetického nácviku a lexikálnej, morfolologickej, resp. gramatickej roviny jazyka. V týchto cvičeniach učitelia sa nielen opakujú slová a vety podľa predlohy, ale zároveň tvoria aj isté gramatické alebo lexikálne štruktúry. Aplikované cvičenia na výslovnosť korešpondujú s primárnym cieľom jazyka, ktorým je rozvoj komunikatívnej kompetencie v cudzom jazyku. Aplikované cvičenia sa zameriavajú na prednes a hlasné čítanie cudzojazyčného textu, ako aj na tvorbu vlastných textov a dialógov v cudzom jazyku.

Vzťah ústnych a písomných prejavov. Realizácia jazyka nie je obmedzená iba na ústnu formu jazyka. Jazykové prejavy môžu mať podobu písomnú (grafickú), alebo hovorenú čiže fónickú. Grafická podoba jazyka je odvodená od akustickej. Primárnou podobou jazyka bola jeho ústna forma. Písmo vzniká až v období istého spoločenského vývoja. Vznik písma je spojený s potrebou vyjadriť myšlienkový obsah inými prostriedkami než sú samotné zvuky reči a zároveň z potreby myšlienkový obsah aj uchovať. Písmo je teda nielen dôležitým spoločenským, ale aj kultúrotvorným faktorom. Dôležitú úlohu pri jeho vzniku hrala snaha dorozumieť sa aj v prípade absencie bezprostredného, priameho kontaktu. Ak sa totiž nemohla využiť zvuková reč, vyžadujúca priamy kontakt hovoriaceho s počúvajúcim, bolo nutné použiť iné prostriedky komunikácie (KRÁL – SABOL 1987: 64).

Obe formy jazykových prejavov majú špecifické znaky, ktorými sa pri realizácii komunikačného aktu odlišujú. Písmo reflektuje reč, ale na jej zmeny reaguje omnoho pomalšie. Vyznačuje sa istou mierou stagnácie, pretože prvoradým poslaním písma je ľahké a rýchle zrakové vnímanie každého písomného prejavu bez ohľadu na čas a miesto vzniku. Zvuková reč sa neustále vyvíja a mení. Je dynamická, prispôsobuje sa meniacim sa podmienkam spoločnosti (KRÁL – SABOL 1987: 66). Písmo predstavuje konzervatívnu moc a závažný faktor v živote jazyka. Reč zostáva jeho tvorivým východiskom. Hlavný funkčný rozdiel grafickej fixácie jazykového prejavu spočíva v zachovaní informácií, v ich neobmedzenom opakovaní, v časovej a priestorovej neohraničenosti. Táto podoba rečového prejavu je prostriedkom nepriamej komunikácie, čo nepredpokladá bezpodmienečnú fyzickú prítomnosť komunikačných partnerov. Predĺženie priestorovej a časovej vzdialenosti zároveň podmieňuje adekvátnejšie použitie jazykových prostriedkov než v hovorenej reči. Odovzdávaná informácia musí byť presná, lebo komunikačný partner nemá možnosť bezprostrednej spätnej väzby.

Použitie hovorenej formy jazyka predpokladá bezprostredný kontakt recipienta a percipienta, čiže kontaktnú komunikáciu. Jej obsah je nestály, ohraničený časom a priestorom. Bezprostredná komunikácia však umožňuje okamžitú reakciu komunikačného partnera. Hoci v súčasnosti sa rozvojom masmédií stáva hovorená forma reči prostriedkom nepriamej komunikácie, jej prvoradou funkciou naďalej zostáva priama komunikácia. Písomná a hovorená forma rečových prejavov totiž netvorí oddelené homogénne bloky, ale vzájomne sa prelínajúce a ovplyvňujúce jednotky. Existuje mnoho prípadov, keď sú pôvodne písomné prejavy prezentované ústnym podaním (prednáška, diktáty, vnesenie rozsudku), a naopak, ústne prejavy sa objavujú v písomnej forme (list, dialógy vo filmoch, súdne protokoly atď.).

Ďalším funkčným rozdielom je, že grafická fixácia jazyka neumožňuje bezprostredné vyjadrenie emócií, nemá emocionálne ani voluntatívne vyjadrovacie prostriedky. Nakoľko akcent, melódia, sila hlasu, či rytmus obsahujú prvotný konotatívny prvok významu, nemožno povedať, že existuje úplná identita grafického a fonetického systému po sémantickej stránke. Po syntaktickej stránke je typickým znakom písomnej formy jazyka fakt, že vety sú adekvátne sformulované, v porovnaní s hovorenou formou jazyka sú dlhšie a väzby medzi jednotlivými vetnými členmi sú pevnejšie. Hovorená forma jazyka sa vyznačuje spontánnosťou a s ňou spojenou chybovosťou, prerušovaním rečového prúdu, pauzami, zastavením komunikácie. Podobne existujú rozdiely aj v porovnaní morfolologickej a lexikálnej roviny jazyka, preto je podľa Neriusa (1989: 14), nutné chápať oba systémy ako autonómne celky a nie tak, že grafický systém je podriadený fonetickému.

Ortografia a ortoepia. Vo vyučovaní cudzieho jazyka je jazyk prezentovaný v jeho spisovnej forme, pretože cieľom výučby nie je osvojenie si istých subštandardných foriem jazyka, ale snaha naučiť sa jazyk ako celok. Preto

pri tvorbe rečového prejavu v rámci výučby nemeckého jazyka vychádzame z ortoepických a ortografických noriem. Nárečové a hovorové varianty jazyka, ako aj pluricentrické formy nemeckého jazyka majú byť v cudzojazyčnom vzdelávaní zastúpené až pri výučbe pokročilých učiacich sa. Písaná forma jazyka má reprezentatívny charakter, vypovedá o písomnej úprave textov a dodržiavaní pravopisných pravidiel (ortografie) jazyka. Ortografia je pokus o normovanú prezentáciu fonemických štruktúr jazyka prostredníctvom grafických jednotiek. Podobne, ako v písaných prejavoch je aj v ústnych spisovných prejavoch nevyhnutné dodržiavať ustálené spôsoby tvorenia, znenia a používania zvukových prostriedkov reči. Súhrn pravidiel správneho tvorenia a správneho znenia zvukových prejavov v spisovnom jazyku z hľadiska ich vlastností označujeme pojmom *ortoepia*. Niekedy sa môžeme stretnúť s rozlíšením pojmu *ortoepia* a *ortofónia*. V takomto prípade sa *ortoepia* vzťahuje iba na správne používanie jazykových prostriedkov a *ortofónia* označuje ich znenie, tvorenie (KRÁL 1989:16).

Vývin ortografických a ortoepických noriem. Jazyk ako významný spoločenský fenomén odzrkadľuje vývin spoločnosti. Dnešné ortoepické a ortografické normy jazyka sú výsledkom dlhého historického a spoločenského vývoja. Ortoepické a ortografické normy v rodnom jazyku sú predmetom nielen výchovno-vzdelávacieho procesu, ale učitelia sa je s nimi sústavne konfrontujú v každodenných komunikačných situáciách a to prostredníctvom bezprostredného použitia jazyka alebo masmédií, či nových elektronických médií. Pravidlá písania a hovorenia sa v materinskom jazyku stávajú trvalým návykom, i keď práve hovorená forma jazyka má tendenciu odkláňať sa od ortoepickej formy a vplyvom prostredia sklznúť do nárečovej alebo hovorovej podoby jazyka.

Špecifiká ortografických a ortoepických noriem nemeckého jazyka. Pri osvojovaní si cudzieho jazyka spravidla neexistuje bezprostredný, neustály kontakt s cudzím jazykom a ortoepické a ortografické normy sú predmetom vyučovania cudzieho jazyka. Tým sa vytvára odstup od konkrétneho jazykového prostredia (väčšinou učiteľ nie je primárnym používateľom jazyka a cudzí jazyk sprostredkováva cez prizmu svojho materinského jazyka, čím dochádza k odcudzeniu sa od cudzojazyčnej reality). Učitelia sa je odkazujú na učiteľov a na jeho sprostredkovanie výslovnostných a pravopisných pravidiel. Vo výučbe nemeckého jazyka je problém adekvátneho použitia ortoepických a ortografických noriem o to komplexnejší, že forma, ktorá sa učí v školskom prostredí nezodpovedá komunikačnej realite cudzojazyčného prostredia. Ak hovoríme o hovorovej nemčine, malo by nám byť jasné, že tu v žiadnom prípade nejde o jednotný systém, ale v každodennom živote sa v rôznych situáciách stretávame s rôznymi variantmi nemčiny.

Okrem odlišnosti bežnej, každodenne používanej formy a vyučovanej formy jazyka, je ďalším problémom pluricentrickosť nemeckého jazyka s tromi národnými variantmi nemeckej výslovnosti (Rakúsko, Švajčiarsko,

Nemecko). Výslovnostné varianty týchto krajín nie sú zahrnuté v ortoepických normách nemeckého jazyka. Výslovnosť v Rakúsku a nemeckej časti Švajčiarska sú podľa Siebsovej ortoepickej koncepcie považované iba za odchýlky od „Hochsprache“ – spisovného jazyka. Výslovnostná norma platná pre vzdelávanie v nemeckom jazyku vychádza zo štandardnej nemeckej výslovnosti prezentovanej v publikácii *Duden Aussprachewörterbuch* (2005).

Ako štandardnú spisovnú výslovnosť môžeme označiť rečový prejav, ktorý sa vyznačuje nasledovnými kritériami:

- je zaužívanou rečovou formou, ktorá sa približuje k rečovej skutočnosti a je realizovaná veľkým množstvom hovoriacich;
- je nadregionálny, čo znamená, že nevykazuje žiadne regionálne výslovnostné varianty. Táto požiadavka je takmer nerealizovateľná, pretože regionálne varianty jazyka stále existujú (napr. označenie soboty v severonemeckom regióne – *Samstag*, v južných oblastiach ako *Sonnabend*, alebo pomenovanie jedál je tiež regionálne špecifické, *Semmel*, *Brötchen* a pod.);
- je jednotný;
- v najväčšej možnej miere sa približuje ku grafickej forme jazyka. Táto požiadavka sa vzťahuje na fakt, že dnešná spisovná forma jazyka bola najprv realizovaná iba v písomnej forme;
- je zrozumiteľný pre všetkých nositeľov jazyka, ako aj tých, čo si jazyk osvojili (ALTMANN – ZIEGENHAIN 2002: 49).

Okrem formy štandardnej spisovnej výslovnosti v Nemecku, Rakúsku a nemecky hovoriacej časti Švajčiarska existuje množstvo ďalších artikulačných foriem (PABST – WEINSCHENK 2004: 46):

- regionálne variety alebo varianty – rečové prejavy v rôznych častiach nemecky hovoriacich krajín;
- výber nielen rôznych lexikálnych, syntaktických, ale aj fonetických prostriedkov v závislosti od rečovej situácie napr. prízvuk, tempo, sila hlasu;
- emocionálne varianty sa tiež realizujú prostredníctvom fonetických, prozodických či artikulačných prostriedkov;
- rozdiel medzi hovorenou a spievanou formou reči, rytmus, melódia;
- sociálne podmienené varianty jazyka, napr. aspekt veku, pohlavia, povolania hovoriaceho;
- historické varianty vo filmoch, starých rozhlasových nahrávkach a pod.;
- cudzí prízvuk *fremder Akzent*, t. j. prenos jazykových štruktúr rodného jazyka do cudzieho;
- poruchy tvorby reči, napr. koktanie;
- individuálne zvláštnosti vo výslovnosti.

Záver. Komplexnosť jazykového vzdelávania je možné chápať v niekoľkých rovinách. Samotným cieľom výučby cudzieho jazyka má byť schopnosť učiaceho sa cudzí jazyk bezprostredne použiť v bežných, každodenných komunikačných situáciách. Zároveň majú byť učiaci sa schopní komunikovať aj odborné obsahy súvisiace s kultúrou a cestovným ruchom. Práve v cestovnom ruchu je použitie cudzieho jazyka veľmi rozsiahle a zahŕňa rôzne oblasti. Ako sme však načrtli, osvojenie si jazyka má niekoľko úrovní. Ak sa zameriame na hovorenú formu jazyka, je nevyhnutné venovať väčšiu pozornosť osvojeniu si fonetického inventára cudzieho jazyka, čím učiaci sa získa väčšiu istotu pri tvorbe vlastných textov. Prostriedok zlepšenia výslovnosti vidíme vo väčšej frekvencii použitia rôznych typov fonetických cvičení, na ktoré by mala nadviazať tvorba vlastných textov v cudzom jazyku. Fonetický nácvik cudzích hlások zároveň odbúrava strach aktívneho použitia cudzieho jazyka pri komunikácii s rodenými hovoriacimi a učiaci tak získava lepší cit pre jazyk a odvahu cudzí jazyk použiť. Lepšie rozpoznanie a identifikácia cudzích hlások prispieva aj k vyššej efektívnosti pri zručnosti písanie, nakoľko učiaci sa dokáže lepšie rozoznať jednotlivé špecifické znaky nemeckého fonetického systému a dokáže efektívnejšie pracovať so slovnou zásobou. Problematickým zostáva naďalej použitie štandardnej spisovnej nemčiny v kontexte cudzojazyčného vzdelávania. Učená forma nemeckého jazyka totiž nezodpovedá bežne používanej komunikačnej forme, ktorá vykazuje rozdiely nielen v rámci Nemecka, v podobe rôznych dialektov, ale aj v rámci nemeckého jazykového prostredia, kde existujú značné rozdiely medzi jednotlivými krajinami. Tieto rozdiely sú zrejmé tak na úrovni sémantickej, ale najviac sa prejavujú práve vo výslovnosti jednotlivých predstaviteľov tohto jazykového prostredia. Preto je dôležité predstavovať učiacim sa, najmä na vyšších stupňoch cudzojazyčného vzdelávania aj oblastné *variety* nemeckého jazyka. Zároveň však zostáva nevyhnutnosťou orientovať ich získavanie cudzojazyčných kompetencií na úrovni spisovnej nemčiny. Vzdelávanie v cudzom jazyku si vyžaduje komplexný prístup, ktorý zahŕňa všetky roviny jazyka a umožní učiacemu sa efektívne využitie cudzojazyčných kompetencií.

Literatúra a pramene:

- ALTMANN, H. – ZIEGENHAIN, U. *Phonetik, Phonologie und Graphematik fürs Examen*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2002.
- DIELING, H. – HIRSCHFELD, U. *Phonetik lehren und lernen*. Berlin: Goethe Institut, 2000.
- HEYD, G. *Deutsch lehren. Grundwissen für den Unterricht in Deutsch als Fremdsprache*. Frankfurt am Main: Diesterweg Verlag, 1991.
- KRÁL, Á. *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Bratislava: SPN, 1983.
- KRÁL, Á. – SABOL, J. *Fonetika a fonológia*. Bratislava: SPN, 1989.
- MÜGLOVÁ, D. *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža? Nitra: Enigma, 2009.*
- NERIUS, D. *Deutsche Orthographie*. Leipzig: VEB bibliographisches Institut, 1989.

ONDRUŠ, Š. – SABOL, J. *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava: SPN, 1987.

PABST – WEINSCHENK, M. *Grundlagen der Sprechwissenschaft und Sprecherziehung*. München: Reinhardt, 2004.

Kontakt:

PaedDr. Andrea Molnárová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: amolnarova@ukf.sk

Kultúrne zdroje a kultúrny cestovný ruch mesta Prievidza

Ivona Fraňová – Roman Zima

Kľúčové slová: Prievidza, kultúrne dedičstvo, kultúrny potenciál, kultúrne zdroje, kultúrny cestovný ruch

Key words: Prievidza, cultural heritage, cultural potential, cultural resources, cultural tourism

Abstract: The study focuses on the present and perspective development of cultural resources and cultural tourism in Prievidza. In the beginning, it briefly defines the locality, it documents the supporting elements of the cultural heritage (material cultural heritage and cultural organizations) and briefly describes other elements of cultural potential. It briefly evaluates their current state and hierarchizes them according to their meaning. It offers a framework SWOT analysis and suggests the possibilities of developing a cultural offer.

Úvod. Štúdia sa zameriava na súčasný a perspektívny rozvoj kultúrnych zdrojov a kultúrneho cestovného ruchu v hornonitrianskom meste Prievidza. V jej úvode stručne definujeme lokalitu, zdokumentujeme podporné prvky kultúrneho dedičstva s akcentom na hmotné kultúrne dedičstvo a kultúrne organizácie, opíšeme ďalšie prvky kultúrneho potenciálu. Následne sa pokúsime zhodnotiť súčasný stav kultúrnych zdrojov a kultúrneho cestovného ruchu a hierarchizovať ich podľa ich významu. Na záver ponúkame rámcovú SWOT analýzu a navrhujeme možnosti rozvoja a rozšírenia kultúrnej ponuky. V práci vychádzame z viacerých oficiálnych

dokumentov, programov a informácií kultúrnych inštitúcií¹, týkajúcich sa kultúrneho rozvoja a aktivít v meste, tiež z monografických prác M. Dobiáša (2016) a M. Paprčku (2017).

Charakteristika lokality. Prievidza je jedným z centier Trenčianskeho samosprávneho kraja a najväčším mestom regiónu Horná Nitra. Prvá písomná zmienka sa objavuje v listine Zoborského opátstva z roku 1113. Mestské práva (napr. platenie dávok, konanie trhov, voľba farára a richtára, stavenie mlynov, lov rýb, slobodný rozvoj remesiel, predaj výrobkov či vyberanie mýta) získalo mesto v roku 1383. Prievidza sa svojou polohou v centre Hornonitrianskej kotliny stala istým nárazníkom rôznych historických udalostí, ktoré neustále formovali jej podobu. Významným momentom bol príchod piaristov v roku 1666, ktorí sa zaslúžili o rozvoj náboženstva, kultúry a školstva. Mesto ťažilo predovšetkým zo svojej polohy na križovatke obchodných a poštových ciest, z bohatej baníckej a remeselnej činnosti. Neskôr sa na ňom nepriaznivo podpísali požiare, náboženské či vojenské konflikty. Dnes je Prievidza známa skôr ako sídlo priemyselného rázu. Tento charakter získala najmä rozsiahlou industrializáciou po 2. svetovej vojne. V súčasnosti zahŕňa z katastrálneho hľadiska časti Staré Mesto (Prievidza I.), Píly (Prievidza II.), Necpaly (Prievidza III.), Kopanice (Prievidza IV.), Veľká Lehôtka (Prievidza V.), Malá Lehôtka (Prievidza VI.) a Hradec (Prievidza VII.). Poskytuje primerané socio-ekonomické zázemie pre svojich obyvateľov – je tu množstvo nákupných možností, lesopark s amfiteátrom a letným kinom, multifunkčná hala, krytá plaváreň, futbalový a zimný štadión. Z pohľadu cestovného ruchu je poloha mesta pomerne priaznivá, lebo sa nachádza necelých 5 km od turisticky atraktívnej destinácie Bojnice. Návštevníkov v samotnej Prievidzi môžu zaujať historické centrum, sakrálne objekty, meštianske domy, múzeum, galérie a najmä technické pamiatky.

Nosné prvky hmotného kultúrneho dedičstva. Dominantnou stavbou v meste je *Piaristický kostol a Kláštor Najsvätejšej Trojice a Nanebovzatia Panny Márie*. Jeho výstavba sa spája s príchodom piaristov, ktorých do Prievidze povolala grófka Františka Pálfiová v roku 1666. Jednoloďový kostol bol do dnešnej podoby dokončený a vysvätený v roku 1753. Centrálnej časti dominuje barokový oltár s mramorovou stĺpovou architektúrou a obrazom Nanebovzatia Panny Márie, ktorý dopĺňa 5 bočných oltárov s obrazmi Š. Bopovského. Objekt je evidovaný ako NKP a patrí medzi najcennejšie barokové stavby v strednej Európe.

Rímskokatolícky Kostol sv. Bartolomeja je situovaný v centre mesta a bol pôvodne gotickou stavbou zo 14. storočia. Ako mnohé iné objekty, aj

¹ Koncepcia rozvoja cestovného ruchu v meste Prievidza z roku 2017, Hornonitrianska knižnica v Prievidzi, Kultúra v Prievidzi, Marketingová stratégia rozvoja cestovného ruchu v turistickom regióne Horná Nitra, Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Trenčianskeho samosprávneho kraja na roky 2013-2023, Program rozvoja mesta Prievidza (2016-2023), Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi.

tento bol neskôr upravovaný a rozširovaný, v 19. a 20. storočí reštaurovaný a zaradený medzi NKP. V interiéri vyniká renesančná skrinková krstiteľnica z roku 1696, barokové súsošie Piety zo 17. storočia a plastiky Najsvätejšej Trojice a Panny Márie z 18. storočia. Zasvätenie kostola sv. Bartolomejovi súvisí s asociovaním tohto svätca s ochranou remeselníkov pracujúcich s kožou – garbiarov, knihárov, sedlárov či obuvníkov, ale aj baníkov, krajčírov, mäsiarov či obchodníkov so soľou.

Ďalšou národnou kultúrnou pamiatkou je *rímskokatolícky Kostol Nanebovzatia Panny Márie* na Mariánskom vršku z roku 1260. Pôvodne bol neskororománsky, keďže bol súčasťou stavby prievidzského hradu. Karmelitáni ho neskôr upravili do gotického slohu. Najstaršou časťou interiéru je stredoveká socha Panny Márie. V prvej polovici 15. storočia sa stal pútnickým miestom a v roku 1660 bola mariánska púť slávnostne ustanovená na 15. augusta. Na Mariánskom vršku sa dodnes konajú nedeľné púte k sviatku Nanebovzatia Panny Márie.

V Prievidzi sa ďalej nachádza niekoľko zaujímavých sôch a súsoší. *Súsošie sv. Cyrila a Metoda* patrí medzi výtvarne najhodnotnejšie pamätníky zobrazujúce vierozvestcov. Jeho autorom je akademický sochár Stanislav Mikuš a od roku 1998 je inštalovaný v mestskom parku. Monumentálny bronzový objekt meria spolu s mramorovým podložíom a podstavcom takmer 4 metre. Vierozvestcovia sú figurálne znázornení v slávnostnom rúchu, s dvojkrížom a zvitkom pergamenu so symbolickým zobrazením hlahloliky a cyriliky.

Socha sv. Floriána bola postavená s cieľom ochraňovať mesto pred požiarmi. Na Drevenom rínku ju dal v roku 1970 osadiť Valent Polerecký, 3 roky po rozsiahlom požiari mesta. Jej obnova bola realizovaná v roku 1992. Originál je umiestnený v Hornonitrianskom múzeu a kópia sa dnes nachádza na Pribinovom námestí, spájajúcim priestor zaniknutého Dreveného rínku s námestím.

Socha sv. Jána Nepomuckého od Dionýza Stanettiho bola od roku 1757 situovaná v juhozápadnej časti námestia. Dnes sa nachádza na fasáde piaristického kláštora. Tvorí ju kamenný pilier s podstavcom, bohato profilovaným soklom a na stĺpe stojacou barokovou sochou svätca.

Trojčinný stĺp na Námestí slobody dal v roku 1739 zhotoviť kňaz Ján Podolan podľa návrhu Dionýza Stanettiho. Obnova bola realizovaná na začiatku 90. rokov 20. storočia. Masívny trojboký sokel má na centrálnej strane reliéf sv. Rozálie z roku 1797, na troch bočných sokloch sú umiestnené sochy archanjelov. Na ozdobných medailónoch sa zachovali nápisy „*k úcte Najsvätejšej Trojice pre najbližších a svojich*“; „*Aby hrozný mor a vojna obišli mesto a ľud, nech so zbožným želaním sa naplní.*“

Vzhľadom na limitovaný rozsah príspevku, spomenieme ďalšie objekty dotvárajúce kultúrno-historickú charakteristiku lokality len v tabuľkovej forme.
Tabuľka č. 1: Prehľad ďalších významných historických a stavebných štruktúr v meste Prievidza.

Budova Mestského úradu, Námestie slobody 14
Budova dievčenskej školy, Hviezdoslavova ulica
Budova bývalého reálneho Gymnázia, Mariánska 554/19
Budova prvej pošty, Záhradnícka ulica
Bytový dom NKP, Námestie slobody 15
Dom Dr. Jána Čvikotu, Kláštorňá ulica
Harmonika, Moyzesova ulica
Kardošov dom, Námestie slobody
Kláštor Nepoškvrneného Srdca Panny Márie, Námestie slobody
Mestský dom, Námestie slobody
5 meštianskych domov NKP, Hviezdoslavova 16 a Námestie slobody č. 1/25, 13, 19, 35
Okresný zdravotný ústav, Zdravotnícka ulica
Renesančný dom, tzv. kráľovský, Pribinovo námestie 6
Pastoračný dom Matky Františky, Námestie slobody
Sivákov dom Terézie Vansovej
Starobinec, špitál Hviezdoslavova ulica
Steinerov dom, Námestie slobody

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018.

Unikátne prvky kultúrneho dedičstva. Okrem uvedených prvkov sú v Prievidzi a blízkom okolí prítomné aj objekty, ktoré považujeme v kontexte kultúrnej ponuky za výnimočné a hodné osobitného spracovania, preto ich uvádzame v osobitnom odseku. Ide predovšetkým o rušňové depo, banský skanzen a tzv. prievidzské sgrafitá, ktoré majú potenciál tvoriť základ silnej budúcej kultúrnej ponuky destinácie.

Rušňové depo je dôležitou pamiatkou vývoja architektúry železničných stavieb a histórie železničnej dopravy na Slovensku. Bolo vybudované v rokoch 1912 – 1913, rozšírené v roku 1938 a vyhlásené za NKP v roku 2005. S takmer nepoškodeným technologickým vybavením patrí medzi najzachovalejšie stavby tohto druhu na Slovensku.

Prievidzské sgrafitá dotvárajú čelné a vnútroblokové steny obytných domov na sídlisku Píly. Sú najrozsiahlejšou pamätihodnosťou mesta a na ich tvorbe sa podieľalo viacero významných umelcov. Ich spoločným zámerom bolo oživiť monotónnosť povojnových sídlisk. Najčastejšie sa objavujú folkloristické, idylické, ale aj bojové a historické námety, celkovo ide v rámci Slovenska o jedinečný umelecký a historický prvok.

Hornonitriansky banský skanzen – baňa Cigel' patrí medzi obľúbené turistické i vzdelávacie lokality. Spravuje ho nezisková organizácia **Združenie na záchranu baníckeho dedičstva Hornej Nitry**, ktorá sa zameriava na odborné spracovanie histórie a súčasnosti uhoľného baníctva na území

Slovenska. Cieľom projektu je autenticky priblížiť verejnosti život baníka. Prehliadka pozostáva z jazdy banským vláčikom v dĺžke viac ako 2 km a pokračuje podzemnými chodbami v hĺbke cca 80 m pod povrchom. V rámci prezentácie kultúrneho dedičstva sa využívajú statické a funkčné banské technické zariadenia, panely s výkladom, prvky audiovizuálnej techniky. V neposlednom rade autenticitu zážitku zabezpečujú bývalí baníci ako sprievodcovia cestovného ruchu.

Zaujímavosťou v kontexte regionálnej kultúrnej ponuky Prievidze je projekt **Zlatá prievidzská cesta**. Predstavuje unikátny prehliadkový okruh so sprievodkyňou v dobovom oblečení. Veľký okruh má 45 zastavení, malý okruh 27 zastavení. Okrem fyzickej prehliadky je od roku 2017 k dispozícii aj nadväzujúca mobilná aplikácia. Jej výhody spočívajú najmä v možnosti výberu zastavení v takom počte a poradí, ktoré zodpovedajú individuálnym potrebám návštevníkov. Súčasťou sú informatívne texty, fotografie, príp. audionahrávka v slovenskom i anglickom jazyku. Súčasťou aplikácie sú mapy a GPS navigácia, ktorá lokalizuje pohyb používateľa a zároveň ho navádza na miesto záujmu.²

Kultúrne organizácie a inštitúcie. V meste Prievidza vykonáva svoju činnosť niekoľko kultúrno-spoločenských ustanovizní. Sídli tu *Hornonitrianske múzeum*, *Regionálne kultúrne centrum*, *Kultúrne a spoločenské stredisko*, *Hornonitrianska knižnica*, *Kino a galéria ART Point*, *Kino Ster Century Cinemas* a *Združenie na záchranu baníckeho dedičstva Hornej Nitry*.

Hornonitrianske múzeum bolo založené v roku 1985 a patrí medzi najmladšie múzeá na Slovensku. Spravuje viac ako 250 000 zbierkových predmetov, z ktorých mnohé majú medzinárodný význam. Medzi najcennejšie objekty patria paleolitická štiepaná industria z obdobia paleolitu, románsky meč, zbierka zlatých mincí, strieborný poklad z hrobu doby rímskej, cechové pamiatky, strieborné šperky, súbor malieb na skle, ale aj rozsiahla zbierka bezstavovcov a unikátne paleontologické nálezy treťohornej flóry a fauny.

Regionálne kultúrne centrum (RKC) bolo zriadené ako organizácia Trenčianskeho samosprávneho kraja. V rámci svojich aktivít poskytuje odbornú-poradenskú pomoc, pripravuje vlastné podujatia a projekty, organizuje pravidelné výstavy výtvarníkov a fotografov, poskytuje odborné poradenstvo obecným úradom a iným zariadeniam, tvorí databázy jednotlivcov a kolektívov záujmovej umeleckej činnosti a vydáva metodické materiály vo sférach, ako sú kultúrno-osvetová činnosť, záujmová umelecká činnosť, sociálna prevencia, záujmové vzdelávanie, environmentálna výchova či regionálna výchova.

² V tomto kontexte by sme odporúčali skrátenie prehliadkového okruhu ZPC a jej tematické profilovanie. Každá budova by mohla byť označená aj tabuľkou s QR kódom, aby aj obyvatelia a náhodní okoloidúci mohli spoznávať históriu mesta.

Kultúrne a spoločenské stredisko je príspevkovou organizáciou mesta Prievidza. Zabezpečuje verejno-prospešné činnosti zamerané na zachovanie a rozvoj kultúrnych tradícií, spolupracuje s mestom pri rozvíjaní a zabezpečovaní partnerských vzťahov, vytvára podmienky pre tvorivé kultúrne aktivity občanov a návštevníkov, zabezpečuje voľnočasové aktivity. Organizuje školiťské a výchovno-vzdelávacie podujatia, vytvára podmienky pre rôzne kultúrne aktivity, organizovanie spoločenského života, zabezpečuje kultúrnu rekreáciu a podporuje činnosť záujmových krúžkov.

ART Point je vnímaný ako kultúrny priestor s rozsiahlym spektrom aktivít, kde sa spájajú rôzne druhy umenia. Organizované sú tu výstavy zamerané na súčasných prievidzských autorov, umelcov z ďalších regiónov Slovenska i zahraničia, besedy s umelcami, koncerty, vystúpenia alternatívnych divadiel a premieta tu aj filmový klub FK '93.

Hornonitrianska knižnica je kultúrnou, informačnou a vzdelávacou inštitúciou, ktorá nadväzuje na činnosť prvej verejnej Mestskej knižnice založenej už v roku 1922. Knižnica zhromažďuje, spracúva, uchováva a sprístupňuje knižničný fond s akcentom na regionálne dokumenty. Poskytuje knižnično-informačné služby a zabezpečuje prístup k verejne dostupným dokumentom.

Ster Century Cinemas je kino v obchodnom centre KORZO Shopping centre v severozápadnej časti mesta. Kino disponuje tromi klimatizovanými sálami s celkovou kapacitou 432 sedadiel. Samozrejmosťou je bezbariérový prístup a miesta pre vozičkárov v každej z kinosál.

Združenie na záchranu baníckeho dedičstva Hornej Nitry so sídlom Hornonitrianske bane Prievidza, a. s., ako nezisková organizácia poskytuje všeobecne prospešné služby v oblasti tvorby, rozvoja, ochrany a prezentácie kultúrnych hodnôt vyplývajúcich z tradície uhoľného baníctva v regióne. Dlhodobým cieľom združenia je vybudovať oddychové a náučné centrum so zameraním na dejiny a súčasnosť hnedouhoľného baníctva na Hornej Nitre. Projekt zahŕňa dobudovanie podpovrchovej i povrchovej časti skanzenu a vytvorenie komplexného areálu s napojením na ostatné objekty uhoľného baníctva na území Hornej Nitry a ostatné turistické atraktivity regiónu.

Súčasný stav kultúrnej ponuky a cestovného ruchu v meste Prievidza. V posledných rokoch bolo realizovaných niekoľko prieskumov vnímania Prievidze z pohľadu obyvateľov a návštevníkov. Keďže rozsah príspevku neumožňuje konkretizáciu všetkých výsledkov, podávame aspoň rámcový prehľad základných problémových oblastí, ktoré sa v prieskumoch vo všeobecnosti opakujú:

a) mesto nemá jasne definovanú ponuku cestovného ruchu, absentuje tu systematický manažment, marketing a vo vzťahu ku konkurencii mu chýba dôrazne určená, odlišiteľná značka a jednoznačný motív k návšteve (tzv. *unique selling proposition*).

b) mesto je slabo prítomné a analyzované v strategických dokumentoch Trenčianskeho samosprávneho kraja a celkovo je vnímané skôr okrajovo/izolovane v rámci krajských priorít;

c) blízkosť Bojníc je vnímaná ako pozitívum i negatívum zároveň;

d) Prievidza, hoci má možnosť stať sa dôležitým východiskovým bodom poznávania regiónu Horná Nitra, dlhodobo nevyužíva svoj potenciál v cestovnom ruchu. Napriek tomu, že má pomerne dobre vybudovanú infraštruktúru stravovacích a čiastočne aj ubytovacích zariadení, nefunguje ako kvalitné zázemie pre návštevníkov výletných cieľov v regióne.

e) vo všeobecnosti je Prievidza asociovaná ako všedné mesto priemyselného typu „blízko Bojníc“, s baníckou tradíciou a letiskom, ale bez výraznejších socio-ekonomických či kultúrno-historických hodnôt.

f) samotní obyvatelia vnímajú Prievidzu ako síce bezpečné mesto pre život, ale s nedostatkom pracovných príležitostí a s problémom odlivu mladého obyvateľstva.

Mesto rozhodne disponuje istým kultúrnym a prírodným dedičstvom, pomerne dobrou ponukou kultúrnych podujatí, niekoľkými architektonickými a technickými pamiatkami, avšak úplne tu absentuje kvalitný destinačný manažment a koordinácia zo strany miestnej a regionálnej samosprávy. Napr. objem výdavkov do CR za rok 2016 sa pohyboval vo výške okolo 42 000,- eur, čo jasne deklaruje, že cestovný ruch nie je pre vedenie mesta prioritou a plne sa spolieha na aktivity v gescii OOCR Región Horná Nitra – BOJNICE. Absencia destinačného manažmentu a chýbajúca marketingová komunikácia spôsobujú nezaujem návštevníkov navštíviť z akéhokoľvek dôvodu Prievidzu. Značná časť návštevníkov príde len raz a už sa opätovne nevracajú (tento problém sa netýka len mesta Prievidza, ale regiónu ako celku).

Vysoký podiel návštevníkov trávi v meste krátky čas počas dňa a cez víkend odchádzajú preč, čoho dôkazom je aj podpriemerný počet prenocovaní v Prievidzi. Respondenti z radov návštevníkov Kúpeľov Bojníc odpovedali, že majú záujem opakovane navštíviť mesto, ale slabá ponuka, hlavne počas víkendov, ich od tohto zámeru odrádza. Dôvod, prečo navštívili počas svojho pobytu v Bojniciach mesto Prievidzu, bola návšteva kina a nákupy. Respondenti, ktorí navštívili destináciu Bojníc len na 1 deň, nevideli dôvod, prečo by mali spojiť svoju návštevu Bojníc s návštevou Prievidze. Do Bojníc prišli za konkrétnymi turistickými cieľmi a v Prievidzi tieto ciele nemali a ponuku mesta nepoznali. Absencia propagácie mesta a pozvánok na jeho návštevu na viditeľných miestach v regióne, predovšetkým v Bojniciach a v meste Prievidza (na vlakovej či autobusovej stanici, letisku a v obchodných domoch), nedáva príležitosť osloviť potenciálnych návštevníkov k návšteve.

Piliere kultúrnej ponuky mesta Prievidza. Predpoklady pre rozvoj cestovného ruchu v Prievidzi sú v porovnaní s podobnými destináciami skôr priemerné. Konkurenciou v oblasti historických pamiatok je napr. mestská pamiatková rezervácia v meste Trenčín a pamiatkové zóny v Novom Meste n/Váhom, Beckove, Nitrianskom Pravne, Bojniciach a Lazanoch. Hornonitriansky banský skanzen zas spoločne so Sklársnym skanzenom vo Valaskej Belej, Skanzenom Gazdovský dvor, Kšinnou a Závadou pod Čiernym vrchom vytvára na jednej strane prepojenú tematickú ponuku, na druhej strane si v rámci regiónu čiastočne konkurujú. Konkurenciou v kultúrnej ponuke sú Bojnice, Trenčianske Teplice a Trenčín, ktorých podujatia sú, na rozdiel od Prievidze, zaradené v produktovej ponuke v rámci TSK. Konkurenčnými podujatiami pre Prievidzu sú napr. Bánovské vianočné trhy, Art Film Fest Trenčianske Teplice, Festival ľudových remesiel Trenčianske Teplice, Novomestská zabíjačka, Bartolomejský jarmok Ilava a i. Pri systematickom manažmente a marketingu však môžu byť aj kultúrne zdroje v Prievidzi a okolí plne využiteľné a prospešné pre udržateľný rozvoj lokality. Z pohľadu kultúrnych zdrojov odporúčame ponuku cestovného ruchu v meste Prievidza budovať na týchto základných pilieroch:

1. Priemyselno-kultúrne dedičstvo;
2. Historické pamiatky;
3. Kultúrne podujatia a činnosť kultúrnych organizácií.

1. Priemyselno-kultúrne dedičstvo

Industriálne (priemyselné) pamiatky ako súčasť kultúrneho dedičstva na Slovensku sú dôležitým nositeľom technických, historických a architektonických hodnôt. Prievidza bola súčasťou priemyselnej výroby už v období bývalého Uhorska. V 20. storočí mala ťažba uhlia podstatný vplyv na priemyselný rozvoj a profiláciu centier v Hornonitrianskej kotline, a to Prievidze, Novák a Handlovej. Tri bane na hnedé uhlie a lignit, strojársko-servisná a vedecko-výskumná základňa baní a energetický komplex zamestnávali takmer 15 000 obyvateľov regiónu. V súčasnosti je tento významný aspekt v rozvoji industriálneho cestovného ruchu, bohužiaľ, minimálne využívaný. Napriek tomu sú tu isté hmotné a nehmotné prvky kultúrneho dedičstva stále prítomné a zasluhujú si čo najhodnotnejší spôsob ochrany a prezentácie.

Tabuľka č. 2: Pamiatky industriálno-kultúrneho dedičstva podľa navrhovanej hierarchie významnosti v kontexte CR.

Nosné:

- Objekt Rušňového depa
- Sídlisko Píly so sgrafitovou výzdobou
- Hornonitriansky banský skanzen

Vedľajšie:

- Budova prvej pošty z konca 19. storočia
- Meštianske domy

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018.

Z pohľadu originality ponuky zohráva *Hornonitriansky banský skanzen* kľúčovú úlohu. Tento objekt je zaradený v produktovej skupine „Kultúrny a mestský cestovný ruch“, ktorá je súčasťou regionálnej Stratégie cestovného ruchu Trenčianskeho samosprávneho kraja. Pre ďalšiu stimuláciu dopytu je ale nevyhnutou podmienkou realizácia projektu multifunkčného *Banského múzea Cigeľ*, ktorý by umožnil synergicky využívať bývalé administratívne priestory bane pre interaktívne expozície, spoločenské podujatia a komerčné služby (napr. múzejný obchod, občerstvenie, základné ubytovacie jednotky). Tento projekt má potenciál byť relevantným produktom v rámci ponuky cestovného ruchu Slovenska. Dôležité je však spoločné úsilie Mesta Prievidza a Združenia na záchranu banického dedičstva v získavaní dostatočných (nielen) finančných zdrojov na jeho realizáciu a najmä udržateľnú prevádzku.

Nepopierateľný význam má *objekt Rušňového depa* (NKP). Má potenciál stať sa významným návštevnickým cieľom. Podmienkou jeho relevantnej adaptácie na trhu cestovného ruchu je o. i. nastavenie pevného prevádzkového času, vytvorenie interaktívnych tabúl s viacjazyčnými textami a zriadenie komerčných služieb (napr. kaviarne s premietaním filmov). Vhodným doplnkom by bola aj výstava funkčných modelov vláčikov a ďalšie kreatívne aktivity, čím by mohol vzniknúť unikátny projekt industriálneho cestovného ruchu.

Využitie *budovy prvej pošty z konca 19. st.* na vybudovanie „Návštevníckeho centra“ by mohlo priniesť zaujímavú možnosť prezentovania industriálno-kultúrneho dedičstva a architektúry priamo v centre mesta, čím by sa zvýšila dostupnosť tohto konceptu pre ďalšie segmenty verejnosti.

2. Historické pamiatky

Rozvoj kultúrneho cestovného ruchu v Prievidzi je možné realizovať aj na báze prítomnosti niekoľkých významných kultúrno-historických pamiatok.

Tabuľka č. 3: Kultúrno-historické pamiatky.

Nosné:
• Piaristický rímskokatolícky Kostol Najsvätejšej Trojice • Rímskokatolícky Kostol sv. Bartolomeja
Vedľajšie :
• Rímskokatolícky Kostol Nanebovzatia Panny Márie (s krásnou vyhlídkou) • Mariánsky stĺp a slnečné hodiny

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018.

Jednoznačne objektom s najvyššou historickou a umeleckou hodnotou je *piaristický rímskokatolícky Kostol Najsvätejšej Trojice* spoločne s *kláštorom*. Možnosť sprístupnenia priestorov pre pravidelné prehliadky pre verejnosť (so sprievodcom, audiosprievodcom alebo prostredníctvom stručných textov) a organizácia spoločenských podujatí (Novoročný koncert, Hudobný festival, Noc divadiel) by mohla z tejto pamiatky urobiť konkurencieschopný produkt v rámci kultúrnej ponuky. Stredoveký pôvod *rímskokatolíckeho Kostola sv. Bartolomeja* a zaujímavý osud apoštola Bartolomeja ponúka prepojenie na obdobie, keď Prievidza získala mestské práva od kráľovnej Márie a nastal slobodný rozvoj remesiel. Možnosť oživenia pútnického miesta na Mariánskom vršku a revitalizácia tradícií v podobe pravidelných remeselníckych trhov, spojených s predajom z dvora, by pomohla vytvoriť komplexnú tematickú ponuku a rozšíriť rad tradičných podujatí mesta.

3. Kultúrne podujatia a činnosť kultúrnych organizácií

V Prievidzi prevažujú tradičné kultúrne zariadenia a bežné kultúrno-spoločenské podujatia, ktoré svojím významom a produkciou inklinujú skôr k miestnej a regionálnej klientele. Napriek tomu môže byť aj táto oblasť jedným z pilierov rozvoja kultúrnej ponuky a kultúrneho cestovného ruchu v lokalite.

Tabuľka č. 4: Kultúrno-spoločenské podujatia a kultúrne inštitúcie a organizácie.

Kultúrno-spoločenské podujatia v lokalite	
Nosné:	Vedľajšie
• Hornonitrianske folklórne slávnosti • Banický jarmok	• Umenie regiónu s babičkou • Zatváranie neba • Vianočné trhy • Silvester na námestí a víťanie nového roka • Rozprávkové leto

Kultúrno-spoločenské inštitúcie	
Nosné	Vedľajšie
• ART Point • Kultúrne a spoločenské stredisko	• Hornonitrianske múzeum Prievidza • Regionálne kultúrne centrum

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018.

Mesto Prievidza organizuje pomerne veľké množstvo kultúrnych podujatí, ale okrem *Banického jarmoku* a *Hornonitrianskych folklórnych slávností* nemá žiadne z nich nadregionálny charakter. V konkurencii iných miest nie sú rozpoznateľné. Je zrejme, že mestské kultúrne organizácie pripravujú tieto podujatia predovšetkým pre obyvateľov regiónu a chýba im ambícia cielene osloviť segment mimoregionálnych návštevníkov. Podmienkou stimulácie kvalitnej kultúrnej ponuky je teda vytvorenie tematických balíčkov pre konkrétne segmenty a ich promovanie v čase, keď je najvyšší dopyt po zmysuplnom trávení voľného času. Bolo by vhodné identifikovať 2 – 3 nosné unikátne podujatia, ktoré by mesto podporilo výraznejšou a cílenou komunikačnou kampaňou. Veľké rezervy vnímame aj v medzisektorovej spolupráci, preto by bolo prínosné zainteresovať na realizácii podujatí aj relevantné subjekty zo sféry gastronómie, ubytovacích služieb či kreatívny sektor.

Veľký rastový potenciál majú reprezentatívne priestory *galérie REGIO-NART* pri Regionálnom kultúrnom centre, a to predovšetkým v orientácii na regionálnych autorov, čo umožňuje vytvárať bohaté spektrum originálnej ponuky v rámci umenia Hornej Nitry. *Kultúrne a spoločenské stredisko* zas dokáže poskytovať poloprofesionálne zázemie pre organizovanie rôznych typov podujatí. Z hľadiska kultúrnej infraštruktúry je vítaná rozmanitosť jednotlivých priestorov a veľká variabilita ich využitia (priestory divadelnej, spoločenskej či bábkovej sály, salóniky, domy kultúry v mestských častiach). *Hornonitrianske múzeum Prievidza* môže tiež zohrať v kultúrnej ponuke dôležitú rolu, k tomu je však potrebné čo najskôr realizovať niekoľko dôrazných opatrení. Múzeum svoju činnosť smeruje predovšetkým na obyvateľov a jeho ambícia zaujať návštevníka mimo regiónu je minimálna. Investícia do nových priestorov, zvýšenie interaktívnosti expozícií a jazyková zdatnosť lektorov by boli nevyhnutnou podmienkou zaradenia tohto múzea do ponuky.

Rámcová SWOT analýza. Pri posudzovaní kultúrnych zdrojov a ich využitia (nielen) v cestovnom ruchu v predmetnej lokalite, vyvstáva niekoľko zásadných silných i slabých stránok.

Tabuľka č. 5: SWOT analýza.

Silné stránky	Slabé stránky
Dedičstvo baníckych udalostí s priemyselnými budovami, uhoľnými panvami, dopravnou, sociálnou a kultúrnou infraštruktúrou	Nejasne zadefinovaná kultúrna ponuka a kultúrna identita mesta
Unikátne pamiatky industriálno-kultúrneho dedičstva (Hornonitriansky banícky skanzen, Banícky jarmok s alegorickým sprievodom, Rušňové depo)	Absencia produktových línií, cielenej marketingovej komunikácie a destinačného prístupu
Dobré zázemie a štruktúra kultúrnych inštitúcií pre organizovanie eventov	Absentujúca „značka“ mesta na trhu kultúrneho cestovného ruchu
Dlhodobá práca Združenia na záchranu baníckeho dedičstva	Slabá a málo originálna ponuka aktivít pre návštevníkov počas víkendov
Dobré prírodné podmienky v okolí mesta (termálne zdroje, klimatické podmienky)	Nízka miera medzisektorovej spolupráce
Zachované prvky folklóru	Absencia tzv. „turistického magnetu“
Príležitosti	Ohrozenia
Vytvorenie podmienok pre realizáciu novej atrakcie v lokalite Hornej Nitry (Banícke múzeum Cigel)	Rastúca konkurencia okolitých miest a regiónov
Zadefinovanie dobre rozpoznateľnej značky mesta	Sezónnosť cestovného ruchu a skracovanie sezóny v dôsledku nových trendov vo využívaní voľného času
Ekonomická konverzia z priemyselne orientovaného regiónu na región služieb	Závislosť na turistickej ponuke Bojníc
Vytvorenie špecifickej ponuky pre návštevníkov Hornej Nitry a Trenčianskeho kraja	Priemerná a málo originálna ponuka
Oslovenie nových segmentov (napr. využitie pobytu návštevníkov v Kúpeľoch Bojnice pre ponuku Prievidze)	Nízka ochota podnikateľov kooperovať a prispievať k vyššej kvalite služieb

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018.

Stručné načrtnutie perspektív. Na základe analýzy ponuky a vyhodnotenia potenciálu možno stanoviť 3 hlavné produktové línie, ktorých postupné a systematické napĺňanie môže zvýšiť konkurencieschopnosť mesta na trhu cestovného ruchu i v oblasti kultúrnej ponuky:

1. Prievidza – mesto baníckych tradícií a nových príležitostí;
2. Prievidza – mesto poznávania, regionálnych chutí a zábavy;

3. Prievidza – zelené mesto v pohybe.

Vzhľadom na limitovaný rozsah príspevku v krátkosti priblížime cieľ a zámer prvého návrhu. Banícke tradície predstavujú pre Prievidzu značnú konkurenčnú výhodu. Spojenie jednotlivých prvkov v meste a okolí na báze modernej prezentácie by pomohlo vytvoriť jedinečný tematický koncept, schopný zaujať na trhu cestovného ruchu. V rámci tejto línie možno spomenúť existujúci projektový zámer „*Banského múzea*“, ktorý predstavuje sľubný potenciál pre rozvoj poznávacej a zážitkovej turistiky. Jeho cieľom by malo byť založenie multifunkčného edukačno-zábavného centra zameraného na všetky aspekty baníckeho dedičstva. Zavedením projektu by dostalo mesto nástroj na realizáciu štrukturálnych zmien a tvorbu nových pracovných príležitostí. Možnosť využívania širokého spektra priemyselných a administratívnych priestorov na rôzne typy podujatí otvára príležitosti aj pre rozvoj nadväzujúcich druhov turistiky. Tento ideový zámer by svojim špecifickým charakterom presahoval mesto a mohol by dosiahnuť nadregionálny až národný význam.

Zachovalá budova železničnej stanice s objektom Rušňového depa môže po určitých úpravách slúžiť ako priestor interaktívnej expozície, kde sa môžu návštevníci populárnou formou oboznámiť s históriou budovania železnice na Hornej Nitre. Možnosť previezť sa na vláčku po jednej zo zachovalých tratí smerujúcej k Hornonitrianskemu baníckemu skanzenu by nepochybne rozšírila a zatriktívnila túto ponuku. Prehliadka skanzenu so sprievodom je pokračovaním poznávania histórie regiónu. Na tému baníctva môže nadviazať prehliadka sgrafít na sídlisku Píly. Označenie jednotlivých sgrafít QR kódmi by umožnilo prehliadky realizovať peši alebo na bicykloch, ktoré si môžu návštevníci požičiavať v rámci projektu *Zelený bicykel*. Populárne podujatie Banícky jarmok tematicky dotvára túto ideu a zároveň sa stáva nosným nadregionálnym podujatím na zviditeľnenie mesta na trhu cestovného ruchu. Pozitívne je, že táto ponuka by bola atraktívna pre rozličné segmenty návštevníkov – rodiny s deťmi, fanúšikov histórie vláčikov, školské skupiny, seniorov, kúpeľných hostí. Dobudovanie doplnkových služieb (návštevnícke centrum, predaj suvenírov, kaviareň) by uzavrelo navrhovaný koncept, ktorý rozhodne má potenciál byť dlhodobý a udržateľne využiteľný.

Záver. V oblasti ponuky síce disponuje Prievidza niekoľkými významnejšími objektmi, avšak i napriek svojej značnej hodnote stoja v úzadí ďalších pamiatok Trenčianskeho kraja (napr. Bojnický zámok, Trenčiansky hrad, Beckov). Napriek tomu význam jej historického centra a viacerých národných kultúrnych pamiatok môže závažiť pri tvorbe produktového balíka destinácie. Dostatok zachovaných kultúrnych zariadení predurčuje mesto Prievidza na rozvíjanie kultúrnej ponuky. Predpokladom však musí byť celková modernizácia jednotlivých priestorov kultúrnych zariadení a zapojenie súkromných organizácií do celkového kultúrneho profilu mesta (príkladom sú úspešne oživené priestory ART Point a umeleckej kaviarne Art café). Je

potrebné vytvoriť zdravé konkurenčné prostredie a motiváciu nielen pre mestské organizácie, ale aj pre všetkých, ktorí majú záujem sa realizovať v oblasti kultúry. Pokiaľ budeme vnímať Prievidzu v širšom kontexte vrátane blízkeho okolia mesta, zásadnú rolu pri ponuke destinácie zohráva Bojnický zámok. Je otázne, do akej miery je tento prvok konkurenčný a aký nevyužitý potenciál vyplýva z jeho susedstva. Jednoznačne by sa malo pristúpiť k osloveniu klientely Bojnických kúpeľov, ktorá sa zdržuje v destinácii niekoľko dní až týždňov a rada vyhľadáva nové podnety. Ďalšou produktovou líniou môže byť väzba na industriálne kultúrne dedičstvo. Banské tradície jednoznačne možno považovať za konkurenčnú výhodu. Ide o jedinečný prvok, vychádzajúci z tradície regiónu. Realizácia ideového zámeru projektu Banského múzea Cigeľ by posunula Prievidzu do výhodnej konkurenčnej polohy nielen v rámci regiónu, ale i celého Slovenska.

Literatúra a pramene:

1. DOBIÁŠ, M. Prievidza na nových pohľadoch. Tlačiareň Patria, 2016.
2. Hornonitrianska knižnica v Prievidzi. Dostupné na internete: www.hmkpd.sk.
3. Kultúra v Prievidzi. Dostupné na internete: www.kasspd.sk.
4. Marketingová stratégia rozvoja cestovného ruchu v turistickom regióne Horná Nitra. Dostupné na internete: <https://referaty.aktuality.sk/marketinova-strategia-rozvoja-cestovneho-ruchu-v-regione-horna-nitra/referat-13765>.
5. PAPRČKA, M. Prievidza a Bojnice z neba. Prievidza and Bojnice from Heaven. Vydavateľstvo CBS, 2017.
6. Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Trenčianskeho samosprávneho kraja na roky 2013-2023. Dostupné na internete: <https://www.tsk.sk/buxus/docs/PHSR%20FINAL.pdf>.
7. Program rozvoja mesta Prievidza (2016-2023). Dostupné na internete: <http://www.prievidza.sk/mesto/rozvoj-mesta/>.
8. Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi. Dostupné na internete: www.rkcpd.sk.

Kontakt:

PaedDr. Ivona Fraňová, PhD.
Referát rozvoja, informatizácie
a marketingovej komunikácie
Rektorát Univerzity Konštantína
Filozofa v Nitre
Tr. A. Hlinku 1
94901 Nitra
E-mail: ifranova@ukf.sk

PhDr. Roman Zima, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: rzima@ukf.sk

Interkultúrny rozmer výučby cudzích jazykov

Andrea Molnárová – Lucia Záhumenská

Kľúčové slová: interkultúrna výchova, učenie sa, cudzie jazyky, krajinoveda

Key words: intercultural education, learning process, foreign languages, geographical and cultural studies

Abstract: The paper deals with the issue of teaching foreign languages in the context of intercultural education. It defines the content of intercultural education, which includes the ability to see and to understand the mutual communication and dynamics of cultures, as well as the ability to have a dialogue with members of other cultures and the ability to be tolerant and empathetic towards them. In the field of foreign language education, it extends the content of education to the knowledge of the foreign language environment culture and the understanding and acceptance of cultural differences. The aim of such learning is not only the active communication in particular foreign language, but also the ability to know, understand and tolerate the otherness of foreign reality and its value system. The paper also approaches different concepts of teaching geographical and cultural studies, which differ in content definition, and describes their application in individual educational methods. At the Department of Culture and Tourism Management, geographical and cultural studies are implemented in the teaching of foreign languages with the emphasis on knowledge of one's own culture through a foreign language. These serve to extend the knowledge of professional vocabulary in tourism and culture. At the same time, they describe typical Slovak traditions and peculiarities of the development of Slovak culture, which can become the basis of intercultural dialogue.

Úvod. Miešanie kultúr sa stalo znakom súčasnej doby. Sociologický lexikón definuje multikultúrnu spoločnosť ako spoločnosť, ktorá pozostáva z viacerých rôznych kultúr. Rôznorodosť jazykov, zvykov, životných štýlov a hodnotových systémov je chápaná ako obohatenie vlastnej kultúry a má viesť k tolerancii voči inej, odlišnej kultúre. Súčasne však práve táto rôznorodosť môže byť považovaná za istý druh ohrozenia vlastnej identity a byť prvotnou príčinou vyostrenia sociálnych konfliktov (CASTLES 1996: 170).

Pojem multikulturalizmus je používaný najmä v politických vedách. Multikulturalita je v prvom rade sociálnou organizačnou štruktúrou, kým interkulturalita naznačuje v prvej línii vzťah, ktorý v sebe zahŕňa interakciu (KONTRÍKOVÁ 2004: 83). Príslušníci multikultúrnej spoločnosti pritom vôbec nemusia byť v bližšom kontakte, interkulturalita však v sebe zahŕňa vzájomný dialóg medzi rozličnými kultúrami, etnickými a náboženskými skupinami a vzájomnú akceptáciu hodnôt a životných prístupov. Podľa Kontríkovej (2004: 83-84) znamená interkulturalita schopnosť rýchlo sa do druhej kultúry vžiť a pochopiť iné hodnoty, spoločenské správanie a rituály. Cieľom interkulturality je následne zachovanie vlastnej kultúrnej identity a integrácia neznámej kultúry do svojej. Multikultúrna spoločnosť je fenoménom našej doby, ale až interkultúrna spoločnosť, v ktorej je okrem akceptácie inakosti aj komunikácia a jej skutočné pochopenie, bude znakom novej spoločnosti.

Interkultúrna výchova. Prostriedkom učenia sa žitiu v multikultúrnej spoločnosti sa má stať interkultúrna alebo multikultúrna výchova (pojem interkultúrna výchova je synonymom pojmu multikultúrna výchova, interkultúrna výchova sa používa v európskych krajinách a pojem multikultúrna výchova je typický pre USA, Kanadu a Austráliu). Jej cieľom nie je zaviesť do školských osnov ďalší vyučovací predmet, ale práve naopak obsah a ciele interkultúrnej výchovy by sa mali stať integrovanou súčasťou každého vyučovacieho predmetu.

Podľa Mistríka je hlavným cieľom interkultúrnej výchovy rozvoj rôznych schopností, ktoré smerujú od rozvoja pasívnych postojov k aktívnej participácii (MISTRÍK 1999: 120). S interkultúrnou výchovou a vyučovaním cudzích jazykov úzko súvisí schopnosť vidieť a chápať vzájomnú komunikáciu a dynamiku kultúr, ako aj schopnosť viesť dialóg s príslušníkmi iných kultúr a schopnosť byť tolerantný a empatický voči týmto kultúram. Preto v cudzojazyčnom vzdelávaní nejde iba o rozvoj komunikatívnych zručností a pochopenie jazykového systému, ale aj o poznanie kultúry cudzojazyčného prostredia a pochopenie a akceptáciu kultúrnych odlišností. Úspešné interkultúrne učenie vedie k interkultúrnemu porozumeniu, ktoré jednak zahŕňa poznatky cudzích kultúrnych štandardov, ako aj schopnosti pochopiť, myslieť, rozhodovať a cítiť v kontexte cudzo-kultúrneho hodnotového systému (THOMAS 1993: 383).

Podľa nemeckej autorky Zeuner (2001: 56) pozostáva ovládanie cudzieho jazyka z viacerých čiastkových kompetencií. Ovládanie jazykového kódu

označuje gramatickú kompetenciu, t. j. osvojenie si slovnej zásoby, syntaxe, výslovnosti, ortografie a pravidiel tvorby slov. Druhou čiastkovou kompetenciou je tzv. sociolingvistická kompetencia, teda schopnosť hovoriaceho adekvátne sa vyjadriť v rozličných situačných a kultúrnych kontextoch. Diskurzívna kompetencia spočíva vo vzájomnom prepojení gramatických foriem, jazyka a významov do zmysluplných celkov. Štvrtou kompetenciou je tzv. strategická kompetencia, ktorá znamená adekvátne použitie verbálnych a neverbálnych komunikačných stratégií v závislosti od komunikačnej situácie. Iba ak učiaci sa dokáže tieto štyri kompetencie adekvátne využiť pri komunikácii v cudzom jazyku, môžeme hovoriť o interkultúrnej kompetencii. Interkultúrna kompetencia rozvíja nasledujúce schopnosti:

- schopnosť reaktivovať koncepty vlastnej kultúry,
- schopnosť sprostredkovať dialóg medzi vlastnou a cudzou kultúrou,
- schopnosť meniť perspektívy videnia cudzej kultúry (ZEUNER 2001: 34).

Poznanie a vnímanie vlastnej kultúry je prvým krokom k interkultúrnej kompetencii.

Krajinoveda vo vyučovaní cudzích jazykov. Spolu so zmenami v štruktúre obyvateľstva a zvýšenou mobilitou obyvateľstva sa kladú čoraz vyššie nároky na jeho jazykovú pripravenosť. Súčasťou jazykovej prípravy a zavádzania interkultúrneho rozmeru cudzojazyčného vzdelávania v modernej výučbe cudzích jazykov je aj získavanie informácií o cieľovej krajine. Informácie o cudzej krajine v rámci vyučovacieho procesu poskytuje krajinoveda. Kým v slovenskom i českom jazykovom prostredí sa na označenie sprostredkovania informácií o cieľovej krajine používa termín krajinoveda a v nemecky hovoriacich krajinách je zaužívaný termín Landeskunde, v anglickom jazykovom prostredí podobné označenie absentuje a používa sa pojem označujúci realie, t. j. studies.

Krajinoveda ako veda o cieľovej krajine sprostredkováva a podporuje senzibilitu pocitu k porozumeniu cudzej krajiny, ktorá je chápaná ako emocionálny komplex (SZEHEROVÁ 1997: 24). Existujú tri základné prístupy k chápaniu krajinovedy: kognitívny, komunikatívny a interkultúrny.

Kognitívna krajinoveda prináša bibliografické informácie o krajine vo forme geografických dát, tabuliek, grafov, máp, opisu histórie, kultúrnych a politických inštitúcií a ich fungovania, a systematických poznatkov o krajine. Ide v prvom rade o to získať obraz o cudzojazyčnej spoločnosti. Cieľom je osvojenie si faktov a dát. Ide o makrodeskripciu kultúry a spoločnosti, ktorá je štandardne vyučovaná izolovane. Obsah výučby je abstraktný až encyklopedický a má vo vyučovaní podradenú úlohu. Vyskytuje sa väčšinou až vo vyučovaní pokročilých študentov.

Komunikatívna krajinoveda sa zameriava na prezentovanie inojazyčnej reality na príklade každodenných situácií zo života. Každodenná kultúra má nadradenú úlohu pri výbere tém, t. j. každodenné skúsenosti a univerzálne

životné potreby majú vytvoriť most medzi vlastným a cudzím. Napríklad historické udalosti, ktoré postihli spoločnosť, ako napríklad 2. svetová vojna, sú vykreslené z pohľadu vnímania obyčajných ľudí. V popredí stoja poznatky a názory učiacich sa. V tomto prípade ide o mikrodskripciu spoločenského správania sa včlenenú do výučby cudzieho jazyka. Obsah výučby tu nadobúda konkrétny rozmer, nevýhodou však je, že skutočný kultúrny a spoločenský význam môže ostať študentom skrytý. Táto zložka krajinovedy je integrálnou súčasťou vyučovania cudzieho jazyka.

Pri strete dvoch rozličných kultúr môže dôjsť k nedorozumeniam vyplývajúcich z ich rozdielnych vzorov správania, náboženského presvedčenia alebo inej kultúrnej reality. Každý jedinec si v priebehu socializácie osvojuje pre svoju kultúru typické hodnoty, postoje či vzory správania. Práve interkultúrna krajinoveda má naučiť chápať a rešpektovať tieto kultúrne rozdiely. Vyučovanie interkultúrnej krajinovedy má zabrániť nedorozumeniam pri strete jednotlivých kultúr. V prvom rade ide o rozvoj takých stratégií, schopností a zručností, ktoré zjednodušia zaobchádzanie s cudzími kultúrami a spoločnosťami, ako napr. schopnosť vnímania a empatie.

Krajinoveda tak nesprostredkováva len geografické, historické, hospodárske či politické informácie o cieľovej krajine, ale zároveň reflektuje aj život, kultúru, typické znaky a špecifiká danej krajiny. Avšak samotný obsah krajinovedy prináša so sebou množstvo problémov. Je náročné prezentovať typický obraz danej spoločnosti, či zachovať aktuálnosť tejto prezentácie, keďže spoločnosť sa neustále vyvíja. Okrem toho je vnímanie cudzojazyčnej krajiny ovplyvnené skúsenosťami žiakov buď prostredníctvom priamej skúsenosti, alebo sprostredkované vo forme informácií od rodičov, priateľov či masmédií. Ďalšie faktory vplývajúce na prezentovanie krajinovedy vo vyučovaní je najmä vek učiacich sa, ich záujmy, ale aj predsudky alebo vžitá predstava o príslušníkoch istého národa.

V procese vývoja vyučovacích metód sa menil aj postoj k chápaniu krajinovedy a jej významu pri výučbe cudzieho jazyka. Gramaticko-prekladová metóda sa jej venovala len okrajovo a kultúra krajiny bola prezentovaná iba vo forme prekladových textov z literatúry, ktoré boli ukážkami umeleckej tvorby významných autorov príslušnej krajiny. Interkultúrnej nadstavbe predchádzala priama metóda, ktorá prezentovala kultúru za pomoci každodenných situácií. Hovorená forma reči mala absolútnu prednosť, materinský jazyk bol úplne vytláčaný z výučby cudzieho jazyka. Krajinoveda tak mala učiaceho sa pripraviť na aktívne správanie sa v rôznych každodenných situáciách. Tomu boli prispôsobené aj obsahy textov, slovná zásoba a dialógy. Vyučovanie dopĺňali rôzne básne, rozprávky a príbehy. Audiovizuálna metóda obsahovala samostatnú časť reálií, ktorá pozostávala z obrázku a informatívneho textu, ktorý vôbec nesúvisel s obsahom lekcie bez ďalších cvičení alebo iných možností spracovania textu. Často bolo používané jazykové laboratórium, kde si učiaci sa mohli vypočuť autentické nahrávky. V interkultúrnej nadstavbe

sa krajinoveda stáva jedným z kľúčových pojmov. V 80. rokoch bol vyvinutý interkultúrny koncept, ktorý chápe jazyk ako prostriedok k odbúravaniu predsudkov. Na jeho základe majú byť učebnice aj výučba cudzieho jazyka koncipované na univerzálne témy vyskytujúce sa v každej spoločnosti. Tie umožnia učiacemu sa náhľad do cudzojazyčných reálií a sprostredkujú mu obraz o krajine, ktorý môže porovnať so zvyklosťami a tradíciami svojej krajiny a tak pochopiť rozdiely. Cieľom výučby cudzieho jazyka sa stáva interkultúrna kompetencia.

Krajinoveda vo výučbe cudzích jazykov na KMKT. Na Katedre manažmentu kultúry a turizmu UKF v Nitre zohráva výučba cudzích jazykov významnú úlohu. Počas štúdia majú študenti možnosť výberu dvoch cudzích jazykov s cieľom rozvíjať svoje jazykové kompetencie a prehľbovať poznatky z krajinovedy. Prvým cudzím jazykom je angličtina alebo nemčina, ako druhý jazyk si môžu zvoliť jeden z jazykov ruština, taliančina, čínština. Tieto poznatky a jazykové kompetencie sú nevyhnutné pre ich ďalšie pôsobenie v oblasti cestovného ruchu a kultúry.

V rámci výučby nemeckého a anglického jazyka dochádza k implementácii všetkých troch prístupov k jazykovede. Hlavným znakom kognitívnej krajinovedy je sprostredkovanie faktov o krajine, ktorej cudzí jazyk sa študenti učia. Ide predovšetkým o informácie o reáliách, histórii a kultúre, ktoré sú súčasťou vyučovania. V tomto kontexte využívame najmä študentské aktivity, ktoré zahŕňajú krajinovedné informácie, ako sú spracovanie faktov a dát zaujímavou, interaktívnou formou. Učiaci sa navyše na hodinách prvého cudzieho jazyka aktívne pracujú s autentickými textami, oboznamujú sa so súčasnou umeleckou tvorbou cudzojazyčného prostredia a spoznávajú dialekty a nárečia študovaného cudzieho jazyka prostredníctvom audionahrávok i sledovania audiovizuálnych materiálov.

Aktívne používanie cudzieho jazyka sa však vyžaduje v rôznych kultúrnych inštitúciách a v profesiách cestovného ruchu i na Slovensku a v kontexte slovenských reálií, v ktorých naši absolventi nachádzajú uplatnenie. Preto by sa študenti mali učiť nielen každodennej komunikácii, ale mali by tiež získať odbornú slovnú zásobu v oblasti geografie, histórie, kultúry a cestovného ruchu. Táto skutočnosť určuje špecifickú povahu a obsah výučby cudzích jazykov na katedre. Preto v rámci výučby anglického a nemeckého jazyka na všeobecnom stupni realizujeme tiež výučbu slovenských reálií v cudzom jazyku. Pre tieto účely si vyučujúce cudzích jazykov vypracovali vlastné učebné texty Slovakia in Close-up a Landeskunde der Slowakei, ktorých obsah a štruktúra reflektuje potreby učiacich sa. Učebný materiál podporuje aktívne rozvíjanie cudzojazyčných kompetencií v kontexte cestovného ruchu a kultúry Slovenskej republiky. Samostatnú časť tvorí prezentácia a vysvetlenie slovenských tradícií a zvláštnosti rozvoja slovenského kultúry, ktoré slúžia ako základný podklad pre pochopenie správania Slovákov. Na jednej strane slúži slovenským študentom naučiť sa podávať informácie o svojej domácej

krajine v cudzom jazyku, na strane druhej sprostredkúva fakty o Slovensku v jazyku jeho potenciálnych cudzojazyčných návštevníkov.

V rámci štúdia majú študenti KMKT tiež možnosť zúčastniť sa zahraničných študijných pobytov v rámci štipendijného programu Erasmus+, ako aj krátkodobých pobytov organizovaných katedrou vo forme zahraničných exkurzií. Tu majú študenti jedinečnú príležitosť zážitkového učenia sa v cudzojazyčnej realite a vizualizácie niektorých naučených faktov. Pri zahraničnom pobyte sú nepriamo nútení používať cudzí jazyk, čo prispieva k rozvoju ich rečových schopností a je zároveň praktickým využitím tzv. komunikatívnej krajinovedy. Jedným z jej charakteristických cieľov je totiž bezprostredná komunikácia v každodenných situáciách. Rovnako spoznávajú odlišnú kultúru a v niektorých prípadoch i rozdielne náboženstvá, čím sa naplňa aj interkultúrny rozmer krajinovedy.

Záver. Zvýšenie kvality ovládania cudzích jazykov je jednou z najdôležitejších úloh a požiadaviek Európskej Únie. Potreba cudzojazyčných kompetencií je evidentná aj z európskych dokumentov, ktoré sa venujú problematike cudzích jazykov. Najvýznamnejším dokumentom je Spoločný európsky referenčný rámec, ktorý tvorí spoločnú bázu na rozvoj cudzojazyčných zručností v celej Európe. Spoločný európsky referenčný rámec má zabezpečiť koherenciu a transparentnosť vo vyučovaní cudzieho jazyka v celej Európskej únii. Podrobne opisuje spôsoby a jednotlivé stupne osvojovania si cudzieho jazyka tak, aby učiaci sa bol schopný v danom jazyku bezprostredne komunikovať a zároveň vedel sám svoj pokrok v cudzom jazyku zhodnotiť. Súčasťou aktívneho ovládania cudzieho jazyka však nie je iba ovládanie jeho gramatických a syntaktických pravidiel a poznanie slovnej zásoby, ale aj získanie krajinovedných informácií, ktoré prispievajú k lepšiemu spoznaniu nie len cudzej, ale aj vlastnej kultúry a umožňujú interkultúrny dialóg medzi nimi vedúci k potrebnej tolerancii a akceptácii inakosti kultúr Európskeho priestoru.

Literatúra a pramene:

- BIECHELE, M. – PADROS, A. *Didaktik der Landeskunde. Fernstudieneinheit 31. München: Langenscheidt, 1999.*
- CASTLES, S. *Multikulturalismus als Gesellschaftskonzept – der australische Weg. In Die multikulturelle Herausforderung, Menschen über Grenzen – Grenzen über Menschen. München: Beck, 1996, s. 167-187.*
- KONTRÍKOVÁ, I. *Möglichkeiten der Implementierung interkulturellen Realität im Unterrichtsprozess im Rahmen des Studiums an wirtschaftswissenschaftlichen Fakultäten. In Zborník príspevkoch zo VII. Konferencie spoločnosti učiteľov nemeckého jazyka a germanistov Slovenska. Banská Bystrica: Spoločnosť učiteľov nemeckého jazyka a germanistov Slovenska, 2004, s. 82-86.*
- MISTRÍK, E. – HAAPANEN, S. – HEIKKINEN, H. – JAZUDEK, R. – ONDRUŠKOVÁ, N. – RASANEN, R. *Kultúra a multikultúrna výchova. Bratislava: Iris, 1999.*
- SZEHEROVÁ, E. *Ein interkulturelles landeskundliches Modell. In Begegnungen, č. 2, 1997, s. 21-25.*
- THOMAS, A. *Psychologie des interkulturellen Lernens und Handels. In Kulturvergleichende*

Psychologie: eine Einführung. Göttingen: Hogrefe Verlag für psychologie, 1993, s. 377-424.

ZEUNER, U. 2009. *Landeskunde und interkulturelles Lernen, Eine Einführung.. Dresden: Bock, 2009. [online] (cit. 07-11-2018). Dostupné na: https://tu-dresden.de/gsw/slk/germanistik/daf/ressourcen/dateien/dateien/materialien_zeuner/zeuner_reader_landeskunde.pdf?lang=en.*

Kontakt:

Andrea Molnárová, PaedDr. PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: amolnarova@ukf.sk

Lucia Záhumenská, PaedDr. PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: lzahumenska@ukf.sk

Pôsobenie cestovného ruchu na tradičnú kultúru v Ždiari

Lucia Kurpašová

Kľúčové slová: Goralí, tradičná kultúra, lyžiarske strediská, kultúrne dedičstvo

Key words: Gorals, traditional culture, ski resorts, culture heritage

Abstract: The aim of contribution is to describe the influence of tourism on traditional culture in characteristic village Ždiar. We are focused on functional transformation of traditional culture and its purpose in tourism. Contribution deals with forms of culture heritage use in tourism and analysis of local culture as competitive advantage. Next aim is to discover changes made by tourism in local culture. This article is a particular output of research dedicated to traditional culture of ski-centres.

Úvod. S neustále rastúcimi požiadavkami a rýchlejšie sa rozširujúcou populáciou je kultúrne dedičstvo chápané ako jeden z najohrozenejších a neobnoviteľných zdrojov. Aktuálne trendy cestovného ruchu stále viac nútia manažérov, prevádzkovateľov a samosprávu vykonávať kroky, ktoré sa negatívne podpisujú pod kvalitu kultúrneho dedičstva. Dôležitú úlohu v tomto procese zohráva globalizácia a urbanizmus, ktoré modernými, prebratými a univerzálnymi prvkami kultúry narúšajú autenticnosť jednotlivých lokalít.

Cieľom príspevku je poukázať na vplyv cestovného ruchu na kultúru v obci Ždiar. Zameriavame sa na transformáciu pôvodných tradícií do ich súčasnej podoby, hodnotíme ich funkcie a význam pre rozvoj cestovného ruchu. Cieľom je zistiť, ako cestovný ruch, ale aj miestne obyvateľstvo výrazne ovplyvňujú zmeny v lokálnej kultúre.

Príspevok je súčasťou pripravovanej dizertačnej práce, ktorej cieľom bude porovnať a zhodnotiť využívanie kultúrnych tradícií v cestovnom ruchu vo viacerých sledovaných lokalitách. Všímať si budeme prvky vytvárajúce konkurencieschopnosť destinácie a tiež limitujúce faktory.

Výskum prebiehal v novembri 2017 a v auguste 2018 formou voľných rozhovorov, zúčastneného a nezúčastneného pozorovania. Informátormi boli predstavitelia obecnej samosprávy, majitelia ubytovacích zariadení, pracovníci lyžiarskych stredísk a rozvojových organizácií. Využili sme aj štatistické údaje obecnej samosprávy. Materiál získaný od respondentov (ich zoznam uvádzame na konci textu) sme analyzovali a zovšeobecnil. Príspevok je zároveň výstupom k projektu UGA.

Ždiar. Obec Ždiar patrí medzi kultúrne najzachovanejšie obce Slovenska. Nachádza sa v Prešovskom kraji a je orientovaná severne od mesta Poprad. Rozloha katastra je 2 733 ha a príslušné územie sa nachádza v nadmorskej výške 820 – 2 146 m. n. m.. Leží v Podtatranskej brázde a zo severu ju ohraničuje Spišská Magura, z východu Východné Tatry, zo západu štátna hranica s Poľskom. Južnú hranicu tvoria Vysoké a Belianske Tatry, medzi Rysmi a Tatranskou Kotlinou. Široké sedlo rozdeľuje Belianske Tatry na dve polovice. Západná časť má dva výrazné vrcholy – Ždiarska Vidla (2 142 m. n. m.) a najvyšší vrch Havran (2 152 m. n. m.). Druhá časť tvorí vrchol Muráň. Celé príslušné územie je začlenené do chráneného územia TANAP-u. Od roku 1991 je toto územie s rozlohou 5 408 ha vyhlásené za Národnú prírodnú rezerváciu Belianske Tatry. Rovnako patrí aj do prírodnej rezervácie Goliasová, do UNESCO a od roku 1977 sú postupne jednotlivé časti obce vyhlásené za pamiatkovú rezerváciu (PRELA) (KOLLÁROVÁ a kol. 2013: 6-15).

Napriek náročným klimatickým podmienkam je obec Ždiar obývaná od začiatku druhej polovice 16. storočia. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1590. Obec bola pôvodne osídlená na základe valaského práva už oveľa skôr. Ždiar je špecifický ľudovou architektúrou, ktorá bola ovplyvnená goralskou kultúrou. Pôvodní obyvatelia sa zaoberali najmä roľníctvom, pastierstvom, uhliarstvom a drevorubačstvom.

V súčasnosti tu žije viac ako 1 300 obyvateľov. Obec má veľmi výhodnú polohu v blízkosti hraničného priechodu s Poľskom, čo jej dopomohlo k tomu, aby sa stala veľmi dynamickou a modernou (Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry v Ždiari – Urbanisticko-historický výskum 2017).

Tradičná kultúra v Ždiari. Do 50. rokov minulého storočia bola obec v celoslovenskom rámci dominantou duchovnej a hmotnej kultúry. Udržovali sa tu rodinné zvyky, ktoré úzko súviseli s *narodením dieťaťa, krstom, dospievaním, svadbou* a veľmi striktné sa dodržiavali zvyky viažuce sa na *smrť a pohreb* (KOLLÁROVÁ a kol. 2013: 140). V texte sa zameriame najmä na tradície, ktoré majú využitie v cestovnom ruchu.

Najviac zachovalé z *rodinných obyčají* sú v súčasnosti zvyky počas predsvadobného obdobia. V minulosti absolvovali budúci novomanželia pred

svadbou ohlášky trikrát. Dnes je to už len jedenkrát. Konajú sa v nedeľu pred svadbou a nazývajú sa „*kuliky*“. Počas ohlášok budúci manželia prídu do kostola oblečení v tradičnom ľudovom odeve. Nasledujú zvyky súvisiace s odchodom ženicha a nevesty na sobáš, odpytovanie mladých a odobierka nevesty z rodného domu. Rovnakú autentickú podobu majú aj obyčajové tradície spojené s príchodom do nového domu a čepčením mladej pani. Počas ohlášok aj čepčenia majú novomanželia aj svadobčania na sebe pôvodné ždiarske svadobné odevy. V súčasnosti je práve tradičná Ždiarska svadba najväčšou atrakciou v múzeu. Návštevníci majú možnosť zažiť predvedenie ždiarskej svadby, ktorej priebeh je podľa pôvodných Ždiarskych tradícií. Počas svadby majú účastníci na sebe zapožičané tradičné kroje – odev nevesty, ženicha, družbu a družice a oddávajúceho. (Budzáková 2017, Burgerová 2017).

Z rodinných zvykov sa zachovali aj slávnosti 1. sv. prijímania. Všetky deti tretieho ročníka základnej školy, ich rodičia, krstní rodičia aj starí rodičia prichádzajú do kostola v miestnom ľudovom odeve. Tento jav je v súčasnosti obľúbený aj u turistov.

Z *kalendárnych obyčají* sa zachovali najmä tie, ktoré sú naviazané na *jarné a zimné obdobie* – Kvetnú nedeľu a veľkonočné dni. Veľkonočné kúpanie a šibačka nadobudla modernejší, pre Ždiar nie autentický charakter, ale prebratý zo západnejších regiónov Slovenska. Veľkonočné sviatky sa slávia predovšetkým v kostole. Obyvatelia Ždiaru na omšu prichádzajú oblečení v tradičnom ľudovom odeve. Miestni prichádzajú do kostola na Kvetnú nedeľu svätiť pokrm. V Ždiari je doteraz počas veľkonočných sviatkov zaužívané tzv. „*stráženie Božieho hrobu*“, počas ktorého sa dospelí muži so synmi striedajú a strážia spolu boží hrob.

Z jarných zvykov sa zachovalo v obci *stavenie mája*. Máje sa nestavajú na 1. mája, ale i na Turíce, ktoré boli v predkresťanskom období nepochybne jedným z najvýznamnejších výročných sviatkov. Máj stavajú v Ždiari žiaci základnej školy pred jej areálom.

V rámci zimného obdobia sa slávi sviatok sv. Mikuláša a to formou sv. omše v kostole, po ktorej sa v obci rozsvieti pre deti vianočný stromček. Cez vianočné sviatky chodievajú chlapci z obce a miestneho detského súboru Ždiaranček s betlehemom. Vinšujú na Štedrý deň, Nový rok aj na sviatok Troch kráľov formou obchôdzok po obci. Na štedrý deň sa slúži pre obyvateľov aj turistov polnočná omša. Na Božie narodenie 25. 12. je svätá omša v chráme Nanebovzatia panny Márie v Ždiari, počas ktorej prebieha pásma kolied, betlehemských hier a v kostole sa nachádza živý betlehem s obcerstvením. Toto sprievodné podujatie organizuje OZ Spolok dedičstva goralov s detským súborom Ždiaranček, v spolupráci sponzorov Penzión Kamzík, Penzión Aja, Wellness Penzión Strachan ***, Hotel Bachledka Strachan **** a Hotel Magura**.

Tradičné štefanské zábavy sa v obci inštitucionálne neorganizujú. Realizujú ich iba hoteliéri a to individuálne, v jednotlivých ubytovacích zariadeniach. Rovnako aj Silvester a oslavy príchodu nového roka sa v obci neoslavujú organizovane, ale iba jednotlivo.

V základnej škole si žiaci pripravujú svoje vlastné menšie podujatia k tradičným výročným zvykom, ktoré prebiehajú počas vyučovania: pečenie veľkonočného barančeka, výroba kraslíc, sviatkov sv. Lucie, Vianočná akadémia (KOLLÁROVÁ a kol. 2013: 140-141); (Budzáková 2017, Burgerová 2017, Mačáková 2017, Michaláková 2018, Strišovská 2017, Zoričáková 2018).

Najvýraznejším prvkom dodnes ostalo v Ždiari ľudové stavitelstvo. Bývanie obyvateľov v Ždiari ovplyvnili veľmi náročné klimatické podmienky. Postupne sa začali kľčovať lesy a na takto náročnou formou získaných pasienkoch sa usadili pastieri v improvizovaných a pôvodných jednopriestorových drevených kolibách. Až začiatkom 19. stor. začali vznikať roľnícke osady vo viacerých častiach súčasného Ždiaru (KOLLÁROVÁ 2013: 128-129). V obci Ždiar sa zachovali zrubové domy, ktoré spolu s hospodárskymi stavbami vytvárajú átriá. Základný stavebný materiál je drevo a celá konštrukcia je zrubová.

Majitelia nových domov sa snažili obytné časti situovať na slnečnú stranu a hospodárske budovy zase tak, aby ich mal gazda pod dohľadom. Hlavné hospodárske budovy sa stavali oproti obytnému domu smerom na sever. Autentické bolo pre Ždiar predovšetkým zdobenie zrubových dreveníc. Na štíty sa skladali do rôznych tvarov vyrezávané lišty. Okrem nich sa na štítoch nachádzali aj symboly štylizovaného plesnivca, krasovlasu bezbyľového a pod. Vonkajšia výzdoba sa orientovala najmä na priečelia domov. Okrem silných väzieb uhlov, doštenia okolo okien a typickej šindľovej strechy mali drevenice v Ždiari svoj špecifický kolorit. Modré špárovanie medzi brvnami a omazávanie hrán kontrastuje s patinou dreva a šindľa. Pôvodný farebný kolorit zástavby dokresľoval svetlomodrý náter machom a hlinou špárovaných výplní medzi brvnami v obytnej časti a červené okenné rámy dopĺňa jednoduchý biely ornament. V súčasnosti je v obci 183 národných kultúrnych pamiatok (BEŇUŠKOVÁ 2005: 177-176; KOLLÁROVÁ a kol. 2013: 130-131).

Spôsob života bol výrazne prezentovaný v špecifickom miestnom ľudovom odeve, ktorým sa obyvatelia Ždiaru výraznejšie odlišovali od iných. Obyvatelia charakterizujú Ždiar slovami: „*Dvanásť mesiacov je zima a zvyšok roka je teplo...*“. Z tohto dôvodu plnil odev hlavne ochrannú funkciu pred nepriaznivými klimatickými podmienkami. Základné odevné materiály boli koža, kožušina, stromová kôra, drevo, borievkové korienky, plátno a súkno. Tradičným materiálom bolo ľanové plátno. Za vlády Márie Terézie sa pod vplyvom jej reforiem začali využívať popri bežných materiáloch aj hodvábné látky. Využívaním hlavne polohodvábnych brokátov, hodvábnnej aksamiety a tibety sa odev stal postupne farebnejším a viac zdobenejším (KOLLÁROVÁ a kol. 2013: 132-133). Zelené a červené tkaniny odlišovali goralské a rusínske obyvateľstvo od nemeckeho. Tieto farby boli výrazné aj v interiéroch domov. Ľudový odev v obci Ždiar má veľa podobných prvkov z goralských obcí z regiónu Orava.

Dominantou mužského odevu sú biele súkenné nohavice – *portki*, ktoré sú zdobené modročervenou šnúrkou a vesta – *serdok* z ovčej kože, ktorá je z vonkajšej strany farbená na hnedo, bohato zdobená výšivkou, ktorá sa nazýva

makov. Charakteristický je najmä mužský klobúk, zdobený mušličkami a perom (ide o jeden z najsľavnejších suvenírov Vysokých Tatier). Ženský odev má rôzne variácie. Tvorí ho košeľa so širokými rukávami, živôtik spojený so spodnou sukňou, na ktorú sa opáše čierna vrchná sukňa po okraji zdobená bielou čipkou. Ženy nosia okrem čierneho kroja aj slávnostný kroj s bielou sukňou. Vydaté ženy nosili bohato zdobené čepce. Vo všeobecnosti sa na Spiši rozoznávajú tzv. ruské, katolícke a poľské čepce. Ženy nosia okrem čierneho kroja aj slávnostný kroj s bielou sukňou. Vydaté ženy nosili hlavne bohato zdobené čepce napr. s cípom na čele prekrytý šatkou (Burgerová 2017).

Faktory formovania kultúry v Ždiari. Kultúru obcí na Slovensku formovali viaceré súvislosti. Podmieňovali ju prírodné a klimatické podmienky a administratívne členenie krajiny. K nim sa pripájali etnické a konfesijné faktory, migračné prúdy a kolonizácie, historické udalosti a vplyv okolitých obcí a lokálnych kultúrnych centier. Dôležitú úlohu vždy zohrávalo aj zamestnanie miestneho obyvateľstva. Odrazom toho je až do súčasnosti umenie, ľudový odev, duchovná kultúra a folklór (BEŇUŠKOVÁ 2005: 15-25).

Podľa regionalizácie Slovenska patrí obec Ždiar do východoslovenskej horskej kultúry karpatského oblúka a do kultúrneho regiónu Spiš. Územie regiónu Spiš sa rozprestiera v severovýchodnej časti Slovenska v oblasti Popradskej a Hornádskej kotliny a doliny Hnilca s príslušnými pohoriami. Od západu región lemujú Vysoké Tatry, od Severu Spišská Magura, z južnej strany Levočské vrchy a Branisko a z časti zasahuje aj do Slovenského rudohoria (BEŇUŠKOVÁ 2005: 173).

Historicky je Spiš rozdelený na horný a dolný. Obec Ždiar spadá do časti horného Spiša, ktorý lemujú Belianske Tatry a práve tie výrazne ovplyvnili formovanie obce do súčasnej podoby. Osídľovali ich najmä rusínski a goralskí valasi, ktorí tu vytvorili jedinečné formy ľudovej architektúry a umenia vôbec. Hornatá časť Spiša bola kolonizovaná na valašskom práve od 15. – 16. storočia. Obyvatelia goralských a rusínskych obcí sa živili salašníckym chovom oviec a dobytky. Goralské obyvateľstvo tvorí podstatnú časť v 34 obciach zoskupených v dvoch oblastiach: severná – kompaktná, južná – údolie rieky Poprad. Charakteristickou goralskou obcou je práve Ždiar. Gorali sa od ostatného obyvateľstva odlišujú nárečím, materiálnou kultúrou – *odevom, stavitelstvom a folklórom*. V severných častiach Spišského regiónu sa Gorali hlásia k rímskokatolíckemu vierovyznaniu (BEŇUŠKOVÁ 2005: 173-175).

Nepriaznivé klimatické pomery a následná hospodárska kríza, neschopnosť znášať vtedajšie zemepanské a verejné nariadenia v rokoch 1715 – 1716 zapríčinili prvú vlnu odchodov poddaných zo severného Slovenska. Zo Ždiaru vtedy odišlo niekoľko rodín. Následné vysťahovalectvo, ktoré ovplyvnilo život ľudí v obci bolo v rokoch 1884 – 1889. Obyvatelia odchádzali predovšetkým za prácou do USA. Vysťahovalectvo bolo zapríčinené vykúpením zálohovaných úrodných pozemkov (Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry v Ždiari – Urbanisticko-historický výskum 2017).

Pôsobenie súčasných civilizačno-kultúrnych procesov na tradičnú kultúru. V roku 1932 bol uvedený film „Zem spieva“ od režiséra Karola Plicku. Tento film zohral dôležitú úlohu pri uchovávaní, propagácii ale i následných zmenách tradičnej lokálnej kultúry Ždiaru. Filmom upriamil režisér pozornosť na autentický folklór obce, jeho špecifické nárečie, piesne a najmä tradičný odev. Propagácia Ždiaru filmom zaujala aj samotných turistov. V polovici 19. storočia začali prechádzať týmto územím viacerí turisti najmä z Poľskej strany. Po uvedení filmu prichádzali tiež turisti z Nemecka. Zatiaľ, čo v roku 1928 obec navštívilo 5 hostí, v roku 1930 sa tu rekreovalo 30 hostí a v roku 1932 ich bolo vyše 100. Z nedostatočných kapacít bolo potrebné až 70 návštevníkov odmietnuť. V roku 1933 do obce prišlo až 285 turistov, z čoho 21 bolo zahraničných turistov (KOLLÁROVÁ a kol. 2013: 48). Na konci 20. storočia ovplyvnil stále sa zvyšujúci cestovný ruch obec natoľko, že sa stal hlavným zdrojom príjmov pre veľké množstvo miestnych obyvateľov.

Čím viac turistov do obce prichádzalo, tým viac miestne obyvateľstvo začalo upúšťať od tradičného odievania a začalo sa postupne prispôbovať mestským prvkom. Príčinou nebol len cestovný ruch, ale aj sťahovanie sa miestneho obyvateľstva za prácou do iných regiónov. V priebehu nasledujúcich rokov to nabralo až taký rozmer, že tradičný goralský odev z bežného života obyvateľov takmer úplne vymizol. V roku 1974 prišiel do úradu obce farár Ľudovít Šlepecký. Jeho záľuba v tradíciách vyvolala renesanciu využívania krojov. V obci boli následne obnovené zvyky slávania dôležitých udalostí v ľudovom odeve (slávnosti liturgického roka, 1. sv. prijímanie, krst, birmovka, ohlášky, svadba). Obnova tradičného odevu po rokoch nevyužívania bola náročná. Pôvodní obyvatelia, ktorí ovládali postupy výroby, sa už v obci takmer nenachádzali, a preto bolo potrebné hľadať a zozbierať pôvodné prvky výroby zo zápisov v múzeách (Zoričáková 2018). Tradičný ždiarsky odev je pýchou obce do súčasnosti. Je to fenomén, ktorý je súčasťou kultúrneho rázu lokality a vyvoláva u účastníkov cestovného ruchu pocit kontaktu s originálnou kultúrou.

Zvyšovanie počtu návštevníkov zintenzívnilo aj stavebný rozvoj obce, podnikli najmä budovanie obytných priestorov. Tento fakt výrazne ovplyvnil aj tradičnú hmotnú kultúru a v jej rámci predovšetkým architektúru. Obyvatelia Ždiaru mnohé domy dispozične zmenili, zrekonštruovali a prispôbili potrebám cestovného ruchu. Niekedy to bolo aj na úkor historických a architektonických hodnôt. V minulosti bolo vypracovaných niekoľko štúdií na prestavbu obce tak, aby sa podarilo zachovať charakter pôvodnej goralskej dediny. Veľa návrhov do súčasnosti bolo odsúhlasených, ale nikdy sa ich nepodarilo zrealizovať do finálnej podoby. Na záchranu rázovitého štýlu boli prijaté opatrenia na obnovu hmotného fondu ľudovej architektúry vyhlásením Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry v Ždiari, a to v troch častiach obce: západná – Horný koniec, východná časť a doliny – Bachledova dolina a Blaščacká dolina a Antošovský vrch. V súčasnosti je v obci 183 národných kultúrnych pamiatok, ktoré sú súčasťou pamiatkových zón. (Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry v Ždiari – Urbanisticko-historický výskum 2017).

Obec neskôr dala vypracovať nové pravidlá, podľa ktorých sa majú dodržiavať základné normy pri prestavbe aj výstavbe a to nielen v pamiatkových zónach, ale aj v celej dedine. Pamiatkové zóny podliehajú priamo pod pamiatkový úrad, ktorý následne podľa presných stanovených noriem schvaľuje samotnú stavbu. Normy pamiatkového úradu napr. akcentujú nutnosť stavať z presne zadaného stavebného materiálu, ktorého je v súčasnosti nedostatok. Nedostatkovými a z enviromentálneho hľadiska nevyhovujúcimi materiálmi sú drevo, ale najmä „ždiarsky kameň“, ktorý sa používal na obloženie podmuroviek. Kameň musí byť použitý výhradne z lokality katastra obce, ktorý sa v súčasnosti ťažiť už nemôže. Kameňa je nedostatok a ložiská sa nachádzajú v chránených lokalitách, kde je ťažba zakázaná. Pri výstavbe domov boli často preberané goralské prvky z pohraničnej poľskej architektúry (napr. dom do výšky s niekoľkými poschodiami – penzión Strachan a pod.), ktoré majú len málo spoločného s prvkami tradičnej architektúry v Ždiari.

Jedným z ďalších problémov je, že v súčasnosti nie sú vlastníckmi nehnuteľností a prevádzkovateľmi ubytovacích zariadení iba pôvodní obyvatelia, ktorí by mali záujem o zachovanie kultúrneho rázu. Destinační manažéri, predstavitelia samosprávy, podnikatelia, ale aj obyvatelia Ždiaru priznávajú, že jednoduchšou formou, ako dodržiavať normy, je zaplatenie pokuty stavebnému a pamiatkovému úradu (Burgerová 2017, Doyle 2018, Michaláková 2018, Pitoňák 2018, Zoričáková 2018).

Obrázok č. 1: Pozostatky tradičnej architektúry v obci Ždiar – Antošovský vrch, súčasť PREA.

Zdroj: Lucia Kurpašová, 2017.

Obec, v snahe zaviesť hromadné nariadenia na výstavbu a rekonštrukciu nehnuteľností aj v nepamiatkových zónach, narazila na nevôľu obyvateľov, ktorí sa odvolávajú na protizákonné konanie samosprávy. Celková spolupráca medzi samosprávou a obyvateľmi je nepriaznivá. Obyvatelia vyčítajú obci nedostatočnú angažovanosť a spoluprácu. Poukazujú predovšetkým na slabú materiálnu podporu pri organizovaní kultúry v Ždiari. Obec naopak vníma zo strany obyvateľov nekorektné správanie v súvislosti s daňovými povinnosťami. Tí z pohľadu samosprávy neuvádzajú reálnu návštevnosť svojich ubytovacích zariadení, aby sa vyhli poplatkom z daní za prenocovanie. Aj tieto negatívne faktory ovplyvňujú rozpočet obce.

Z uvedeného vyplývajú aj problémy pri organizácii kultúrnych podujatí v obci, najmä najviac navštevovaných *Goralských slávností*. Organizácia dvojdnového podujatia má značné limity. V prvý deň je na programe len svätá omša a večerná diskotéka, o ktorej sú informovaní len domáci obyvatelia. Reálne slávnosti začínajú až na druhý deň. Krátke časové rozvrhnutie slávností vnímajú obyvatelia aj turisti. Jeden z hlavných organizačných problémov je priestor. Slávnosti sa usporadúvajú už niekoľko rokov na lyžiarskom stredisku Strednica a.s.. Rezort nemá jedného majiteľa, ale funguje na princípe pozemkového spoločenstva. Každý vlastník pozemku však nie je aj akcionárom a mnohí sa vôbec o stav strediska nezaujímajú. Tí, ktorí by záujem mali a chcú podniknúť opatrenia pre skvalitnenie hospodárenia strediska, nemajú dostatočnú podporu hlasov. Obec v snahe vybudovať stály amfiteáter v stredisku Strednica, ktorý by slúžil celoročne, a tak, aby adekvátne nahradil absentujúci kultúrny dom, neuspela. Dôvodom sú nevysporiadané pozemky. Problémom slávností je aj nedostatočné množstvo pracovnej sily, ktorá by bola schopná pokryť viac ako dva dni trvania podujatia.

V minulosti sa slávnosti organizovali v Monkovej doline pri hoteli Magura, ale kapacitne nepostačujúce parkovacie plochy zapríčinili presunutie slávností na Strednicu.

Nárast cestovného ruchu zaznamenal Ždiar po otvorení *Chodníka korunami stromov* na jeseň v roku 2017. Z dôvodu nepostačujúcich parkovacích plôch zaznamenala obec dopravný kolaps. Situáciu sa snaží vyriešiť majiteľ lyžiarskeho strediska Bachledka Ski&Sun budovaním nových parkovacích miest. Stredisko tiež buduje novú lanovú dráhu, ktorá bude otvorená v zimnej sezóne 2018.

V pláne majiteľa je aj otvorenie nového ubytovacieho a stravovacieho zariadenia, ktorých je v Ždiari nedostatok. V súčasnosti je supraštruktúra nadmieru vyťažená. Tradičná gastronómia je slabou stránkou. Namiesto miestnych špecialít, sú návštevníkom takmer vo všetkých reštauračných zariadeniach ponúkané univerzálne jedálne lístky, obsahujúce prvky medzinárodnej *globálnej* kuchyne. Slabou stránkou je aj fakt, že turista sa po 21:00 hod. nemá kde najesť. Vzhľadom na intenzívnu návštevnosť strediska je to veľkým paradoxom.

Obrázok č. 2: Omša – otvorenie 2. dňa Goralských folklórnych slávností 2018.

Zdroj: Lucia Kurpašová, 2018.

Záver. Výnimočnosť Ždiaru spočíva okrem lákavého prírodného prostredia, kvality športových stredísk a rôznych atrakcií predovšetkým v jeho svojráznej tradičnej kultúre. Tú charakterizuje goralské nárečie, tradičná kuchyňa, tradičná architektúra, bohaté variácie ľudového odevu a najmä špecifický a neopakovateľný folklór. Práve autenticita lokality je dnes faktorom konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu.

Negatívom súčasného potenciálu obce je veľmi slabá propagácia a prezentácia tejto konkurenčnej výhody. Za slabú stránku vnímame aj nedostatočnú spoluprácu miestnych inštitúcií so subjektmi cestovného ruchu. Je možné tvrdiť, že kvalitný destinačný manažment môže v tejto lokalite zosúladiť zachovávanie a efektívne využívanie tradičnej kultúry v cestovnom ruchu. Samospráva upozorňuje na fakt, že im chýba fundovaný manažment, ktorý by sa tomuto problému priamo venoval. Rovnako akcentuje nutnosť rozširovať spoluprácu s obyvateľmi na širšej úrovni.

Načrtnuté civilizačné vplyvy majú negatívny dopad na miestnu kultúru, ktorá sa začína účastníkovi cestovného ruchu nepriamo prispôsobovať a strácať originalitu. Nedostatočné využívanie kultúrnej ponuky v kontexte cestovného ruchu môžeme pripísať neadekvátnej úrovni spolupráce (alebo nezájmu) medzi subjektmi pôsobiacimi v lokalite.

Podobný prístup skúmania vzájomných vplyvov tradičnej kultúry a cestovného ruchu bude aplikovaný aj v iných cieľových miestach na Slovensku. Výstupy analýzy podrobíme vzájomnej komparácii s cieľom poukázať na spôsoby

a význam využívania tradičnej kultúry v cestovnom ruchu, ktorá v konečnom dôsledku podporuje konkurencieschopnosť destinácie.

Literatúra a pramene:

- BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol. Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Prehľad charakteristických znakov. Bratislava: SAV, 1998.
- KOLLÁROVÁ, Z. a kol. Dedičstvo Goralov, Ždiar. Ždiar, 2013.
- KOLEKTÍV, Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1. časť. Bratislava: VEDA, 1995.
- KOLEKTÍV, Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 2. časť. Bratislava: VEDA, 1995.
- Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry v Ždiari – Urbanisticko-historický výskum [online]. 2008 – 2009. [cit. 2017-20-2017]. Dostupné na internete: <https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/Zdiar/0101-Zdiar-u-hi-vyskum.pdf>

Respondenti:

- Bachledová, Iveta. Prevádzkarka – Wellness Penzión Strachan*** : 2017
- Bekeš, Pavol. Starosta obce Ždiar : 2017
- Budzáková, Monika. Múzeum – Ždiarsky dom : 2017
- Burgerová, Katarína. Riaditeľka OZ Spolok Goralského dedičstva : 2017
- Doyle, Ivana. Majiteľka ubytovacieho zariadenia Belianska Chata : 2017, 2018
- Karšňák, Milan (1955) – Karšňáková, Jana (1959). Návštevníci obce : 2018
- Mačáková, Martina. – Mačák, Peter. Majitelia ubytovacieho zariadenia Piero v Ždiari : 2017
- Michaláková, Blanka. Obecný úrad – Rozvoj obce : 2017, 2018
- Strišovská, Jana. Prevádzkovateľ ubytovacieho zariadenia a lyžiarskeho strediska Magura v Monkovej doline : 2017, 2018
- Pavlíkovský, Emil (1972) – Pavlíkovská, Monika (1974). Obyvatelia obce, vlekár/lanovkár na lyžiarskom stredisku Bachledka Ski & Sun : 2018
- Pitoňák, Miroslav (1963). Obyvateľ obce, zakladateľ súboru Ždiaranček, vlekár lyžiarskeho strediska Strednica a.s. : 2018
- Šiška, Dušan. Riaditeľ, Ski & Sun Bachledová dolina : 2017
- Tudaj, Ivan. Riaditeľ pozemkového fondu, Poprad : 2017
- Vojtašáková, Helena (1949). Múzeum – Ždiarsky dom : 2018
- Zoričáková, Magdaléna (1951). Múzeum – Ždiarsky dom, bývala riaditeľka ZŠ, vedúca súboru Ždiaranček,, zostavovateľka osnov regionálnej výchovy na ZŠ : 2018

Kontakt:

Mgr. Lucia Kurpašová
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
E-mail: lucia.kurpasova@ukf.sk

Identifikácia lokalizačných faktorov kultúrnych a kreatívnych odvetví na okresnej úrovni SR aplikáciou priestorového regresného modelu¹

Katarína Melichová – Michal Hrivnák – Michal Strnál

Kľúčové slová: kultúrne a kreatívne odvetvia, regresná analýza, kreatívne milieu, lokalizačné faktory

Key words: cultural and creative industries, regression analysis, creative milieu, localization factors

Abstract: The paper deals with the issue of the localization behaviour of the subjects of the cultural and creative economy. The aim of the paper is to identify which localization factors predetermine the spatial distribution of cultural and creative industries in the conditions of the regional structure of the Slovak Republic. Potential localization factors have been identified based on theoretical works and empirical studies focusing on the localization of economic activities in general and with a specific focus on cultural and creative economic activities.

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0789/18 (Inštitucionálne prostredie ako nositeľ rozvojových politík v najmenej rozvinutých okresoch)

Their significance for localization or concentration of cultural and creative industries in SR was tested with the application of spatial autoregressive model. The results testify to the fact that at the county level, important localizing factors primarily include the quality of human potential, social environment and social capital, which we recognize as key components of the so-called "creative milieu". Another significant finding is that the cultural and creative industries have a strong tendency to spatial collocation.

Úvod. Priestorová dimenzia, v ktorej sa uskutočňujú ekonomické aktivity, sa už dávnejšie dostala do stredobodu pozornosti mnohých ekonómov a výskumníkov. Priestor, jeho prvky a vlastnosti ovplyvňuje a predurčuje lokalizáciu ekonomických aktivít, pričom ani kultúrne a kreatívne odvetvia nie sú výnimkou z pravidla. V podmienkach Slovenskej republiky sa empiricky lokalizačným faktorom podnikateľských subjektov vo všeobecnosti venujú napríklad Fusková et al. (2018) a Gubánová a Hanáčková (2014). Cifranič (2015, 2016) sa na druhej strane zameriaval na skúmanie dôležitosti lokalizačných faktorov vybraných zariadení cestovného ruchu. Ako všetky odvetvia hospodárstva, aj kultúrne a kreatívne odvetvia sú orientované na faktory, ktoré podmieňujú ich lokalizáciu. Kým poľnohospodársky sektor je závislý najmä na prírodných podmienkach, spracovateľský priemysel je vysoko závislý na prítomnosti surovín, elektrotechnický priemysel, biotechnológie a ďalšie odvetvia vyhľadávajú vysoko kvalifikovanú pracovnú silu, väčšina odvetví terciárneho sektora má tendenciu koncentrovať sa tam, kde sa koncentruje dopyt po ich výrobkoch a službách, čo podmieňuje ich koncentráciu v mestách a urbanizovaných regiónoch. Vzhľadom na novonadobudnutú popularitu konceptu kultúrnych a kreatívnych odvetví a kreatívnej triedy, nielen v zmysle objektu výskumu, ale aj v rámci koncepčných dokumentov a podporných politík vo viacerých európskych krajinách, aj skúmanie lokalizačného správania subjektov tohto sektora prispeje tak k prehĺbeniu teoretického poznania danej problematiky, ako aj k získaniu relevantných poznatkov využiteľných pri formulácii už spomenutých koncepčných dokumentov.

Teoreticko-koncepčné východiská. Bez ohľadu na to, či je daná problematika skúmaná z pohľadu kultúrnych a kreatívnych odvetví alebo kreatívnej triedy, väčšina autorov (FLORIDA 2003, ANDERSSON 1985, SCOTT 1997) sa zhodla na tom, že rovnako kultúrne a kreatívne odvetvia a jednotlivci patriaci do kreatívnej triedy majú tendenciu koncentrovať sa v mestách v kontraste s vidieckym prostredím, čo bolo potvrdené aj empirickými štúdiami (LORENZEN, VAARST ANDERSEN 2007), tvrdiac, že práve mestské prostredie disponuje jedinečným súborom lokalizačných faktorov, ktoré priťahujú kreatívnych jednotlivcov a kreatívne odvetvia. Keďže kultúrne a kreatívne odvetvia zastrešujú relatívne široké spektrum odvetví národného hospodárstva a môžu byť vo svojej podstate chápané za prierezové napriek štandardnej

klasifikácii sektorov národného hospodárstva, môžeme predpokladať, že faktory ovplyvňujúce lokalizáciu, resp. koncentráciu jednotlivých kultúrnych a kreatívnych odvetví sú rozdielne. Preto sa v rámci tohto príspevku budeme snažiť identifikovať tie, ktoré sú vlastné väčšine odvetví patriacich do kreatívneho sektora.

Lazzaretto et al. (2009) identifikujú niekoľko skupín faktorov, ktoré podmieňujú koncentráciu kreatívnych odvetví v priestore. Prvou z nich je prítomnosť kultúrneho a historického dedičstva. Campagni (2009) kultúrne a historické dedičstvo, tak materiálne ako i nemateriálne, považuje za súčasť relatívne novej koncepcie teritoriálneho kapitálu, ktorá sa snaží vysvetliť regionálne rozvojové disparity. Z pohľadu vplyvu na koncentráciu kreatívnych odvetví podľa Campagniho a Lazzarettovej, koncentrácia kultúrneho a historického dedičstva implikuje význam danej lokality z určitého aspektu, či už v regionálnom, nadregionálnom, alebo dokonca globálnom meradle (napríklad Vatikán, Benátky, Atény, Praha). Môžeme opodstatnene predpokladať, že lokality s vysokou koncentráciou kultúrneho a historického dedičstva vo väčšej miere ovplyvňujú koncentráciu kreatívnych odvetví než koncentráciu odvetví, ktoré sem nepatria, z toho dôvodu, že práve tieto odvetvia sú vo veľkej miere naviazané na kultúrne a historické dedičstvo (príkladom môžu byť svetoznámi inšitní maliari v srbskej Kovačici).

Druhým faktorom sú aglomeračné efekty, teda výhody z koncentrácie podnikov a ďalších subjektov v priestore. Rozdielna povaha jednotlivých kultúrnych a kreatívnych odvetví podmieňuje aj rozdielne lokalizačné faktory z aspektu výhod z koncentrácie. Billeová (2010) odlišuje lokalizačné faktory kultúrnych a kreatívnych odvetví, ktoré produkujú reprodukovateľné a nereprodukovateľné produkty, pričom využívajú výhody z ekonomiky z rozsahu buď na strane výrobného procesu, alebo na strane spotreby, prípadne oboje (nereprodukovateľné majú charakter služieb, ide o výkon, zatiaľ čo reprodukovateľné sa správajú ako hmotné výrobky). Pre odvetvia, ktoré produkujú nereprodukovateľné produkty (napríklad divadlo, balet a i.) významným lokalizačným faktorom je blízkosť trhu, teda potenciálnych spotrebiteľov (BILLEOVÁ 2010). Ich lokalizácia je teda výrazne podmienená koncentráciou populácie predovšetkým v mestách, ktoré poskytujú široký odbytový trh. Pre odvetvia, ktoré produkujú reprodukovateľné tovary (napríklad knihy, záznamy na CD nosičoch a i.), dôležitejšie ako blízkosť odbytových trhov je blízkosť trhov s medziproduktmi. Ďalším dôvodom koncentrácie kreatívnych odvetví je využívanie pozitívnych externalít najmä v zmysle transferu poznatkov (RASPE a OORT 2008) a „spill-over“ efektov, čo podmieňuje vytváranie klastrov kreatívnych odvetví, resp. firiem. Subjekty zoskupené v takomto klastri dosahujú konkurencieschopnosť na externých trhoch práve vďaka svojej schopnosti využívať lokalizované priesaky poznatkov, koncentrovanú špecializovanú pracovnú silu a špecializované inštitucionálne podporné systémy, pričom práve ich koncentrácia a priestorová súvislosť im umožňuje

zdieľať tacitné a netacitné poznatky (VANG 2007).

Ďalšou centripetálnou silou spôsobujúcou koncentrovanie kultúrnych a kreatívnych odvetví je špecializovaná pracovná sila. Pôsobenie tohto lokalizačného faktora je vysvetlené niekoľkými teoretickými konceptmi, primárne koncepciou ľudského kapitálu a Floridovou kreatívnou triedou (FLORIDA 2003). Kvalitný ľudský kapitál, najčastejšie v empirických výskumoch meraný dosiahnutým vzdelaním ako kľúčový faktor regionálnej konkurencieschopnosti a ekonomického rastu, je známy tak v akademických kruhoch, ako aj medzi tvorcami podporných mechanizmov už dávno (medzi prvými autormi zdôrazňujúcimi dôležitosť ľudského kapitálu ako faktora regionálnej konkurencieschopnosti boli Jacobs 1984 a Lucas 1988). Podľa Gleasera et al. (2001, 2003) je práve koncentrácia ľudského kapitálu primárnym dôvodom regionálnej aglomerácie firiem, pričom tvrdí, že podniky sa sústreďujú, aby mohli využívať výhody zo spoločného trhu pracovnej sily, v kontraste s častejšie uvádzanými výhodami prameniáciami z prepojenosti sietí spotrebiteľov a dodávateľov. Florida (2003) sa s touto myšlienkou stotožňuje, definuje však novú kategóriu ľudského kapitálu – kreatívnu triedu, pričom bližšie skúma, ktoré faktory podmieňujú lokalizačné rozhodnutia kreatívnych jedincov, čiže koncentráciu kreatívnej triedy. Za najdôležitejšie považuje otvorenosť komunity pre kreatívnych jedincov, nové idey a rozmanitosť kultúrneho a spoločenského života, pričom tvrdí, že pri lokalizačných rozhodnutiach kreatívnej triedy, ktorá sa vyznačuje vysokou mobilitou, sú práve tieto faktory v popredí, na rozdiel od dostupnosti pracovných miest. Práve týmto tvrdením si zaslúžil ostrú kritiku vedeckej komunity. Podľa Floridu (2003), kreatívni jedinci pri lokalizačných rozhodnutiach vyhľadávajú inkluzívne komunity, charakterizované otvorenou, tolerantnou klímou a existenciou kvantitatívne a kvalitatívne bohatého spoločenského a ekonomického života. Význam sociálneho kapitálu v územnom rozvoji preukázali aj Varecha a Fáziková (2018), ktorých regresná analýza potvrdila štatisticky významný dopad počtu občianskych združení na 1000 obyvateľov na výšku indexu ľudského rozvoja. Ako už bolo uvedené, existuje predpoklad, že koncentrácia kreatívnej triedy a kultúrnych a kreatívnych odvetví je úzko spätá s úrovňou ľudského kapitálu, v empirickej časti príspevku sme uvažovali aj s potenciálnym dopadom organizácií občianskej spoločnosti ako lokalizačného faktora.

Autori v rámci výskumného tímu URBACT II (2008) identifikovali niekoľko skupín faktorov, prevažne charakteristických pre mestské prostredie, ktoré ovplyvňujú lokalizačné rozhodnutia jednotlivých skupín znalostných povolání:

Tabuľka č. 1: Lokalizačné faktory podľa jednotlivých typov znalostných pracovníkov.

Tvrde a mäkké lokalizačné faktory	Typ znalostných povolání		
	Vedeckí pracovníci, inžinieri a kreatívni profesionáli	Umelecky orientovaní kreatívni ľudia, profesionáli v oblasti médií	Študenti (latentní znalostní pracovníci)
	Kvalita univerzitného milieua	Cenovo prístupný priestor	Náklady bývania
	Zariadenia voľného času	Kreatívne milieua	Prestížne univerzity
	Hedonistické prostredie	Zábava	Životný štýl
	Dostupnosť	Kreatívne priestory	Lacné ubytovanie
	Životný štýl	Mestská rozmanitosť	
	Dostupnosť kultúrnych zariadení		

Zdroj: Prevzaté z URBACT II TN5 (2008): *Creative Clusters in Low Density Urban Areas – Baseline Study*.

Ciele a metodika. Primárnym cieľom príspevku je identifikovať, ktoré lokalizačné faktory podmieňujú lokalizáciu, resp. koncentráciu kultúrnych a kreatívnych odvetví v podmienkach regionálnej štruktúry Slovenskej republiky.

Prvým krokom k naplneniu uvedeného cieľa je vymedzenie subjektov, ktoré doň patria. V ekonomickej klasifikácii odvetví hospodárstva Slovenska sme definovali 11 kreatívnych odvetví: architektúra, digitálne médiá a zábava, hudba, vizuálne a scénické umenie, marketingová komunikácia, módný dizajn, rádio a televízia, vydavateľstvo v oblasti softvéru, video, film a fotografia, vydavateľstvo, remeslá a umelecké vzdelávanie. Pri voľbe jednotlivých SK NACE subkategórií, ktoré patria do príslušných zadaných kreatívnych odvetví, sme sa opierali najmä o klasifikáciu KEA (2006) a výslednú klasifikáciu, s ktorou ďalej v príspevku pracujeme, uvádzame v tabuľke č. 2.

Tabuľka č. 2: Vymedzenie kreatívnych odvetví v rámci štruktúry ekonomických činností v SR.

Kreatívne, resp. kultúrne odvetvie	Kód NACE rev.2
Architektúra	71110
Digitálne médiá a zábava	58210
Hudba, vizuálne a scénické umenie	59200, 90010, 90020, 90030, 90040
Marketingová komunikácia	73110, 73120
Módny dizajn	74100
Rádio a televízia	60100, 60200
Vydavateľstvo v oblasti softvéru	58290, 74200
Video, film a fotografia	74200, 59110, 59120, 59130, 59140
Vydavateľstvo	18110, 18130, 58110, 58130, 58140, 58190, 63910
Remeslá	23411, 23419, 32120, 32130, 32200
Umelecké vzdelávanie	85520

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Ako indikátor lokalizácie a koncentrácie kultúrnych a kreatívnych odvetví používame ukazovateľ LQ – lokalizačný kvocient, ktorého výpočet sme pre potreby analýzy (ale najmä z dôvodu dostupnosti vstupných údajov) upravili. Namiesto výkonnostných ukazovateľov (napr. produkcia odvetvia), alebo ukazovateľov zamestnanosti, ktoré sú zväčša používané pri výpočte uvedeného ukazovateľa, ako pozorovaný znak použijeme proxy premennú – počet firiem. Pre túto úpravu sme sa rozhodli z dôvodu dostupnosti údajov na regionálnej úrovni v odvetvovej dezagregácii na 4-miestny SK NACE kód. Údaje o počte ekonomických subjektov v Slovenskej republike sme získali z Registra ekonomických subjektov, pričom sme uvažovali len so subjektmi patriacimi do súkromného a neziskového sektora; subjekty patriace do verejného sektora, napr. štátne podniky (okrem príspevkových a rozpočtových organizácií), sme v analýzach nezohľadňovali. Všetky údaje, s ktorými pracujeme v tejto časti sú aktuálne k októbru 2014. Použitím tohto ukazovateľa však predpokladáme určitú mieru skreslenia výsledkov, keďže nevieme zistiť veľkosť firiem z hľadiska počtu zamestnancov. Určitý objem straty informácie, resp. presnosti je prirodzene kompenzovaný faktom, že firmy v kultúrnych a kreatívnych odvetviach sa vyznačujú skôr menším počtom zamestnancov, resp. je len veľmi malý počet veľkých firiem (toto však nadhodnocuje podiel kreatívnych odvetví na celkovom hospodárstve). Vzhľadom k tomu sú relatívne častejšie používané vstupné dáta – podiel na zamestnanosti, v prípade pozorovaného znaku neadekvátne (keďže údaje o počte zamestnaných sú dostupné len za podniky s 20 a viac zamestnancami). Lokalizačný kvocient potom kalkulujeme nasledovne:

$$LQ_{ij} = \frac{X_{ij}/X_i}{X_j/X}$$

Kde:

LQ_{ij} = lokalizačný kvocient kreatívnych odvetví i v priestorovej jednotke j
 X_{ij} = početnosť subjektov kreatívnych odvetví i v priestorovej jednotke j
 X_i = počet subjektov kreatívnych odvetví i v krajine
 X_j = počet všetkých subjektov v priestorovej jednotke j
 X = počet všetkých subjektov v krajine

Takto definovaný ukazovateľ vystupuje v ďalších analýzach ako závislá premenná.

Za účelom identifikácie lokalizačných faktorov podmieňujúcich koncentráciu kreatívnych odvetví v priestore využijeme analytické nástroje regresnej analýzy. Lokalizačné faktory sme definovali ako jednotlivé zložky tzv. kreatívneho milieua, ktorý sme definovali ako inštitucionálne prostredie, dostupnosť (fyzická a virtuálna), ľudský potenciál, kultúrne a sociálne prostredie, prvky charakteru využitia krajiny a životného prostredia a aglomeračné efekty. V tejto časti bude základnou skúmanou územnou jednotkou okres, nakoľko väčšina relevantných štatistických dát je dostupná práve na tejto úrovni. V podmienkach Slovenska sme uvedené lokalizačné faktory kvantifikovali nasledovne:

Tabuľka č. 3: Kvantifikácia definovaných lokalizačných faktorov, resp. nezávislé premenné regresného modelu.

Zložka kreatívneho miliea	Merateľný indikátor	Spôsob výpočtu	Rok	Zdroj	ID
Inštitucionálne prostredie	Výdavky miestnej samosprávy na kultúru	$\frac{\text{výdavky na kultúru (€)}}{\text{bežný rozpočet (€)}} \times 100$	Priemer 2009-2014	Záverečné účty orgánov verejnej správy SR, Ministerstvo financií SR	KULTPO
		$\frac{\text{výdavky na kultúru (€)}}{\text{počet obyvateľov}}$			KULTOB
Dostupnosť	Hustota cestnej siete	$\frac{\text{Dĺžka diaľnic a rýchlostných ciest (km)}}{\text{Výmera okresu (km}^2\text{)}}$	2014	Cestná databanka Slovenskej správy ciest	DIAL
		$\frac{\text{Dĺžka cestných komunikácií (km)}}{\text{Výmera okresu (km}^2\text{)}}$			KOMUN
	Prístup k internetu	$\frac{\text{počet domácn. s prístupom k internetu}}{\text{počet domácností}} \times 100$	2011	SODB, 2011	INTERN
Eudský potenciál	Index vzdelanosti	$Kc_i = \frac{\sum_{i=1}^{12} w_i \text{počet obyv}_i}{\text{počet dospelého obyvateľstva}}$ $w_i = \frac{\text{počet ukon.rokov stupňa vzdelanie } i}{\text{počet ukon.rokov stupňa vzdelanie } 1}$ pre $i = 1, 2, \dots, 12$ a $i = 1, 2, \dots, 12$	2011	SODB, 2011	VZDEL
Kultúrny potenciál	Kultúrne nehnuteľné pamiatky	$\frac{\text{počet kult. nehnuteľ. pamiatok}}{\text{počet obyvateľov}}$	2014	Pamiatkový úrad SR	PAMIAT
Sociálne prostredie	Občianske združenia a neziskové organizácie	$\frac{\text{počet OZ a NO}}{\text{počet obyvateľov}}$	2014	RO SR	ZDRUZ
Životné prostredie	Lesy	$\frac{\text{výmera lesnej pôdy (km}^2\text{)}}{\text{výmera okresu (km}^2\text{)}}$	2014	RegDat	LESY
	Vodné plochy	$\frac{\text{výmera výmera vodných plôch (km}^2\text{)}}{\text{výmera okresu (km}^2\text{)}}$			VODNE
Aglomeračné efekty	Hustota obyvateľstva	$\frac{\text{počet obyvateľov}}{\text{výmera zastavanej plochy a nádvorí (km}^2\text{)}}$	2014	RegDat	AGLOM

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Definujúce charakteristiky mnohých socio-ekonomických procesov úzko súvisia s priestorovou dimenziou, čo dvojnásobne platí v prípade lokalizácie jednotlivých odvetví. Pri overovaní štatistickej významnosti jednotlivých lokalizačných faktorov kreatívnych odvetví preto môžeme uvažovať s nástrojmi priestorovej regresie. Existujú dva základné typy priestorových regresných modelov: zmiešaný regresný, autoregresný model – SAR, ktorého aplikácia je vhodná v prípade, že a priori môžeme predpokladať významnú priestorovú autokoreláciu závislej premennej (menej často nezávislých premenných) a model s priestorovými chybami, ktorý použijeme vtedy, ak reziduá sú významne autokorelované, čo indikuje v modeli nezohľadnenú vysvetľujúcu premennú (Anselin 1988). Vhodný model zvolíme prvotnou aplikáciou jednoduchého lineárneho regresného modelu – OLS, pri ktorom otestujeme, či je opodstatnené rozšíriť ho na jeden z priestorových regresných modelov. Nezávislé premenné boli logaritmicke transformované prirodzeným logaritmom, a ich významnosť vo vzťahu k miere koncentrácie kreatívnych odvetví, kvantifikovanej lokalizačným kvocientom kreatívnych odvetví bola najprv overená jednoduchým lineárnym regresným modelom:

$$LQ = \beta_0 + \beta_1 \ln LESY + \beta_2 \ln VODNE + \beta_3 \ln KULTPO + \beta_4 \ln KULTOB + \beta_5 \ln DIAL + \beta_6 \ln KOMU + \beta_7 \ln INTERN + \beta_8 \ln VZDEL + \beta_9 \ln PAMIAT + \beta_{10} \ln ZDRUZ + \beta_{11} \ln AGLOM + \varepsilon$$

Kde:

β_0 = lokujúca konštanta

$\beta_{1,2,\dots,11}$ = vektor regresných koeficientov

ε = reziduá

Prípadný výskyt priestorovej závislosti vysvetľovanej premennej je v štandardnom OLS modeli premietnutý v reziduách, ktoré potom môžeme zapísať ako $\varepsilon_i = \rho W_i Y_i + \varepsilon_i$ alebo $\varepsilon_i = \rho W_i Y_i + \varepsilon_i$. Po dosadení vzťahu do regresnej rovnice dostávame všeobecný tvar zmiešaného regresného, priestorovo autoregresného modelu (SAR):

$$Y_i = \rho W_i Y_i + X_i \beta + \varepsilon_i$$

Kde:

ρ = priestorovo autoregresný koeficient

W_i = matica zvolených priestorových váh

Vzhľadom na identifikovanú významnú priestorovú závislosť pozorovaného javu za pomoci OLS modelu, bol ako najvhodnejší zvolený model SAR („spatial lag model“), pričom v záujme vyriešiť problém výskytu multikolinearity

v modeli a redukcii dimenzie vstupných dát boli dve nezávislé premenné z modelu vyradené. Formulácia regresného problému je potom nasledovná:

Kde:

$$LQ_i = \beta_0 + \rho \sum_{j=1}^{m_i} w_{ij} LQ_j + \beta_1 \ln LESY + \beta_2 \ln VODNE + \beta_3 \ln KULTPO + \beta_4 \ln KOMU + \beta_5 \ln INTERN + \beta_6 \ln VZDEL + \beta_7 \ln PAMIAT + \beta_8 \ln ZDRUZ + \beta_9 \ln AGLOM + \varepsilon_i$$

LQ_i = lokalizačný kvocient kreatívnych subjektov v okrese j , kde $j = 1, 2, \dots, m_i$

m_i = počet susedov okresu i vzhľadom na kritérium susedstva (typ queen prvého radu)

ρ = priestorovo autoregresný koeficient

Uvedené modely boli zostrojené a vyhodnotené prostredníctvom softvéru GeoDa.

Výsledky. Vhodnosť aplikácie modelov popísaných v metodike práce je podložená aj výsledkami OLS modelu (jednoduchéj lineárnej regresie), ktorého výsledky ilustruje obrázok č. 1.

Obrázok č. 1: Výsledky aplikácie OLS modelu pri hodnotení významnosti lokalizačných faktorov kreatívnych odvetví v SR.

```
Regression
SUMMARY OF OUTPUT: ORDINARY LEAST SQUARES ESTIMATION
Data set      : shapefile_REGRESIA_FIN
Dependent Variable : LQ_KO Number of Observations: 79
Mean dependent var : 0,7755 Number of Variables : 12
S.D. dependent var : 0,419361 Degrees of Freedom : 67

R-squared      : 0,781311 F-statistic      : 21,761
Adjusted R-squared : 0,745407 Prob(F-statistic) : 5,18516e-018
Sum squared residual: 3,0383 Log likelihood : 16,6007
Sigma-square : 0,0453478 Akaike info criterion : -9,20148
S.E. of regression : 0,21295 Schwarz criterion : 19,2319
Sigma-square ML : 0,0384595
S.E of regression ML: 0,196111
```

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Probability
CONSTANT	-0,7527294	1,027097	-0,7328712	0,4661928
LOGLESY	-0,04475527	0,03281309	-1,363946	0,1771495
LOGVODNE	0,03126217	0,04361657	0,7167497	0,4760205
LOGPAMIAT	-0,04792974	0,02837799	-1,688976	0,0958733
LOGZDRUZ	0,2540161	0,06702395	3,789931	0,0003253
LOGDIAL	0,02327705	0,03221048	0,7226545	0,4724074
LOGKOMUN	0,1171935	0,1187159	0,9871758	0,3271085
LOGVZDEL	6,636672	1,162399	5,70946	0,0000003
LOGKULTPO	0,1776919	0,07766944	2,287797	0,0253122
LOGKULTOB	0,04623257	0,06095799	0,7584333	0,4508510
LOGAGLOM	0,1173521	0,1037476	1,131131	0,2620324
LOGINTERN	-0,3551968	0,2685762	-1,322518	0,1904925

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Zvolený jednoduchý lineárny regresný model vysvetľuje 78% variability hodnôt lokalizačného kvocientu kreatívnych odvetví v okresoch Slovenskej republiky a je celkovo významný (p-hodnota F-štatistiky je menšia ako 0,05). Na hladine významnosti 0,05 z definovaných lokalizačných faktorov na lokalizáciu kreatívnych odvetví na okresnej úrovni významne vplýva vzdelanostná úroveň, počet združení a neziskových organizácií na obyvateľa (aj keď štatistická významnosť tohto lokalizačného faktora môže byť spôsobená relatívne vysokým podielom uvedených právnych foriem v určitých kreatívnych odvetviach) a podiel výdavkov na kultúru na bežných výdavkoch miestnej samosprávy, pričom všetky tieto faktory majú pozitívny vplyv.

Obrázok č. 2: Diagnostika OLS modelu pri hodnotení významnosti lokalizačných faktorov kreatívnych odvetví v SR.

```
REGRESSION DIAGNOSTICS
MULTICOLLINEARITY CONDITION NUMBER 162,021167
TEST ON NORMALITY OF ERRORS
TEST DF VALUE PROB
Jarque-Bera 2 0,6818945 0,7110964
```

```
DIAGNOSTICS FOR HETEROSKEDASTICITY
RANDOM COEFFICIENTS
TEST DF VALUE PROB
Breusch-Pagan test 11 24,70575 0,0100647
Koenker-Bassett test 11 23,33775 0,0158332
SPECIFICATION ROBUST TEST
TEST DF VALUE PROB
White 77 78,99962 0,4155079
```

```
DIAGNOSTICS FOR SPATIAL DEPENDENCE
FOR WEIGHT MATRIX : queen 1 vahy.gal
(row-standardized weights)
TEST MI/DF VALUE PROB
Moran's I (error) 0,385872 6,4851187 0,0000000
Lagrange Multiplier (lag) 1 41,4354234 0,0000000
Robust LM (lag) 1 15,4868478 0,0000831
Lagrange Multiplier (error) 1 26,7134877 0,0000002
Robust LM (error) 1 0,7649120 0,3817957
Lagrange Multiplier (SARMA) 2 42,2003355 0,0000000
===== END OF REPORT =====
```

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Na základe diagnostických štatistík aplikovaného OLS modelu identifikujeme problém multikolinearity medzi nezávislými premennými. Náhodné chyby modelu majú normálne rozdelenie (hodnota Jarque-Berovho testu je nevýznamná), štatistická významnosť Breusch-Paganovho a Koenker-Bassetovho testu indikuje skutočnosť, že nie všetky procesy a vzťahy, primárne priestorové, boli modelom zohľadnené a priestorovú nestacionaritu lokalizačného kvocientu kreatívnych odvetví, tzn. niektoré premenné môžu byť významným lokalizačným faktorom v určitom počte okresov a nevýznamným

v ostatných okresoch. Na základe testu vzájomnej korelácie nezávislých premenných (obrázok č. 3) boli v ďalších analýzach vynechané premenné LOGDIAL (hustota diaľnic a rýchlostných ciest na km²) a LOGKULTOB (výška výdavkov na kultúru miestnych samospráv na jedného obyvateľa). Vypovedacia schopnosť modelu by mohla byť posilnená zväžením odstránenia premenných LOGAGLOM (hustota na zastavanú plochu) prípadne LOGVZDEL (index vzdelanosti), ktoré navzájom korelujú v najväčšej miere. Nebolo by to však vhodné vzhľadom na stanovené ciele príspevku. Z tohto dôvodu však musíme vhodnosť a vypovedaciu schopnosť modelu posudzovať opatrne.

Obrázok č. 3: Vzájomná korelácia lokalizačných faktorov kreatívnych odvetví.

Correlation Analysis									
The CORR Procedure									
Pearson Correlation Statistics (Fisher's z Transformation)									
Variable	With Variable	N	Sample Correlation	Fisher's z	Bias Adjustment	Correlation Estimate	95% Confidence Limits	H0:Rho=Rho0	p Value
LOGVODNE	LOGAGLOM	73	-0.07422	-0.07436	-0.0005154	-0.07371	-0.298708	0.159058	0.5339
LOGVODNE	LOGINTERN	73	0.08985	0.09009	0.0006239	0.08923	-0.143793	0.312871	0.4510
LOGPAMIAT	LOGZDRUZ	73	0.27329	0.28041	0.00190	0.27153	0.044226	0.472105	0.0190
LOGPAMIAT	LOGDIAL	73	0.27449	0.28171	-0.00191	-0.27272	-0.473107	-0.045513	0.0184
LOGPAMIAT	LOGKOMUN	73	-0.17938	-0.18134	-0.00125	-0.17818	-0.392168	0.054108	0.1292
LOGPAMIAT	LOGVZDEL	73	-0.16617	-0.16773	-0.00115	-0.16505	-0.380661	0.067585	0.1605
LOGPAMIAT	LOGKULTPO	73	-0.02714	-0.02715	-0.0001885	-0.02695	-0.255436	0.204382	0.8203
LOGPAMIAT	LOGKULTOB	73	0.26916	0.27596	0.00187	0.26743	0.039808	0.468658	0.0210
LOGPAMIAT	LOGAGLOM	73	-0.29438	-0.30336	-0.00204	-0.29252	-0.489632	-0.066955	0.0111
LOGPAMIAT	LOGINTERN	73	-0.26059	-0.26674	-0.00181	-0.25890	-0.461478	-0.030657	0.0256
LOGZDRUZ	LOGDIAL	73	0.20196	0.20478	0.00140	0.20062	-0.030876	0.411682	0.0867
LOGZDRUZ	LOGKOMUN	73	0.13868	0.13958	0.0009631	0.13774	-0.095354	0.356505	0.2429
LOGZDRUZ	LOGVZDEL	73	0.25565	0.26145	0.00178	0.25399	0.025411	0.457336	0.0287
LOGZDRUZ	LOGKULTPO	73	-0.09654	-0.09684	-0.0006704	-0.09588	-0.318910	0.137217	0.4178
LOGZDRUZ	LOGKULTOB	73	-0.03688	-0.03690	-0.0002561	-0.03662	-0.264462	0.195088	0.7576
LOGZDRUZ	LOGAGLOM	73	0.21566	0.21910	0.00150	0.21423	-0.016659	0.423427	0.0668
LOGZDRUZ	LOGINTERN	73	-0.24840	-0.25371	-0.00173	-0.24679	-0.451233	-0.017724	0.0338
LOGDIAL	LOGKOMUN	73	0.44410	0.47733	0.00308	0.44162	0.235482	0.609740	0.0001
LOGDIAL	LOGVZDEL	73	0.37074	0.38928	0.00257	0.36852	0.151279	0.551803	0.0011
LOGDIAL	LOGKULTPO	73	-0.00218	-0.00218	-0.0000151	-0.00216	-0.232114	0.228019	0.9855
LOGDIAL	LOGKULTOB	73	-0.33033	-0.34320	-0.00229	-0.32829	-0.519146	-0.106246	0.0041
LOGDIAL	LOGAGLOM	73	0.37945	0.39942	0.00264	0.37720	0.161111	0.558774	0.0008
LOGDIAL	LOGINTERN	73	0.31845	0.32992	0.00221	0.31646	0.093180	0.509439	0.0058
LOGKOMUN	LOGVZDEL	73	0.05369	0.05374	0.0003729	0.05332	-0.178944	0.279952	0.6530
LOGKOMUN	LOGKULTPO	73	0.12454	0.12519	0.0008649	0.12369	-0.109490	0.343971	0.2949
LOGKOMUN	LOGKULTOB	73	0.04671	0.04675	0.0003244	0.04639	-0.185661	0.273536	0.6957
LOGKOMUN	LOGAGLOM	73	0.02487	0.02487	0.0001727	0.02470	-0.206544	0.253324	0.8351
LOGKOMUN	LOGINTERN	73	0.08048	0.08065	0.0005589	0.07992	-0.152956	0.304394	0.4998
LOGVZDEL	LOGKULTPO	73	0.03230	0.03231	0.0002243	0.03207	-0.199466	0.260220	0.7869
LOGVZDEL	LOGKULTOB	73	-0.09948	-0.09981	-0.0006909	-0.09880	-0.321557	0.134322	0.4037
LOGVZDEL	LOGAGLOM	73	0.77117	1.02322	0.00536	0.76900	0.654770	0.848878	0.0001
LOGVZDEL	LOGINTERN	73	0.32343	0.33547	0.00225	0.32142	0.098644	0.513511	0.0050
LOGKULTPO	LOGKULTOB	73	0.52690	0.58584	0.00366	0.52425	0.334534	0.673131	0.0001
LOGKULTPO	LOGAGLOM	73	0.05899	0.05905	0.0004096	0.05858	-0.173832	0.284807	0.6212
LOGKULTPO	LOGINTERN	73	0.02560	0.02560	0.0001778	0.02542	-0.205852	0.254001	0.8304

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Pri rozhodovaní, aký priestorový regresný model použiť, prípadne či vôbec uvažovať s aplikáciou priestorových regresných modelov, vychádzame z hodnot diagnostík priestorovej závislosti pri aplikácii OLS modelu. Moranova štatistika indikuje relatívne vysokú štatisticky významnú priestorovú autokoreláciu reziduí. Pritom aj LM-lag test (testujúci výskyt chýbajúcej „priestorovo posunutej“ závislej premennej) aj LM-error test (testujúci priestorovú závislosť náhodných chýb) sú vysoko štatisticky významné. Preto pri voľbe vhodného priestorového regresného modelu vychádzame z robustných LM

diagnostických testov, ktoré indikujú, o aký typ priestorovej závislosti ide. Vzhľadom k tomu, že z uvedených je štatisticky významný len robustný LM-lag test, vhodným modelom pre hodnotenie významnosti lokalizačných faktorov kreatívnych odvetví je zmiešaný regresný, priestorovo autoregresný model – SAR („spatial lag model“).

Obrázok č. 4: Výsledky aplikácie modelu SAR pri hodnotení významnosti lokalizačných faktorov kreatívnych odvetví v SR.

Regression				
SUMMARY OF OUTPUT: SPATIAL LAG MODEL – MAXIMUM LIKELIHOOD ESTIMATION				
Data set	:	lokalizacne_faktory_regresia		
Spatial Weight	:	queen 1 vahy.gal		
Dependent Variable	:	LQ_KO	Number of Observations:	79
Mean dependent var	:	0.7755	Number of Variables	11
S.D. dependent var	:	0.419361	Degrees of Freedom	68
Lag coeff. (Rho)	:	0.657557		
R-squared : 0.893820 Log likelihood : 40.4595				
Sq. Correlation : -0.0186733 Akaike info criterion : -58.9189				
Sigma-square : 0.0186733 Schwarz criterion : -32.855				
S.E of regression : 0.13665				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-value	Probability
W_LQ_KO	0.6575575	0.07001899	9.391131	0.0000000
CONSTANT	0.2529688	0.6516154	0.388218	0.6978548
LOGLESY	0.003582021	0.01931081	0.1854931	0.8528423
LOGVODNE	0.03004856	0.02788051	1.077762	0.2811399
LOGPAMIAT	-0.01680794	0.01777348	-0.9456748	0.3443145
LOGZDRUZ	0.2637315	0.04180072	6.309259	0.0000000
LOGKOMUN	0.08014165	0.07230082	1.108447	0.2676687
LOGVZDEL	2.532337	0.8515991	2.973626	0.0029432
LOGKULTPO	0.05060421	0.04174494	1.212224	0.2254268
LOGAGLOM	0.116713	0.0655184	1.781377	0.0748508
LOGINTERN	0.05978335	0.1710203	0.3495687	0.7266625
REGRESSION DIAGNOSTICS				
DIAGNOSTICS FOR HETEROSKEDASTICITY				
RANDOM COEFFICIENTS				
TEST		DF	VALUE	PROB
Breusch-Pagan test		9	15.38304	0.0809377
DIAGNOSTICS FOR SPATIAL DEPENDENCE				
SPATIAL LAG DEPENDENCE FOR WEIGHT MATRIX : queen 1 vahy.gal				
TEST		DF	VALUE	PROB
Likelihood Ratio Test		1	48.81897	0.0000000
***** END OF REPORT *****				

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Vyššie hodnoty koeficientu determinácie a funkcie vierohodnosti („Log likelihood“) a nižšie hodnoty Akaikeho informačného a Schwarzovho kritéria modelu SAR v porovnaní s OLS modelom potvrdzujú lepšiu vhodnosť tohto modelu. V kontraste s OLS do modelu vstupuje aj priestorovo posunutá závislá premenná (W_LQ_KO), čo znamená, že sú zohľadnené hodnoty lokalizačného kvocientu kreatívnych odvetví v susedných okresoch. Priestorovo posunutá závislá premenná je vysoko štatisticky významná a má pozitívny vplyv na lokalizáciu kreatívnych subjektov. Vstupom uvedenej premennej do modelu identifikujeme

aj zmenu vplyvu štatisticky významných lokalizačných faktorov identifikovaných jednoduchým regresným modelom. V kontraste s výsledkami OLS modelu, kde štatisticky najvýznamnejším lokalizačným faktorom bol index vzdelanosti, modelovaním priestorovo posunutej závislej premennej sa najvýznamnejším lokalizačným faktorom stáva počet združení a neziskových organizácií na obyvateľa. Nezávislá premenná podiel výdavkov na kultúru na rozpočtoch miestnych samospráv je v tomto modeli nevýznamná. Na druhej strane identifikujeme nárast štatistickej významnosti aglomeračných efektov (regresný koeficient s pozitívnym znamienkom) v lokalizácii kreatívnych odvetví.

Môžeme tiež konštatovať, že zohľadnením priestorovo posunutej závislej premennej bol problém heteroskedasticity vyriešený (Breusch-Paganov test je nevýznamný) a vypovedacia schopnosť modelu bola badateľne vylepšená, aj keď všetky priestorové aspekty sledovaných procesov neboli identifikované („Likelihood ratio test“ je stále významný“).

Vzhľadom k tomu, že nezávislé premenné, vstupujúce do modelu, boli logaritmicky transformované, interpretácia regresných koeficientov vysvetľujúcich premenných v nadväznosti na vysvetľovanú premennú je obtiažnejšia, umožňuje nám však porovnať intenzitu vplyvu jednotlivých faktorov na lokalizáciu kreatívnych odvetví. Regresný koeficient indexu vzdelanosti je nepomerne vyšší v porovnaní s ostatnými štatisticky významnými lokalizačnými faktormi, na základe čoho môžeme predpokladať, že práve tento faktor v najväčšej miere ovplyvňuje hodnotu lokalizačného kvocientu.

Záver. Na základe analýz prezentovaných v príspevku vo všeobecnosti konštatujeme, že v podmienkach Slovenska, na úrovni okresov, lokalizáciu kultúrnych a kreatívnych odvetví ovplyvňuje primárne kvalita ľudského potenciálu, sociálne prostredie a úroveň sociálneho kapitálu, ako aj koncentračné tendencie kreatívnych subjektov na regionálnej úrovni (keďže koeficient priestorovo posunutej závislej premennej bol vysoko štatisticky významný). Aj keď štatisticky nevýznamne na hladine významnosti 0,05. Pri zohľadnení priestorových aspektov zohrávajú dôležitú úlohu v lokalizácii kultúrnych a kreatívnych odvetví aj aglomeračné efekty. V prípade, že priestorové aspekty nezohľadňujeme, dôležitým lokalizačným faktorom je aj inštitucionálne prostredie na lokálnej úrovni, kvantifikované podielom výdavkov na kultúru na bežných rozpočtoch miestnych samospráv. V závere však musíme pripomenúť, že uvedené lokalizačné faktory boli preukázané ako významné v zmysle lokalizácie a koncentrácie kultúrnych a kreatívnych odvetví ako celku. Pre komplexnejšie pochopenie lokalizačného správania a faktorov podmieňujúcich lokalizáciu týchto ekonomických aktivít, by ďalší výskum mohol prispieť dezagregáciou kultúrneho a kreatívneho sektora na jednotlivé subkategórie, keďže ako uvádzame v teoretickej časti práce, existujú nielen predpoklady, ale aj empirické výsledky nasvedčujúce tomu, že subjekty jednotlivých kultúrnych a kreatívnych odvetví vyhľadávajú odlišné lokalizačné predpoklady. Okrem toho by ďalší výskum mohol rozšíriť aj súbor skúmaných lokalizačných faktorov.

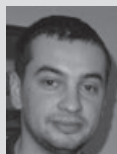
Literatúra a pramene:

- ANDERSSON, A. E. Creativity and regional development. In *Papers of the regional science association*, č. 56, 1985, s. 5-20.
- ANSELIN, L. *Spatial Econometrics: Methods and Models*. 1988.
- BILLE, T. Cool, funky and creative? The creative class and preferences for leisure and culture. In *International Journal of Cultural Policy*, 2010, roč. 16, č. 4, 2010, s. 466-496.
- CAMAGNI, R. Territorial capital and regional development. In R. Capello and P. Nijkamp (eds.) *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Northampton, Mass.: Edward Elgar Publ. 2009, s. 118-132.
- CIFRANIČ, M. Zhodnotenie významnosti lokalizačných faktorov vybraných ubytovacích zariadení Nitrianskeho kraja. In *Forward – Posúvame hranice vidieckeho a regionálneho rozvoja*. Nitra: Slovak University of Agriculture. 2015.
- CIFRANIČ, M. Zhodnotenie dôležitosti lokalizačných faktorov vybraných zariadení cestovného ruchu. In *Legal, economic, managerial and environmental aspects of performance competencies by local authorities*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2016.
- FLORIDA, R. Cities and the Creative Class. In *City & Community*, roč. 2, č. 1, 2003, s. 3-19.
- FUSKOVÁ, M. – HANÁČKOVÁ, D. – GUBÁŇOVÁ, M. Location factors and their importance in location decision making of enterprises (in conditions of Slovak Republic) case study. In *Ekonomika Management Inovace*, roč. 10, č. 1, 2018, s. 5-18.
- GLAESER, E.D. – MARÉ, D.C. Cities and Skills. In *Journal of Labor Economics*, roč. 19, č. 2, 2001, s. 316-342.
- GLAESER, E.D. – SAIZ, A. The Rise of the Skilled City. *Harvard Institute of Economic Research Discussion*, č. 2025, 2003.
- GUBÁŇOVÁ, M. – HANÁČKOVÁ, D. Dôležitosť lokalizačných faktorov pre alokáciu podnikov v priestore. In *Ekonomika Management Inovace*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 14-22.
- JACOBS, J. *Cities and the Wealth of Nations*. Random House: 1984.
- KEA EUROPEAN AFFAIRS. *The Economy of Culture in Europe*. Štúdia pripravená pre Európsku komisiu (Directorate-General for Education and Culture), 2006.
- LAZZERETTI, L. – BOIX, R. – CAPONE, F. Why do Creative Industries Cluster? An analysis of the determinants of clustering of creative industries, *IERMB Working Paper in Economics*, č. 09.02., 2009.
- LORENZEN, M. – ANDERSEN, V. K. The Geography of the European Creative Class: A Rank-Size Analysis, *DRUID Working Paper*, č. 07-17, 2007.
- LUCAS, Jr. E. R. On the Mechanics of Economic Development. In *Journal of Monetary Economics*, roč. 22, 1988, s. 3-42.
- RASPE, O. – VAN OORT, F. Firm growth and localized knowledge externalities. In *Journal of Regional Analysis and Policy*, č. 38, 2008, s. 100-116.
- SCOTT, A. J. The Cultural Economy of Cities. In *International Journal of Urban and Regional Research*, č. 21, 1997, s. 323-339.
- URBACT II TN5. *Creative Clusters in Low Density Urban Areas – Baseline Study*. 2008.
- VANG, J. The spatial organization of the news industry: questioning assumptions about knowledge externalities for clustering of creative industries. In *Innovation: Management, Policy and Practice*, roč. 9, č. 1, 2007, s. 14-27.
- VARECHA, L. – FÁZIKOVÁ, M. Sociálny kapitál ako determinant ľudského rozvoja na úrovni obcí Slovenskej republiky. In *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. (Kurdějov 13.-15.6.2018). Brno: Masarykova univerzita., 2018, s.71-77.

Kontakt:

Ing. Katarína Melichová, PhD.
KMKT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
E-mail: katarina.melichova@ukf.sk
KVS FEŠRR SPU v Nitre
Trieda Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra
E-mail: katarina.melichova@uniag.sk

Ing. Michal Strnál
KRARV FEŠRR SPU v Nitre
Trieda Andreja Hlinku 2
949 76 Nitra
E-mail: xstrnal@is.uniag.sk

Michal Hrivňák
KRARV FEŠRR SPU v Nitre
Trieda Andreja Hlinku 2
949 76 Nitra
E-mail: xhrivnak@is.uniag.sk

Marketingová komunikácia TOP reštaurácií v Nitre na Instagrame a Facebooku

Katarína Kompasová – Roman Zima

Kľúčové slová: sociálna sieť, marketingová komunikácia, Instagram, Facebook, gastronomické zariadenia,

Key words: social network, marketing communication, Instagram, Facebook, restaurants

*Abstract: The paper deals with the current form of marketing communication through the social networks as an Instagram and Facebook. Implementation of this new form of communication tool is investigated on a sample of TOP restaurants in Nitra. The „desk study“ method was used to acquire and process knowledge, focusing not only on studies of authors dealing with the problems of these social networks but also on the possibilities of their implementation in the hospitality sector. The sample included restaurants rated as 4.5 * – 5 * (for July 2018) according to the TripAdvisor Portal. The analysis relies on the described Orgon's steps to make effective use of Facebook, and at the same time, the comparison of these restaurants is carried out from the point of view of using the tools of both social networks.*

Úvod. Sociálne siete patria v súčasnosti k najdiskutovanejšej téme dnešnej doby. Názory na ne sa rôznia, avšak pravdou je, že momentálne neexistuje jednoduchší spôsob komunikácie zameranej na rôzne cieľové skupiny. Vzájomná interakcia vlastníkov profilov a ich spätosť s ďalšími „priateľmi“,

„followermi“, či inými sledovateľmi, ich predurčuje k ideálnemu nástroju marketingovej komunikácie. Z pohľadu firiem sú teda rýchlymi a mimoriadne efektívnymi nástrojmi komunikácie nielen so stálymi zákazníkmi, ale i potenciálnymi.

Pri otázke gastronomických zariadení je ich majoritným poslaním zdieľať textové, zvukové, či obrazové informácie, ako i komunikovať on-line s ideálnou možnosťou spätnej väzby. Komunikácia prostredníctvom sociálnych sietí dosahuje masové rozmery a je považovaná za masovokomunikačné médium. Instagram a Facebook sú najpoužívanejšími komunikačnými kanálmi dnešnej doby takmer všetkých vekových kategórií, a predstavujú čoraz väčší potenciál pre marketingových pracovníkov. Ako súčasť marketingu a komunikácií so stálymi ale i potenciálnymi zákazníkmi pomáhajú tvoriť účinné reklamné kampane.

Cieľom príspevku je zmapovať a analyzovať využívanie sociálnych sietí: Instagram a Facebook, vzorkou pohostinských podnikov v Nitre, ktoré sa nachádzali v hodnotení portálom Tripadvisor v Top 30. najlepších reštauráciách v Nitre.¹

Instagram v postavení marketingovej komunikácie. Salter a Michael (2006) vnímajú marketing cez mobilné zariadenia ako kontrolovaný a systematický naplánovaný súbor aktivít, vedúci k vytvoreniu styku medzi kupujúcim a predávajúcim. Hlavným nástrojom sprostredkujúcim tento vzájomný vzťah sú práve mobilné zariadenia. Z hľadiska počtu aktívnych užívateľov za sledované obdobie, sa Instagram nachádza na popredných priečkach a tento počet sa neustále zvyšuje. Ide o vizuálne ladenú sociálnu sieť, ktorá sa teší viac ako miliarde užívateľov. Plusom Instagramu je najmä real-time charakter, ktorý umožňuje rýchle publikovanie príspevkov a aktuálnosť. Z hľadiska marketingovej komunikácie a počtu užívateľov má Instagram v rámci sociálnych sietí dominantné postavenie. Na základe analýzy týkajúcej sa reklamných kampaní na Instagrame, realizovanej v roku 2016 firmou RBC Capital Markets and Advertising Age, možno skonštatovať, že marketéri čoraz viac siahajú po forme prezentácie prostredníctvom sociálnej siete Instagram. Ditrichová (2018) na svojom blogu poukazuje na 5 krokov, ako si firmy môžu podporiť svoju prezentáciu na Instagrame a tak využiť všetky nástroje, ktoré ponúka. Ide o:

1. **ujasnenie obsahovej stratégie** (snahou je, aby sa z používateľov Instagramu stali naši zákazníci);

2. **tvorbu krásneho príbehu** (keďže Instagram je založený na vysoko kvalitných a estetických príspevkoch, užívateľov sa dá zaujať jedine pridávaním krásnych, kvalitných a hlavne zmysluplných fotiek a videí doplnených

¹ Príspevok je doplnením výskumu autorky. Nadväzuje na príspevok autorky, uverejneného v Kontextoch kultúry a turizmu 2/2015 s názvom Facebook ako nástroj marketingovej komunikácie gastronomických zariadení.

o dôvtipné „hashtagy“. Týmto nástrojmi a úspešnou funkciou „Stories“ je možné kreatívne vytvoriť príbehy, ktoré inšpirujú užívateľov venovať sa danému zariadeniu);

3. **vytvorenie diskusie** (byť „sociálny“ v ponímaní sociálnych sietí znamená motivovať užívateľov ku komunikácii s podnikom ale i medzi sebou na danej stránke);

4. **spájanie sa s influencermi** (ide o „influencer marketing“, ktorý môže byť veľmi efektívny, pretože práve títo ľudia môžu priniesť nových „followerov“. Ide o najjednoduchší spôsob WOM (word of mouth) štýlu);

5. **umožnenie Instagram nákupu** (Instagram prináša firmám stále viac možností priameho predaja. Môže ísť o „Príbehy“ s linkami, či akčné tlačidlá „shopping tagy“.).

Mnohé reštauračné zariadenia plánujú do budúcnosti navýšiť finančné prostriedky na takúto formu propagácie, a zariadenia, ktoré ešte nerealizovali reklamné kampane prostredníctvom Instagramu, ich plánujú zaviesť. Taktiež z výsledkov analýzy – Instagram Advertising 2017 – vyplýva, že sociálnu sieť Instagram si ako nástroj na propagáciu svojich produktov a služieb zvolilo až 63 % reklamných agentúr².

Facebook – marketingový komunikačný nástroj. Facebook už neslúži len na komunikáciu, nadväzovanie priateľstiev a zdieľanie fotografií a videí, ale predstavuje efektívny nástroj marketingu, konkrétne nástroj podnikovej komunikácie s verejnosťou. Kým v roku 2007 dosahoval Facebook 60 miliónov užívateľov, v súčasnosti má viac ako 2 miliardy aktívnych užívateľov a tento počet stále rastie. Funkcie, ktoré bežne ponúka Facebook pre potreby marketingu, predstavujú reklamný kanál, ktorým je možné veľmi presne cieľiť marketingové aktivity. **Možnosť presného cielenia na základe pomerne presných sociodemografických parametrov ponúka priestor pre veľmi efektívne reklamné kampane. V rámci marketingu je možné Facebook využiť na:** budovanie PR a dobrého mena, tvorbu komunity priaznivcov, aktívnu komunikáciu s priaznivcami, priestor na publikovanie obsahu, či reklamné kampane s presným cielením. Frey a Smith (2011: 59) poukazujú na niekoľko dôvodov, prečo by mali podniky využívať sociálne siete k svojmu profesijnému rastu. Vďaka interakcii na stránkach špecifických sietí, sú podniky schopné získať a zároveň poskytnúť dôležité informácie, ktoré môžu viesť k vylepšeniu svojej pozície na trhu. Môžu priamo kontaktovať zákazníkov a dozvedieť sa o ich spokojnosti s ponukou, úrovňou služieb, dokonca získať návrhy na zlepšenie. Tieto informácie podnikom napovedajú o tom, aká je ich aktuálna reputácia a postavenie na trhu oproti konkurencii. V konečnom dôsledku Facebook prispieva k vytváraniu a udržiavaniu reputácie, posilneniu značky, budovaniu lojality zákazníkov, Social Data Mining (získavanie dôležitých strategických informácií o zákazníkoch, ktoré podniku

² Dostupné na: http://jogsc.com/pdf/2016/vyznam_socialnej_siete.pdf.

môžu pomôcť pri budúcich rozhodnutiach o tvorbe nových produktoch, akciách a pod.). Prostredníctvom Facebooku je možné komunikovať o aktuálnom dianí (zaujímavé informácie z interného diania podniku), zdieľať dôležité informácie (aktuality, oznamy, návody, recenzie a pod.), realizovať spotrebiteľské prieskumy a súťaže, uverejňovať zaujímavé fotografie, či videá (informačné, reportážne, a pod.). Ďalší priestor na komunikáciu so zákazníkmi na Facebooku je prostredníctvom *aplikácií*. Ide o rôzne aplikácie v podobe hier, testov, blahoželaní k sviatkom a pod. Najnovším trendom je umiestňovanie komerčných produktov priamo do hier, kde daný produkt hráč priamo využíva. Z pohľadu marketingových pracovníkov Facebook umožňuje obrovské množstvo variácií pre komunikačné kampane. Ovplyvňuje spoločenský život a aktivity ľudí významnou mierou. Vďaka aplikácii pre mobilné zariadenia môžu byť užívatelia kdekkoľvek v kontakte s ostatnými užívateľmi (Lukačovičová, 2012:474).

Facebook a gastronomické zariadenia. Každá komunikácia pohostinských podnikov na Facebooku by mala mať svoje pravidlá a špecifiká. Mižík (2015:12) poukazuje predovšetkým na dôležitosť aspektov z pohľadu:

- **zákaznícky servis** (vzhľadom k tomu, že ľudia si čoraz viac zvykajú využívať sociálne siete ako nástroj na komunikáciu s firmami. Facebook by mal preto spravovať odborník, ktorý pozná dané reštauračné zariadenie a vďaka empatii dokáže diplomaticky reagovať aj na negatívne komentáre a správy);
- **obsah** (komunikácia by mala byť pravidelná, k čomu dopomôže edičný plán, v rámci ktorého si podnik zadefinuje okruhy, ktoré by mohli potenciálnych hostí zaujímať);

- **recenzie** (pri výbere podniku si ľudia čoraz viac overujú, porovnávajú a hľadajú názory iných užívateľov. Recenzie sú zároveň zdrojom bezplatnej spätnej väzby. Dôležité je reagovať aj na negatívne reakcie a snažiť sa ich vhodne vyriešiť. Kompenzácia v podobe zľavy, či extra služby môže nahnevaného zákazníka pozitívne prekvapiť a v prípade, že o tom napíše na sociálnych sieťach, urobí pre dané zariadenie ešte aj reklamu zdarma);

- **kampane** (Facebook nie je len sociálna sieť s možnosťou vedenia dialógu so zákazníkmi. Platí tu pravidlo „pay to play“);

- **nábor zamestnancov** (Facebook je taktiež efektívnym zdrojom pri hľadaní nových pracovných síl).

Ďalšou z možností, ktorú môžu pohostinské zariadenia využívať je „Facebook Offers“ (prípadne Claim and Offer), ktorá umožňuje zariadeniam ponúknuť svojim fanúšikom na Facebooku zľavy a tak ich prilákať do prevádzky. Dané zľavy dostávajú užívatelia pohodlne do e-mailu. Orgoň (2015) poukazuje na 6 spôsobov, ako by reštaurácie mohli využívať Facebook čo najefektívnejšie:

1. **Periodicita príspevkov s inšpiratívnym obsahom, novinkami a obrázkami** (ľudia vnímajú veci vizuálne a je dokázané, že ľudí na Facebooku spájajú medzi sebou obrázky a fotografie. Príspevky by sa mali pridávať

pravidelne, podľa plánu, napr. 2-3 krát denne v kľúčových časoch a spôsobom, ktorý vyvoláva nadšenie a ďalšie zdieľanie užívateľmi Facebooku ako i potrebu komentovať alebo „lajkovať“ – vhodný čas je napr. pred vydávaním obedového menu. Vhodné je používať mix nástrojov, ktoré príspevky poskytujú – od aktualizácií statusov, cez fotografie jedál, až po krátke videá zo života v reštaurácii);

2. **Zvýraznenie špeciálnej položky na titulnej fotke Facebook stránky (Fun Page Cover Image)** – titulná fotka by mala byť miestom pre pravidelné zobrazovanie hodnotných informácií, ako napr. špeciálna ponuka týždňa, nová sezónna ponuka a pod. Cover fotka je najdôležitejším vizuálnym prvkom firemnej stránky na Facebooku. Titulnú fotku (Cover Photo) je vhodné meniť raz alebo dvakrát týždenne. V súčasnosti sa statický baner nahrádza imidžovým videom alebo vkusnou animáciou. Video sa stáva silným nástrojom podnikov, pretože poskytuje pútavejší obsah ako obrázky. Ďalšou z možností je využiť zásobník banerov, t. j. niekoľko banerov, ktoré sa striedajú v závislosti od navoleného časového úseku; 3. **Možnosť vložiť si na Facebook stránku záložku s obedovým menu a jedálnym lístkom** – aktualizácia obedového menu a jedálneho lístka na web stránke reštaurácie a v záložke na Facebooku prebieha automaticky, a spravovateľ upravuje obsah len na jednom mieste;

4. **Využitie možnosti ponúknuť rezerváciu pomocou facebookového „call-to-action“ tlačítka** – je to jednoduchá forma reklamy, ktorá na druhej strane robí službu zákazníkovi);

5. **Možnosť pritiahnuť nových zákazníkov Ponukou na Facebooku** – tento krok ponúka možnosť prilákať hostí na pripravovanú akciu, či zľavu, ktorá je časovo obmedzená. Facebook ponúka nástroj na zverejňovanie takýchto ponúk v podobe zadania ponuky, pridania obrázku a časového obmedzenia. Táto ponuka sa dá zároveň podporiť platenou reklamou, aby sa zobrazila aj užívateľom, ktorí ešte nie sú fanúšikmi stránky daného zariadenia, avšak môžu byť potenciálnymi hosťami v podniku;

6. **Využitie nástroja ako pôsobiť dôveryhodne** – možnosť zariadenia nastaviť na facebookovej stránke mapu, miesto a ohodnotenie hviezdčkami. Taktiež je tu možnosť sledovať spätnú väzbu hostí.

Ďalším nástrojom, ktorého popularita medzi reštauračnými zariadeniami značne rastie je šablóna, ktorá je určená priamo pre reštaurácie, kaviarne a puby. Svojou štruktúrou pomáha zákazníkovi, resp. návštevníkovi stránky lepšie sa zorientovať a zvyšuje sa ňou tiež celková prehľadnosť stránky.

Dôležitú rolu, najmä pre marketingových pracovníkov, zohrávajú mobilné aplikácie:

- Facebook Pages Manager – táto aplikácia umožňuje uverejňovať príspevky, aktualizovať informácie a spravovať stránku na Facebooku priamo z telefónu, bez použitia počítača;

- Facebook Ads Manager – pomocou tejto aplikácie, je možné vytvárať

a publikovať, prostredníctvom efektívnych mobilných nástrojov, reklamy priamo z telefónu, čím sa zvyšuje celkový dosah na cieľovú skupinu;

- Facebook Creator – cieľom aplikácie je rýchla a jednoduchá tvorba videí. Ponúka viaceré efektívne funkcie, ako možnosť nahrávať a zdieľať videá, umožňuje rýchly náhľad na už vytvorený obsah či komunikáciu so svojimi fanúšikmi v reálnom čase;

- Facebook Analytics – táto aplikácia poskytuje jej užívateľom všetky štatistické údaje o stránke a užívateľoch.

Využitie skúmaných sociálnych sietí v praxi.³ V rámci skúmania efektívneho využívania marketingovej komunikácie na Instagrame a Facebooku boli zvolené nitrianske reštaurácie. Vzorku tvorili podniky, ktoré podľa hodnotenia portálu TripAdvisor získali hodnotenie v rozmedzí 4,5 – 5*, pričom sa hodnotili služby, jedlo a cena/kvalita. (Tabuľka č. 1).

Oblúbenosť daných zariadení ukazuje Tabuľka č. 2, ktorá znázorňuje rebríček skúmaných reštauračných zariadení podľa hodnotení a získaného počtu hviezdíček na portáli TripAdvisor.

Tabuľka č. 1: Reštaurácie v rámci hodnotenia TripAdvisor.

Poradie	Reštaurácia (podľa TripAdvisor)	Hodnotenie
1.	QUO VADIS RESTAURANT	4,5* z 5*
2.	STARÝ BISKUPSKÝ HOSTINEC	4,5* z 5*
3.	SATORI FUSION RESTAURANT	5* z 5*
4.	FRIENDS & ROSARIO RISTORANTE	5* z 5*
5.	UNICAFE	5* z 5*

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa TripAdvisor.⁴

Tabuľka č. 2: Umiestnenie reštaurácií v Nitre podľa hodnotenia na portáli Trip Advisor 2018.

TRIPADVISOR	SATORI FUSION RESTAURANT	QUO VADIS RESTAURANT	FRIENDS & ROSARIO RISTORANTE	UNICAFE	STARÝ BISKUPSKÝ HOSTINEC
hodnotenie od 1-5*	5*	4,5*	5*	5*	4,5*
umiestnenie v rebríčku naj reštaurácií (72) v Nitre	20. priečka	7. priečka	25. priečka	34. priečka	15. priečka

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018.

Pri skúmaní efektívnej marketingovej komunikácie na Facebooku sa pristúpilo k vyššie spomínaným Orgoňovým krokom. Následne bola spracovaná komparácia skúmaných zariadení a to v zmysle, do akej miery využívajú funkcie cielenej marketingovej komunikácie, ktoré im daná sociálna sieť prináša. Tabuľka popisuje aj realizovanú komparáciu spomínaných podnikov z hľadiska využívania nástrojov Instagramu pre marketingové účely.

Bližšie výsledky sú spracované v tabuľke č. 3. V nej je vidieť, že najhoršie hodnotenie, z hľadiska nevyužívania výhod Facebooku pre svoje marketingové ciele, má reštaurácia QUO VADIS RESTAURANT. Hoci je toto reštauračné zariadenie veľmi kladne hodnotené a zo skúmaných reštaurácií sa v rámci hodnotenia na portáli TripAdvisor umiestnilo na prvej priečke, nedisponujú ani Instagramovým účtom. Nasledujúce obrázky 1 – 3 znázorňujú instagramové účty reštaurácií Satori Fusion Restaurant, Friends & Rosario Ristorante a Starý Biskupský hostinec.

³ Spracovaný výskum bol prvýkrát publikovaný v konferenčnom zborníku 10. ročníku medzinárodnej vedeckej konferencie Hotelnictví, turismus a vzdělávání v Prahe, 2018 pod názvom Facebook and Instagram in the context of marketing communication tool of restaurants. (KOMPASOVÁ – ZIMA)

⁴ Dostupné na: https://www.tripadvisor.sk/Restaurants-g274933-Nitra_Nitra_Region.html.

Tabuľka č. 3: Komparácia skúmaných reštaurácií z pohľadu využívania nástrojov Facebooku a Instagramu pre marketingové účely.

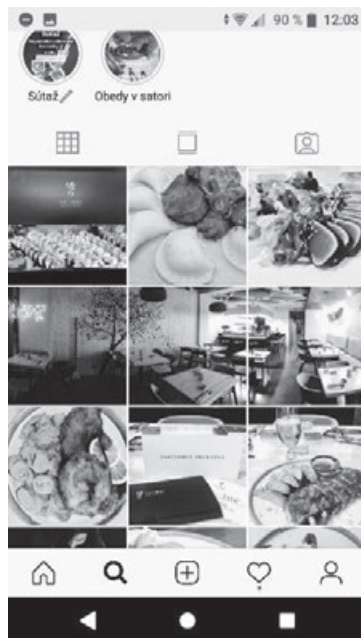
INSTAGRAM	SATORI FUSION RESTAURANT	QUO VADIS RESTAURANT	FRIENDS & ROSARIO RISTORANTE	UNICAFE	STARÝ BISKUPSKÝ HOSTINEC
intenzita príspevkov (pravidelná/nepravidelná)	pravidelná		pravidelná		pravidelná
instastories					
prelink na webstránku	ÁNO		ÁNO		ÁNO
videá – výrobný proces	ÁNO (sushi škola)		NIE		ÁNO
využívanie hashtagov	ÁNO		NIE		ÁNO
prívlastkové hashtagy	ÁNO (satori, obed, best-choice, foodporn)				ÁNO (starybiskupsky-hostinec, zakusok, kavička, coffee)
geolokačné hashtagy	ÁNO (Nitra, Zobor, Klokočina, Čermáň)				ÁNO (Nitra)
prepojenie fb a instagram	ÁNO	nemajú instagram	ÁNO		NIE
prepojenie web a instagram	ÁNO	nemajú web	ÁNO		ÁNO
reakcia na komentáre	bez príspevkov		bez komentárov		bez reakcie

FACEBOOK	SATORI FUSION RESTAURANT	QUO VADIS RESTAURANT	FRIENDS & ROSARIO RISTORANTE	UNICAFE	STARÝ BISKUPSKÝ HOSTINEC
intenzita príspevkov (pravidelná/nepravidelná)	pravidelná	pravidelná (iba denné menu a udalosti ako grilovačka)	pravidelná	pravidelná	pravidelná
Špeciálna položka na Cover Photo	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO
Záložka s obedovým menu a jedálnym lístkom	NIE	NIE	NIE	NIE	NIE
„Call-to-action“ tlačítko	NIE	NIE	NIE	ÁNO	ÁNO
Možnosť zobrazenie mapy, miesta, hodnotenia hviezdíčkami a recenzie	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO
videá – výrobný proces	NIE	NIE	ÁNO	NIE	ÁNO
prepojenie fb a instagram	ÁNO	nemajú instagram	ÁNO	NIE	ÁNO
prepojenie fb a web	ÁNO	nemajú web	ÁNO	prepojenie iba na obedové menu)	ÁNO
reakcia na komentáre	50:50 – nereagujú na negatívne komentáre	nepravidelné odpovedanie na komentáre	minimálna odozva	na 70% komentárov odpovedia	na 100%

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018.

Z ostatných skúmaných zariadení najlepšie obstála reštaurácia STARÝ BISKUPSKÝ HOSTINEC, ktorá okrem záložky s obedovým menu a jedálnym lístkom prepojeným na web stránku reštaurácie, využíva ostatné skúmané funkcie. Taktiež má založený účet na Instagrame, kde pravidelným pridávaním príspevkov komunikuje so svojimi zákazníkmi.

Obrázok č. 1: Instagramový účet reštaurácie Satori Fusion Restaurant.

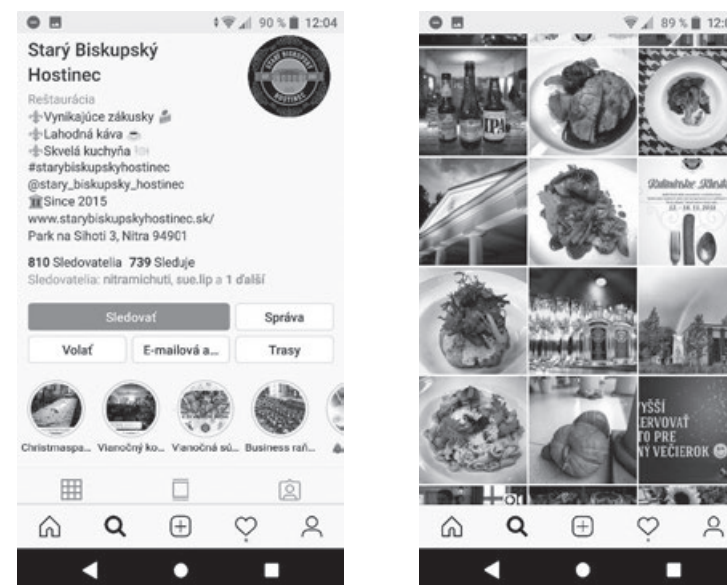
Zdroj: Katarína Kompasová, 2018.

Obrázok č. 2: Instagramový účet reštaurácie Friends & Rosario Ristorante.

Zdroj: Katarína Kompasová, 2018.

Obrázok č. 3: Instagramový účet reštaurácie Starý Biskupský Hostinec.

Zdroj: Katarína Kompasová, 2018.

Záver. Z výsledkov vyplýva, že až na reštauráciu QUO VADIS, ktorá ne-disponuje ani Instagramovým účtom a nevyužíva ani marketingové nástroje sociálnej siete Facebook, a reštauráciu UNICAFE, ktorá nemá založený účet na Instagrame, no pravidelne prispieva na Facebook, všetky ostatné skúmané podniky v súčasnosti tieto sociálne siete využívajú a ich počet fanúšikov vďaka nim stále rastie. Marketing je dlhodobý proces a preto aktívna marketingová komunikácia na Facebooku a Instagrame prinesie úspech za dlhšie časové obdobie. Sociálne siete v súčasnosti významnou mierou ovplyvňujú aj spoločenský život a aktivity ľudí. Optimalizácia obsahu facebookovej stránky pre mobilné zariadenia otvára ďalší priestor pohostinským podnikom byť ešte bližšie k svojim obdivovateľom. So svojimi užívateľmi môžu byť v kontakte kdekoľvek a kedykoľvek, rovnako, ako pri využívaní Instagramu.

Literatúra:

DITRICHOVÁ, M. 5 marketingových tipov ako zahviezdiť na Instagrame.

[online]. [cit. 2018-12-11]. Dostupné na internete: <https://adma.sk/5-marketingovych-tipov-ako-zahviezdit-na-instagrame/>.

FREY, P. – SMITH, M. Marketingová komunikace: nové trendy 3.0. 3. vyd. Praha: management Press, 2011. GLADIŠ, M. Sociálne siete ako masovokomunikačné médiá – áno či nie? In *Médiá a text 3. Mediálny text: variácie mediálneho diskurzu – popkultúra*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 40-48.

KOMPASOVÁ, K. Facebook ako nástroj marketingovej komunikácie gastronomických zariadení. In *Kontexty kultúry a turizmu*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu, FF UKF v Nitre, 2015, roč. VIII, č. 2. s. 32-35.

- KOMPASOVÁ, K. – ZIMA, R. *Facebook and Instagram in the context of marketing communication tool of Restaurants. – Facebook a Instagram v kontexte marketingového komunikačného prostriedku pohostinských zariadení. Sborník mezinárodní vědecké konference Hotelnictví, turismus vzdělávání: Vysoká škola hotelová v Praze, 2018, s. 50-64.*
- LUKAČOVIČOVÁ, Z. *Marketing na sociálnych sieťach: účinný prostriedok v časoch hospodárskej krízy.* [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné na internete: http://of.euba.sk/konfVeda2012/Prispevky/Lukacovicova_Zuzana.pdf.
- Marketing na sociálnych sieťach.* [online]. [cit. 2015-10-16]. Dostupné na internete: <http://marketing.krea.sk/clanky/socialne-siete/>.
- MICHAEL, A. – SALTER B. *Mobile marketing.* New York: Routledge. 2006. [online]. [cit. 2018-09-16]. Dostupné na internete: http://jogsc.com/pdf/2016/vyznam_socialej_siete.pdf.
- MIŽÍK, P. *Hotelový Facebook veľká neznáma.* In: HORECA magazine : odborný časopis pre služby hotelov, reštaurácií a cateringu. Bratislava: MAFRA Slovakia, 2015, roč. XI, č. 3. s. 12-13.
- ORGON, J. *6 spôsobov ako najlepšie využiť facebook pre reštaurácie.* [online]. [cit. 2015-10-18]. Dostupné na internete: <http://www.ikelp.sk/posmobile/clanok/6-sposobov-ako-najlepsie-vyuzit-facebook-pre-restauracie?epid=1436>.

Kontakt:

PhDr. Katarína Kompasová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: kkompasova@ukf.sk

PhDr. Roman Zima, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: rzima@ukf.sk

Recenzia

SZARKOVÁ, M.: Psychológia pre manažérov. Praha, 2016, 226 s.

Publikácia *Psychológia pre manažérov* prináša vedecké poznatky z oblasti psychológie a aplikuje ich na pracovný proces a prácu manažéra. Kniha je určená pre manažérov, aktívnych alebo potenciálnych. Poznatky z nej môžu byť rovnako využité aj študentmi, ktorých odbor úzko súvisí s riadením ľudských zdrojov.

Prvé štyri kapitoly knihy sú venované všeobecným poznatkom psychológie, ktoré tvoria akýsi základ pre ďalšie kapitoly špecificky určenej oblasti manažérskej psychológie. Autorka v týchto úvodných kapitolách oboznamuje čitateľa s úlohou psychológie, prináša stručný prehľad psychologických smerov a koncepcií,

ktoré v histórii najviac ovplyvnili teóriu a prax psychológie ako vedy. Okrem toho opisuje základné poznatky o psychických procesoch a tiež metódy, ktoré sú používané v manažérskej psychológii. Štvrtá kapitola, ktorá je venovaná psychológii osobnosti, oboznamuje čitateľa s niekoľkými najznámejšími typológiami osobnosti, ako napr. Hippokratovou, Eysenckovou alebo Jungovou typológiou. Piata kapitola je špecificky zameraná na prácu manažéra a je orientovaná veľmi prakticky. Zaoberá sa riadiacimi zručnosťami, štýlmi vedenia a tiež rôznymi stratégiami riešenia konfliktných situácií. Ďalšia kapitola je aplikáciou poznatkov zo sociálnej psychológie v práci manažéra, popisuje niekoľko typov pracovných skupín, vzťahy v skupine, tímovú spoluprácu a sociálnu oporu v skupine. Siedma a ôsma kapitola sú venované psychológii práce, popisujú vplyv niektorých faktorov na výkon a výkonnosť pracovníka. Za mimoriadne užitočnú kapitolu považujem kapitolu číslo deväť, ktorá sa venuje motivácii a teóriám motivácie. Porozumenie motivácii je veľmi dôležité pre prácu manažéra, pretože aplikovaním správnych metód môže značne

zvýšiť výkonnosť zamestnancov. Autorka tiež vyčleňuje rôzne typy osobnosti s odlišnou motiváciou, ku ktorým je potrebné zvoliť odlišný prístup. Posledné dve kapitoly sú venované negatívnym javom, ktoré môžu ovplyvniť prácu manažéra. Desiata kapitola popisuje negatívne faktory pracovného procesu, ako napr. záťaž, stres, monotónnosť, frustráciu a syndróm vyhorenia. Autorka prináša pohľad aj na relatívne súčasný fenomén práce v open-space priestore. Jedenásta kapitola popisuje psychické poruchy a choroby, ktoré súvisia s pracovným procesom. Poznanie základných faktov o týchto patologických procesoch môže byť v práci manažéra veľmi užitočné a môže mu pomôcť riešiť problémové situácie.

Publikácia je veľmi komplexne spracovaná a jej hlavným pozitívom je prepojenie teoretických poznatkov s ich praktickou aplikáciou v práci manažéra. Kladne hodnotím fakt, že každá z kapitol končí zhrnutím, v ktorom autorka prináša stručný prehľad kapitoly. Toto umožňuje čitateľovi zopakovať si najdôležitejšie fakty, ktorými sa kapitola zaoberala. Okrem toho sú kapitoly doplnené o súbor otázok, ktoré majú čitateľa viesť k lepšiemu porozumeniu problematiky, príp. k zopakovaniu si niektorých dôležitých informácií z prečítanej kapitoly. Tieto otázky môžu byť využívané pedagógom, ale aj študentom pri samostatnom štúdiu knihy. Texty sú doplnené o schémy a tabuľky, ktoré prehľadne ilustrujú, príp. dopĺňajú informácie v kapitole. Autorka používa aj niekoľko prípadových štúdií, ktoré majú čitateľa podnietiť k rozmyšľaniu a hľadaniu riešenia daného prípadu. Veľmi užitočnou časťou knihy je aj slovník psychologických pojmov, ktorý je umiestnený na konci publikácie a môže pomôcť čitateľovi lepšie sa zorientovať v preberanej problematike.

Jana Hučková

Recenzia

BARTHES, R.: Světlá komora (Poznámka k fotografii). Praha, 2005, 124 s.

Posledná kniha Rolanda Barthesa, významného francúzskeho semiotika, je zameraná na problematiku fotografie. Fotografia ako druh umenia vznikla len prednedávnom a je častým predmetom skúmania. Publikácia nepojednáva len o samotnej fotografii, ale zaznamenáva hlboké filozofické úvahy, ktoré sa nachádzajú niekde medzi technickou časťou fotografie a jej významom. V publikácii *Světla komora* autor vysvetľuje príčinu svojho zánietenia pre fotografiu a popisuje metodológiu výskumu, ktorého cieľom je objasniť podstatu fotografie. Zamýšľa sa nad tým, čo robí z fotografie nenahraditeľné médium a ako sa jej špecifickosť líši od klasických obrazov alebo filmu. Napriek podti-

tulu knihy *Poznámka k fotografii* čitateľ tuší, že nejde o poznámku v pravom slova zmysle. Publikácia v sebe komplexne zhrňuje hlboké filozofické úvahy a ponúka rôzne uhly pohľadu pri hľadaní ontologickej podstaty fenoménu fotografie. R. Barthes vyjadruje, čo pre neho znamená samotná fotografia a jeho vzťah k nej približuje na základe zážitkov, ktoré počas svojho života s týmto javom nadobudol. Z textu cítime nový spôsob uvažovania, než akým sa vyznačujú iné autorove publikácie.

Fotografia je nástroj, ktorý je možné hodnotiť a skúmať z mnohých hľadísk. Podľa R. Barthesa neexistuje vedná disciplína, ktorá by ju dokázala celú obšiahnuť. Rovnako, ako sa fotografia skladá z viacerých materiálových vrstiev, aj jej bytie v sebe prelína rôzne kultúrne, filozofické a semiotické aspekty. Autor sa neuspokojuje s povrchným, laickým prístupom k fotografii a k jej klasickému členeniu. Jeho výskum sa redukoval na skúmanie niekoľkých fotografií, ktoré sú pre neho živé a vyvolávajú v ňom emócie. Nesnaží sa fotografiu pozorovať zo strany fotografa, ale zaujíma svoj postoj zo strany fotografovaného

a pozorujúceho. Akt fotenia prirovnáva k smrti, keďže pred fotoaparátom subjekt stráca svoju individualitu a mení sa pre potreby „dobrej“ fotografie. R. Barthes vníma prechod od subjektu k objektu ako proces úpadku a strácania samého seba. Pre dosiahnutie cieľa pomenovať podstatu fotografie sa prehľbovaním do minulosti a hľadaním potrebných symbolov snaží objasniť jej vplyv na myslenie človeka. Jeho premostenia medzi minulosťou a súčasnosťou, ktoré pozoruje na fotografii, prirovnáva k reálnemu ľudskému životu. Fotografia je živá a zároveň mŕtva. Na to, aby spoločnosť prijala fotografiu, nestačí vnímať jej informatívnu či reprezentatívnu funkciu, a preto autorovo bádanie objasňuje ďalšie funkcie, ktoré fotografia zastáva.

V prvej časti publikácie sú predstavené kľúčové pojmy tejto štúdie: *štúdium* a *punctum*. Štúdium zosobňuje kultúrny záujem o fotografiu, teda vnímanie fotografie z etnologického, historického, umeleckého či sociálneho hľadiska. Štúdium, ktoré autor spája so semiotikou, poskytuje pozorujúcemu vzdelanie. Viacej než kultúrny a semiotický aspekt však zaujíma autora *punctum* fotografie (detail), teda nový jav, ktorý má tendenciu pozorujúceho šokovať. Fotografia je nezastupiteľná iným médiom a nedajú sa na ňu aplikovať prísne semiotické vzorce a modely.

Druhá časť textu sa primárne viaže k filozofickým úvahám o fotografii Zimná záhrada, znázorňujúcej autorovu matku v detstve. Autorove vtedajšie citové rozpoloženie a emócie, ktoré v ňom fotografia vyvolávala, udali smer, akým sa druhá kapitola vyvíja. Na pozadí tejto udalosti autor antropologicky skúma človeka zobrazeného na fotografii, ktorý je mŕtvy a zároveň živý. Tajomná schopnosť fotografie znázorniť živú bytosť, ktorá už zomrela, navodzuje strach z niečoho, čo sa už dávno stalo.

Nietzscheho, Lacanove či Sartrove myslenie bolo čiastočným vodítkom pri hľadaní odpovedí. V publikácii sa prelínajú filozofické úvahy s opisom aktivít a emócií každodenného života, čo pridáva textu na autentickejšiu a čitateľ sa ľahšie dokáže stotožniť s autorovými úvahami.

Autor svoje výskumné metódy a úvahy podopiera príkladmi konkrétnych fotografií. Texty sú doplnené čiernobielymi fotografiami, ktoré nepochádzajú z Barthesovho rodinného albumu, ale sú známymi fotografiami, ktoré už boli publikované v tlači, alebo vystavované. Z textu cítiť jeho silnú väzbu k fotografii Zimná záhrada, ktorá však zostáva pre čitateľa ukrytá vo sfére tajomstva, pretože ako jediná zo spomínaných fotografií nie je v knihe zobrazená.

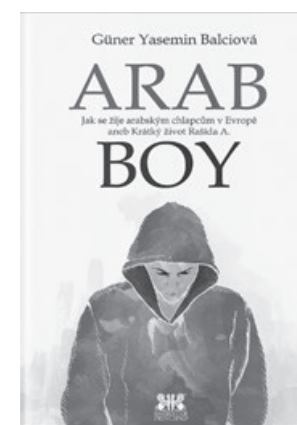
Cieľom publikácie je odpovedať na otázky: *Čo je fotografia? Aký je jej zmysel a úloha v spoločnosti ľudí?* Autor sa na základe vlastného výskumu realizovaného doma v obývačke, za pomoci pár vybraných snímok, prostredníctvom filozofických úvah premiestňuje časovými úsekmi a hľadá odpovede. Výsledkom tohto procesu sú nové prínosy v oblasti významu fotografie. Kniha je napriek jej filozofickému základu písaná ľahko, dobre sa číta a to vďaka prelínaniu filozofických otázok s bežnými výjavmi zo života autora. Veľké pozitívum prikladám

zobrazeným fotografiami, ktoré autor v texte rozoberá. Zaujímavosťou je, že slová, na ktoré kladie dôraz, sú písané veľkým začiatočným písmenom, ako napr. Fotografia a Dejiny, aby sa zdôraznil fakt, že sú ústrednou témou výskumu. Kniha je rozčlenená do krátkych podkapitol, ktoré dávajú textu prehľadnosť. Publikácia je ideálnym materiálom pre rozšírenie si filozofických obzorov. Svätá komora je vhodná pre každého, kto vlastní album s fotografiami a má záujem pozrieť sa na fotografiu aj z iného, nového hľadiska.

Simona Martinčeková

Recenzia

BALCIOVÁ, G. Y.: Arabboy. Jak se žije arabským chlapcům v Evropě aneb krátky život Rašída. Brno, 2017, 200 s.

Autorka G. Y. Balciová je novinárkou a dlhoročnou sociálnou pracovníčkou. Jej rodina pochádzala z malej tureckej dediny v tureckej Anatólii. Do Nemecka prišli ako jedna z prvých generácií gastarbaitrov. G. Y. Balciová sa narodila už v Berlíne v roku 1975 a svoje detstvo strávila v jeho časti Neukölln. Vyštudovala literárnu vedu a pedagogiku, pracovala tiež ako redaktorka nemeckej televíznej stanice ZDF. Knihu napísala na základe vlastných zážitkov z tohto prostredia, kde sama vyrastala a bola jeho súčasťou. V práci využíva tiež svoje

skúsenosti z práce v sociálnom zariadení pre chlapcov a dievčatá z Turecka a arabských krajín.

Príbeh, ktorý autorka v knihe opisuje, rozpráva o tom, akým spôsobom sa žije generáciám tureckých, líbyjských a libanonských migrantov v prostredí súčasnej nemeckej spoločnosti. Zachytáva skutočný život mladíka z prisťahovaleckej rodiny, ktorého rodina nenávidí Nemcov a zároveň považuje Nemecko za zasnúbenú zem, v ktorej sa však stále cítia ako cudzinci. Štvrt, ktorú autorka opisuje, sa zmenila hlavne na začiatku 80. rokov 20. storočia, kedy sa do nej prisťahovali ďalšie rodiny z Libanonu, odkiaľ utiekli pred vojnou. Mnohí z nich bývali v chátrajúcom starom dome, ktorému sa hovorilo „arabský dom“. Dievčatá z arabských a tureckých rodín sa v súlade s patriarchálnymi tradíciami veľmi rýchlo vydali, mali deti a svoju domácnosť opúšťali len málokedy. Ich bratia naopak, utekali pred stiesnenými podmienkami doma na ulicu. Prostriedky na život si zaobstarávali rôznymi priestupkami od drobných krádeží až po organizovanú kriminálnu činnosť, ktorá zabezpečovala udržanie alebo postup jednotlivca v lokálnej spoločenskej hierarchii. V príbehoch mladých ľudí tejto štvrte bolo možné pozorovať, ako vzniká moc, ako sa ľudia nechávajú zbaviť svojich práv, aké rôznorodé môžu byť formy násilia, ale aj aké krehké sú aj tie najtvrdšie povahy. To bolo aj prostredie, v ktorom vyrastal Rašíd. Rašída spoznala autorka ako 10-ročného chlapca. Pochádzal z palestínsko-libanonskej rodiny, ktorá dočasne bývala v spomínanom „arabskom dome“. Chlapec, ktorý by to podľa autorky určite niekam dotiahol, musel neustále bojovať s problémami, pred ktorými ho nedokázali ochrániť žiadni sociálni pracovníci. Vplyvom svojho prostredia sa stal závislý na drogách a stiahlo ho zločinecké podsvetie.

Kniha Arabboy je v prvom rade beletristickým dielom. Pridaným bonusom je však detailný opis aktuálnych etno-kultúrnych procesov v súčasnej západnej Európe, ako aj hĺbkové sondy do myslenia a konania členov minoritných etnických a náboženských spoločenstiev, dlhodobo prítomných v Nemecku. Autorka autenticky opisuje skutočné osoby a ich konanie, opisuje reálne existujúci sociopriestor. Ich mená, názvy ulíc, či iné identifikujúce prvky však v knihe zmenila, a to nielen pre ochranu samotných aktérov príbehu a ich rodiny, ale i svoju bezpečnosť. Strhujúci príbeh zaujímavého, avšak beznádejného, krátkeho a tragického života Rašída opisuje autorka nanajvýš vierohodne a zasvätené. Príbeh je čitateľsky pútavým aj pre osobitý autorský štýl, charakteristický stručnosťou, pregnantnosťou a triezvosťou. Pôsobí tak nielen na emocionálnu stránku čitateľa, ale i jeho rozum. Prinúti ho zamyslieť sa nad tým, aká je skutočná práca kurátorov a ďalších sociálnych pracovníkov, prečo sa títo mladí ľudia nechcú, alebo prečo sa im nedarí integrovať v majoritnej spoločnosti, kde je príčina neúspechu, kto môže za ich pocity vykorenenosti a beznádejnosť, prečo sú bezradní v spoločnosti s dvojakými kultúrnymi vzorcami a prečo to všetko kompenzujú násilím a agresivitou.

Z tohto pohľadu je publikáciu možné vnímať ako jedinečnú na slovenskom a českom knižnom trhu. Odporúčam ju nielen čitateľom, ktorí sa

zaujímajú o témy spojené s novodobými migráciami na európsky kontinent, ale i akademikom, ktorí sa témou „inakosti“ a etnických a náboženských kontaktov zaoberajú profesijne. Pochopiť tieto procesy je možné jedine cez poznanie konkrétnych príbehov, ktoré vysvetľujú motivácie ako aj aspirácie jednotlivcov a skupín a vedú k špecifickým formám správania sa v každodenných situáciách.

Silvia Letavajová

Správa

Etnologická súťaž „Mjartanovo Sebedražie“ 2018

Celoslovenská etnologická súťaž „Mjartanovo Sebedražie“ sa koná každé tri roky a jej vyhlasovateľom je samotná obec Sebedražie a Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi. Organizátorom jej piateho ročníka, ktorý sa uskutočnil 7. októbra 2018, sa stala aj Katedra manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Súťaž sa koná na počesť sebedražského rodáka, nestora slovenskej národopisnej vedy, ktorého mnohí odborníci považujú za prvého profesionálneho etnografa na Slovensku – PhDr. Jána Mjartana, CSc. (1902 – 1996). Počas svojej 65 ročnej pôsobnosti v odbore spracoval množstvo tém z oblasti duchovnej, materiálnej aj sociálnej kultúry. Zaujímavé sú napríklad jeho príspevky o rybárstve, vampirizme, rodinnom zvykosloví, alebo ľudovom staviteľstve. Jednou z najuznávanejších je jeho prvá uverejnená práca – monografia Sebedražie, ktorú vydal v roku 1924. Popri svojich odborných znalostiach z oblasti tradičnej kultúry v nej zúročil aj svoj vzťah k hornonitrianskemu kraju, k rodnej obci, tamojšej škole a rodine.

Poslaním súťaže je podporiť bádanie etnokultúrnych procesov, ktoré sa premietajú v tradičnej kultúre, ale i v súčasnom spôsobe života rôznych

spoločenstiev, zaznamenať hmotné a nehmotné javy ich kultúry, zachytiť zanikajúce prvky, ale i nové aktuálne témy a podieľať sa na sprístupňovaní hodnôt tradičnej kultúry a vytvárať tak možnosť pre ich zachovanie. Do súťaže sa podľa oficiálnych podmienok mohol prihlásiť každý amatérsky alebo profesionálny záujemca alebo zoskupenie jednotlivcov s prácou v oblasti etnologického výskumu, ktorý realizoval pre potreby študijného materiálu, kronikárstva, zberateľstva alebo prípravy populárno-náučného alebo monografického materiálu. Súťažné materiály majú mať podobu kronikárskeho zápisu, folklórneho programu (scenár, obrazový a zvukový záznam), knižnej publikácie alebo zbierky materiálnych dokladov ľudovej kultúry, ktorých sprístupnenie verejnosti (prezentácia, publikovanie...) nie je staršie ako 3 predchádzajúce kalendárne roky. Táto celoslovenská súťaž sa už tradične uskutočňuje v oblastiach:

1. pôvodná vedecká práca obsahujúca doteraz nepublikované poznatky z terénneho výskumu,
2. pôvodná odborná práca rozširujúca poznatky o tradičnej kultúre lokality alebo regiónu,
3. aktivity orientované na rekonštrukciu a ochranu zaniknutých javov lokálnej kultúry,
4. aktivity sprístupňujúce hodnoty kultúrneho dedičstva.

Jednotlivé diela prihlásené do súťaže posudzuje vždy porota, pozostávajúca z radov aktívnych etnológov alebo odborníkov pôsobiach v oblasti humanitných vied. Porotu menuje riaditeľka Regionálneho kultúrneho centra v Prievidzi. Tohto roku sa stala predsedníčkou poroty Mgr. Silvia Letavajová, PhD., jej ďalšími členmi bola Mgr. Katarína Nádaská, PhD. a PhDr. Marián Žabenský, PhD. Do súťaže sa prihlásilo celkovo 18 prác, z ktorých 1 bola vylúčená pre nesplnenie formálnych kritérií súťaže. Hlavnými kritériami hodnotenia prác bol súlad s cieľmi súťaže, uvedenými v jej propozíciách a samozrejme i obsah a kvalita spracovania práce. Na základe výsledkov hodnotenia udelila porota tento rok ceny v dvoch kategóriách: práce v oblasti etnologického výskumu od profesionálnych a laických výskumníkov. Do prvej kategórie boli zaradené práce nasledovných autorov: Kvetoslava Ďurčová (publikácia Necpaly (ne)zabudnuté); Lenka Jandušíková a Margita Bulíková (publikácia Hori zelené, vodi studené); Richard Benech (Ľudová kultúra starej Dubnice); Katarína Balleková, Hana Hlôšková, Roman Holec a Miloslav Smatana (publikácia Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov); Dominika Andreánska, Iveta Géczyová, Lukáš Grešner a ostatní (publikácia Zemianske Kostolany, dedina s bohatstvom minulosti a prítomnosti); Peter Martinák a kolektív (publikácia Dejiny a duša obce v kocke), Júlia Marcinová Knapcová (publikácia A veru „Rozsutec“ v päťdesiatom roku); Amália Lomnická (filmový dokument Ľudový spôsob chytania čvikot v Máčove); Milena Pánisová a Poluvská muzika (CD Hybaj Janko domov); Zuzana Beňušková a Dušan Ratica (audiovizuálne rozhovory Osobnosti slovenskej etnológie),

Lívia Grznárová a Alžbeta Krásna (publikácia Víprafki). Do druhej kategórie boli zaradené práce autorov: Imrich Grušpíer (publikácia Prameň zázrakov – František Madva); Anton Stašov a Anna Lizáková (publikácia Spevník ľudových piesní Rozálie Michalcovej a materiál Monografia obce Brehy); OZ FS Dolina Omšenie (CD Na doline, doline); Daniela Ťapuchová (text a fotografická dokumentácia Rekonštrukcia mužskej kabanice z obce Čavojs, rekonštrukcia ženského nováčkeho dobového odevu, Lenka Jandušíková (publikácia Ottitá potitá).

V oblasti prác etnologického výskumu profesionálnych výskumníkov udelila porota nasledovné ocenenia:

- Cenu Jána Mjartana získala publikácia Zemianske Kostolany, dedina s bohatstvom minulosti a prítomnosti autorov Dominiky Andreánskej, Ivety Géczyovej a Lukáša Grešnera za najvyššiu úroveň vedeckého spracovania vlastivednej monografie obce.
- Cenu starostu obce Sebedražie obdržal filmový dokument a správa z výskumu pod názvom Ľudový spôsob chytania čvikot v Máčove autorov Amálie Lomnickej, Ivety Géczyovej a Antona Blaha za aktivity orientované na rekonštrukciu a ochranu zaniknutých javov lokálnej kultúry.
- Cenu riaditeľky RKC v Prievidzi získala publikácia Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov autorov Katarína Balleková, Hana Hlôšková, Roman Holec a Miloslav Smatana za pôvodnú vedeckú prácu rozširujúcu poznatky o tradičnej kultúre, ktoré sú významnou súčasťou kultúrnej pamäte a nehmotného kultúrneho dedičstva.

V kategórii laických výskumníkov sa porota zhodla na nasledovných oceneniach:

- Cenu Jána Mjartana udelila publikácii Ottitá potitá autorke Lenke Jandušíkovej za aktivity spojené so sprístupnením hodnôt kultúrneho dedičstva.
- Cenu starostu obce Sebedražie získala publikácia Spevník ľudových piesní Rozálie Michalcovej autorov Anton Stašo a Anna Lizáková za odbornú prácu rozširujúcu poznatky o tradičnej kultúre lokality alebo regiónu.
- Cenu riaditeľky RKC v Prievidzi prideliť porota publikácii Prameň zázrakov – František Madva Imrichovi Grušpíerovi za pôvodnú odbornú prácu rozširujúcu poznatky o tradičnej kultúre lokality alebo regiónu a jej významných osobnostiach.

Silvia Letavajová

Foto č. 1: Víťazi súťaže Mjartanovo Sebedražie 2018.

Zdroj: RKC Prievidza, 2018.

Správa

Svetový deň cestovného ruchu opäť na UKF v Nitre

Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre organizovala už 13. ročník podujatia Svetový deň cestovného ruchu. Oficiálny dátum síce pripadá na 27. september, no univerzitné oslavy sa uskutočnili v pondelok 1. októbra v prednáškových priestoroch ŠD Nitra. Zahŕňali prezentácie cestovateľov a profesionálov v oblasti riadenia turizmu či gastronómie. Prítomných zaujala aj instagramová fotosúťaž, do ktorej sa zapojilo množstvo amatérskych fotografov z celého Slovenska.

Študentov univerzity, aj početných stredoškôľakov, pedagógov a ďalších hostí privítala dekanka Filozofickej fakulty UKF v Nitre doc. PhDr. Jarmila Jurová, PhD., a vedúci katedry doc. PhDr. Boris Michalík, PhD. Dekanka

fakulty ocenila zaoberanosť kolegov a študentov pod vedením PhDr. Romana Zimu, PhD., s ktorou dlhoročne pripravujú medzinárodný sviatok turizmu. Doc. Michalík pripomenul spoluprácu s mestom Nitra, na základe ktorej má podujatie lepšiu propagáciu a zároveň rozširuje portfólio aktivít v rámci osláv Svetového dňa cestovného ruchu na mestskej úrovni.

Počas dňa odznelo päť prednášok. Barista Tomáš Jursa vtiahol publikum do sveta kávy. Vysvetlil, že príprava dobrej kávy je náročný proces, závislý od suroviny, vody, prístroja, aj schopností baristu. Tomáš Jursa má na konte viac ako 70 000 šálok kávy a mnoho medzinárodných úspechov. Napriek tomu zdôraznil, že profesionál sa musí neustále vzdelávať, zlepšovať a reflektovať aktuálne trendy.

Z iného súdka bola prezentácia o Slovenských kúpeľoch a kúpeľníctve. JUDr. Lenka Záhorská z Kúpeľov Dudince sa faktami a štatistickými informáciami snažila poslucháčom priblížiť prácu oddelenia marketingu kúpeľov. Prezradila aj viacero zaujímavostí – ako je možné stať sa kúpeľným pacientom, prečo kúpele navštevujú viac ženy než muži, alebo aké sú špecifiká jednotlivých prírodných liečivých vôd. Odvážlivci mohli ochutnať dudinskú prírodnú liečivú vodu s vysokým obsahom sírovodíka, ktorá je známa typickým zápachom.

Nasledujúce prednášky boli naladené na cestovateľskú nôt. Matúš Tajcnár a Michal Dubovan z Adventure Hunters cestovali doslova „za rožok“. Osud či náhoda im na cestách prihrávali cenných a nápomocných ľudí, vďaka ktorým sa dostali až do Afriky. Sympatickí mladí cestovatelia úplne bezprostredne hovorili o svojich komických, náročných, pohodových, okúzľujúcich, ale aj nebezpečných zážitkoch na africkom kontinente.

Cestovateľ Radoslav Hoppej sa s tetovaním Ľudovíta Štúra na ruke rozhodol spoznať do hĺbky Slovensko a jeho krásy. Vedie blog „Nie je túra bez Štúra“, kde pravidelne pridáva fotografie a postrehy z potuliek Slovenskom. Prítomným prezradil viacero tipov na turistické ciele a rady, ako na cestovaní ušetriť.

Cyklos prednášok ukončil podnikateľ v gastronómii Patrik Masár, ktorý vzbudil medzi študentmi veľký záujem. Značka Bearded Brothers si už stihla získať mnoho fanúšikov. Jeden z „bradatých bratov“ zdôrazňoval, že okrem kvalitného jedla chcú ponúkať ľuďom aj emóciu a zážitok. Vzťah medzi zákazníkom a predávajúcim nesmie byť hraný. Patrik Masár vo svojom rozprávaní nabádal poslucháčov, aby sa nebáli ísť za svojimi snami: „Na začiatku človek ani nepotrebuje peniaze. Stačí mať obrovskú víziu a do tej čiernej diery skrátka skočiť.“

Tohtoročné oslavy Svetového dňa cestovného ruchu na UKF v Nitre prilákali množstvo návštevníkov. Prednáškové miestnosti boli po celý deň plné a o stoličky nakoniec prišli aj okolité menšie seminárne priestory. Oceňujeme, že cestu na univerzitu si našli študenti nielen nitrianskych stredných škôl. Veríme, že mnohých z nich v budúcnosti privítame ako riadnych študentov Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Simona Martinčeková

Foto č. 1: Fotografická výstava #feelslovakia

Zdroj: Roman Zima, 2018.

Foto č. 2: Prednáška Bearded Brothers

Zdroj: Roman Zima, 2018.

Správa

Odborná prednáška so zástupcami cestovnej kancelárie HYDROTOUR, a. s.

Dňa 29. decembra 2018 sa v priestoroch ŠD Nitra uskutočnila odborná prednáška so zástupcami cestovnej kancelárie HYDROTOUR, a. s., ktorú zorganizovali pracovníci katedry KMKaT. Prednášky sa zúčastnili študenti prvého, druhého, štvrtého a piateho ročníka. Cestovná kancelária v tomto roku oslávi už 25. narodeniny svojho pôsobenia na Slovenskom trhu, na ktorom aktívne pôsobí od roku 1994.

HYDROTOUR v súčasnosti patrí k najvýznamnejším tour operátorom na Slovensku. Začínali s ponukou autokarových zájazdov na Chalkidiky, ako prví uviedli na slovenský trh aj leteckú destináciu Tolo a rovnako ako prví ponúkli pre slovenskú klientelu destináciu Rodos, či Egypt. Postupne do svojej ponuky zaradili destinácie Kréta, Menorka, Turecko – Marmaris, Dalaman, Izmir, Antálya, Bodrum, Peloponéz, Sardínia, Sicília, Kapverdy, Španielsko, SAE. Cestovná kancelária sa stala priekopníčkou, keď ako prvá ponúkla slovenským klientom exotickú destináciu Omán a v budúcej sezóne 2019 dopraví prvých klientov zo Slovenska do africkej Gambie. Cestovná kancelária bola tiež jednou z prvých na Slovensku, ktorá ponúkla svojim klientom „klubové“ dovolenky vo vybraných hoteloch so slovenskými animátormi.

Súčasťou spoločnosti sa v posledných rokoch stali aj viacerí študenti a absolventi katedry KMKaT a aj to bol jeden z hlavných dôvodov, prečo prijali pozvanie na prednášku. S úmyslom nadviazať na doterajšiu spoluprácu prišli zástupcovia CK študentom predstaviť filozofiu spoločnosti a predovšetkým prácu na rôznych úsekoch firmy. Vysvetlili im, ako vybudovať na Slovensku úspešnú cestovnú kanceláriu a ako podnikáť v odvetví cestovného ruchu. Objasnili tvorbu produktov, výber a zaradenie nových destinácií do ponuky, pojednávali o potrebe správneho marketingu a komunikácie. Podrobnejšie sa vyjadrili tiež k starostlivosti o stálych klientov a budovaní dobrého mena cestovnej kancelárie.

Súčasťou prednášky bolo aj predstavenie samotnej práce animátora a delegáta. Týmto prednášajúci reagovali nielen na rozširujúcu sa ponuku

destinácií, ale aj voľné pracovné pozície. Podľa pracovníkov cestovnej kancelárie je dnes veľmi náročné nájsť spoľahlivých ľudí. Študentov sa snažili motivovať k tomu, aby vyskúšali túto prácu a využili skúsenosti, ktoré získali počas štúdia a aplikovali ich priamo v praxi, či už pri práci v samotnej destinácii alebo na pobočkách cestovnej kancelárie.

Prednáška prebiehala formou diskusie tak, aby mali študenti možnosť klásť zástupcom cestovnej kancelárie otázky, ktoré ich zaujímali

Lucia Kurpašová

Foto č. 1: Zástupcovia cestovnej kancelárie HYDROTOUR, a. s. Matúš Milko a Andrea Černajová.

Zdroj: Lucia Kurpašová, 2018.

Správa

Katedra manažmentu kultúry a turizmu na medzinárodnej konferencii „Hotelnictví, turismus a vzdělávání“ cielennej na „Výzvy digitálneho sveta“.

Byť schopný pružne reagovať na potreby a vývoj trhu cestovného ruchu. To je ten aktuálny trend, ktorý je potrebný si zautomatizovať pri službách cestovného ruchu. Preto je nesmierne dôležité zdieľať vzájomné skúsenosti a informácie z pohľadu praktického, ale i akademického. Pretnutie týchto dvoch sfér je pre nás neobyčajne významné. A to je dôvod pravidelnej každoročnej účasti Katedry manažmentu kultúry a turizmu, v zastúpení PhDr. Kataríny Kompasovej, PhD., na medzinárodnej konferencii „Hotelnictví, turismus a vzdělávání“, ktorú poriada Vysoká škola hotelova (VŠH) v Prahe.

VŠH v Prahe, ako partnerská vysoká škola UKF v Nitre patrí v sektore súkromných vysokých škôl k uznávaným, stabilným a známym vysokým školám zameraným predovšetkým na hotelierstvo, cestovný ruch a marketing. Z oblasti súčasnej potreby prepojenia do praxe je národným expertným centrom v oblasti rozvoja riadenia ubytovacích a stravoacích zariadení, destinácií cestovného ruchu a súvisiacich služieb. Tým významne prispieva k rozvoju hotelierstva, cestovného ruchu a marketingu v Čechách i v Európe. V rámci intenzívnej spolupráce vo vzdelávaní a tvorivej činnosti s domácimi a zahraničnými partnermi nielen súkromného ale i verejného sektora kladie veľký dôraz na mobilitu členov akademickej obce.

Tohtoročná medzinárodná konferencia sa konala 17. októbra 2018 na pôde VŠH v Prahe. Išlo o 10. jubilejný ročník a bola venovaná „výzvam digitálneho sveta“ pre hotelierstvo a cestovný ruch. Daná téma je celosvetovo aktuálna, keďže digitálna revolúcia prebieha globálne naprieč všetkými odbormi. Pojmy ako *Big Data*, *Cloud*, *štvrtá priemyselná revolúcia* a *inteligentné centrá* už nepredstavujú len nejaké koncepty, ale ovplyvňujú naše životy a podnikanie novými spôsobmi. Ako pripomínal organizačný výbor konferencie:

„digitálna transformácia začala prvú vlnu digitalizácie, ktorá vyústila v revolúciu spojenú so zberom veľkých dát, ktoré je možné využívať predovšetkým vo vzťahu k marketingu. V súčasnosti začína druhá vlna tejto transformácie, ktorá sa sústreďí predovšetkým na využiteľnosť zmienených dát a často tak vytvára pridanú hodnotu nielen pre podnikanie, ale i pre spoločnosť.“ Digitálna revolúcia je dnes využívaná pri riadení vlastnej prevádzky v oblastiach, akými sú logistika, riadenie ľudských zdrojov, či finančné a daňové problematiky. Ide o racionálne prvky, ktoré je treba stále viac vzájomne sklbiť, aby sa vytvoril komplexný a efektívny systém riadenia, ktorý by zaisťoval prevádzkovú úspešnosť na jednej strane a podnikateľskú ziskovosť na strane druhej.

Plenárne zasadnutie konferencie slávnostne otvoril prorektor VŠH doc. Ing. Jan Hán, PhD., ktorý zároveň privítal významných hostí, odborníkov z radov praxe. V tejto časti konferencie, ako i v nasledovnej panelovej diskusii, vystúpili Bookasist ČR, Expedia.com, O2 Czech Republic, Seznam.cz, IBM Česká republika, CPI hotels, MyStay, Virtual-zoom a iní. Diskutovalo sa o aktuálnych trendoch a aplikáciách rôznych moderných informačných a komunikačných technológií v hotelierstve a marketingu cestovného ruchu.

V popoludňajších odborných sekciách, rozdelených do troch prioritných oblastí, vystúpili aj zástupcovia firiem, ktorí predstavili praktické uplatnenie daných trendov v praxi. Išlo o okruhy:

- 1) informačné systémy v hotelierstve (s prezentáciou firiem Storyours, ASW Systems, Previo, Collabim či 26House);
- 2) ekonomika a financie v digitálnom svete (Altlift s.r.o., Fundlift, Perfect Hospitality Consulting a iné);
- 3) personalistika v digitálnom svete v zastúpení FlixBus, RIO Media a.s., Grafton recruitment a České Dráhy, a.s.

Tak, ako každý rok, aj tentokrát organizátori pripravili pre účastníkov konferencie workshop orientovaný na identifikáciu rozdielov a vlastností vybraných tradičných pokrmov Čiech a Moravy, ktorý sa niesol pod tematickým názvom „Češi a Moravané: jsme kulinářští regionální patrioti?“. Cieľom bol výskum špecifikujúci otázku, či sú receptúry z Čiech a Moravy prejavom odlišných kulinárskych svetov. Účastníci konferencie mali možnosť ochutnať pokrmy z jednotlivých regiónov a zistiť, ako veľmi sa reálne od seba odlišujú.

Každoročná účasť na konferenciách poriadaných Vysokou školou hotelovou v Prahe je pre Katedru manažmentu kultúry a turizmu obohatením. Pretnutie akademického i praktického sveta predstavuje budúcnosť smerovania a uplatňovania trendov cestovného ruchu v praxi. Iba cielená a dôsledná kooperácia oboch zúčastnených strán môže priniesť úspech ako i lepšie uplatnenie absolventov vysokoškolského štúdia v praxi.

Katarína Kompasová

Foto č. 1: Panelová diskusia.

Zdroj: Katarína Kompasová, október 2018.